

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hana Geuss

Trestněprávní postih příživnictví v Československu v letech 1957–1990

(Criminal Punishment of the Social Parasitism in
Czechoslovakia during the years 1957–1990)

Vedoucí práce:
doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

Praha 2018

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala panu docentu Rákosníkovi za to, že mě dovedl k napsání této práce a dával mi cenné rady a doporučení, a za jeho nezměrnou ochotu a trpělivost. Dále bych za rady a podporu během rešerše materiálů pro tuto práci chtěla poděkovat zaměstnancům knihovny Právnické fakulty UK, paní doktorce Šimánkové a panu doktoru Štverákovi z Národního archivu ČR, zaměstnancům archivu Ministerstva zahraničních věcí a paní Homolkové z ÚDAUK.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. srpna 2018

.....
(Hana Geuss)

ABSTRAKT

Cílem práce je rozbor podstaty často ne zcela přesně vykládaného trestného činu příživnictví, včetně objasnění pravidel pro jeho aplikaci a identifikace osob, které byly na základě tohoto trestného činu postihovány nejčastěji. Práce je členěna do šesti kapitol. První kapitola se věnuje vývoji pracovní povinnosti a sankcionování neplnění této povinnosti na území Československa od konce devatenáctého století do roku 1957, kdy nabyla účinnosti novela zavádějící trestný čin příživnictví. Druhá kapitola se stručně věnuje charakteru trestního a pracovního práva a socialistickému pojetí práce. Třetí kapitola se zabývá vztahem československé společnosti a socialistického státu, zejména postoje občanů k některým represivním opatřením. Ve čtvrté kapitole je pak podrobně rozebrán trestný čin příživnictví, popsán jeho vývoj a smysl zejména z pohledu odborné veřejnosti. Tato kapitola se rovněž snaží popsat typického pachatele tohoto trestného činu, upozorňuje na postihování příživnictví v jiných socialistických státech a zmiňuje další možné způsoby postihu příživnictví v Československu. Pátá kapitola se věnuje osobám vyloučeným z trestněprávního postihu příživnictví. Šestá kapitola se pak zabývá osobami provozujícími prostituci, Romy, závislými na alkoholu nebo na drogách a dále disidenty jako specifickými pachateli trestného činu příživnictví.

Klíčová slova: Československo, socialistická diktatura, komunistická ideologie, trestní právo, příživnictví

ABSTRACT

The aim of the thesis is to analyse the criminal social parasitism, which is often interpreted in a not very exact manner, including explanation of principles for its use, and to identify persons who used to be punished due to this crime most often. The thesis is segmented into six chapters. The first chapter deals with the development of obligation to work and punishing failure to fulfil this obligation in the area of Czechoslovakia from the end of the 19th century until the year 1957 when the amendment introducing the criminal social parasitism became effective. The second chapter briefly focuses on the nature of criminal and labour law and socialist approach to labour. The third chapter deals with the relationships between the Czechoslovak society and the socialist state, especially with the attitude of citizens to some of the repressive measures. In the fourth chapter the criminal social parasitism is analysed in detail, its development and meaning especially in a view of the professionals are described. This chapter also aims to describe a typical social parasitism offender, points out the ways of punishing social parasitism in other socialist countries and mentions other possible ways of social parasitism punishments in Czechoslovakia. The fifth chapter deals with persons excluded from the criminal punishment of social parasitism. The sixth chapter deals with prostitutes, Roma people, alcohol or drug addicts and also dissidents as specific criminal social parasitism offenders.

Keywords: Czechoslovakia, Socialist Dictatorship, Communist Ideology, Criminal Law, Sponge

OBSAH

Úvod	15
1 Tradice pracovní povinnosti na území Československa	19
1.1 K pojmu pracovní povinnosti	19
1.2 Potírání „práce se štítících živlů“ v období Rakouska-Uherska a první republiky	21
1.3 Řešení nezaměstnanosti a využívání volné pracovní síly ve 30. letech	24
1.4 Povinná práce v Protektorátu Čechy a Morava	26
1.5 Regulace přidělování k práci v letech 1945–1948	31
1.6 Pracovní povinnost po roce 1948	33
2 Socialistické trestní právo a pracovněprávní vztahy	45
2.1 Vývoj československého trestního práva po roce 1948	45
2.2 Pojetí práce a pracovní kázně	53
3 Československá společnost po roce 1948	59
4 Příživnictví v československém trestním právu	65
4.1 Novela trestního zákona č. 86/1950 Sb.	65
4.2 Příživnictví v novém trestním zákoně	68
4.3 Vyhýbání se práci a nekalý způsob obživy jako základní znaky příživnictví	74
4.4 Některé kriminologické aspekty příživnictví	84
4.5 Přechin příživnictví	89
4.6 Postih příživnictví v některých dalších socialistických státech ..	91
5 Osoby vyloučené z postihu za příživnictví	97
6 Potenciální pachatelé trestného činu příživnictví	103

Závěr	123
Seznam použité literatury	127

ÚVOD

Krátce před Vánoci roku 1956 schválilo Národní shromáždění novelu trestního zákona. Ta reflektovala poúnorový vývoj československé společnosti, zejména pak její posun k socialismu. Tato novela zavedla několik nových trestných činů, mezi kterými byl i trestný čin příživnictví. Československé trestní právo tak více než 33 let umožňovalo poměrně přísný postih lidí, kteří „se vyhýbali práci a živili se nekalým způsobem“.

Přestože termín příživnictví a možnost jeho postihu jsou obecně známy, mají tendenci být vnímány a prezentovány značně zjednodušeně. I z odborných prací se tak můžeme dozvědět, že za příživnictví mohl být potrestán ten, kdo přišel o práci, nebo ten, kdo se nemohl prokázat „razítkem v občanském průkazu“. Tyto zkratkovité popisy rezignují na výklad obsahu tohoto trestného činu a jeho interpretaci, a navíc si z nich není možné představit, jakým způsobem a do jaké míry se trestněprávní postih v tomto případě uplatňoval. Schematická znázornění pak mohou vést k černobílému vnímání člověka v socialistické společnosti, který nemá jinou možnost než sledovat linii určenou státem bez jakékoli příležitosti k vybočení.

Celková koncepce trestného činu příživnictví sama o sobě jednoduchá nebyla. Už ze samotného znění ustanovení bylo jasné, že řada aspektů skutkové podstaty tohoto trestného činu musela být zpřesněna odborným výkladem nebo soudní praxí. Bez znalosti výkladu není možné spolehlivě posoudit, jaké jednání měl tento trestný čin postihovat, a nelze tak ani vyhodnotit, jakých lidí se postih mohl nejčastěji týkat.

Práce se zabývá především postihem příživnictví podle trestního práva, jak je uvedeno v jejím titulu. Kromě trestněprávního postihu bylo možné chování podobné příživnictví potlačovat i jinými způsoby a práce tyto způsoby neopomíjí, nicméně se jim věnuje spíše okrajově. Pojmeme příživnictví se v této práci rozumí příživnictví ve smyslu § 188a nebo § 203 příslušného trestního zákona, pokud přímo z textu nevyplývá něco jiného.

Práce si klade za cíl poskytnout ucelený výklad působení trestného činu příživnictví v československé společnosti. Snaží se při tom najít odpovědi

na následující otázky: Jaké byly důvody zavedení trestného činu příživnictví? Co se jeho zavedením změnilo? Jaké chování bylo považováno za trestné? Existovaly způsoby, jak nepracovat a přesto nebýt právem označen za příživníka? Kdo byli „typičtí příživníci“? Které skupiny obyvatel bývaly za příživnictví postihovány nejčastěji? Zodpovězení těchto otázek může napomoci pochopení pozice konkrétních lidí v socialistické společnosti a umožní tak porozumět tomu, proč se daní lidé chovali daným způsobem a jaké strategie volili v každodenním životě. Identifikace typických příživníků může vysvětlit, proč nebyl postih příživnictví odmítán (a proč má i dnes své zastánce).

Povinnost pracovat nebyla na československém území ničím novým, stejně jako nebyl novinkou postih těch, kteří pracovat odmítali, aniž k tomu měli rozumný důvod. K zodpovězení otázky, zda zavedení trestného činu příživnictví změnilo dosavadní povinnosti obyvatel Československa, případně jak, je nutné vývoj pracovní povinnosti na území Československa a možných sankcí za její nedodržení znát. Na základě informací v první kapitole by mělo být možné získat představu o zkušenosti Čechů a Slováků v momentě, kdy byl trestný čin příživnictví zaveden.

Postihování osob vyhýbajících se práci byl odbornou veřejností chápán až jako prostředek poslední instance v případě, kdy všechna mírnější opatření směřující k nápravě pracovních návyků jedince selžou. Předcházela mu řada pravidel a možností postihu při jejich nedodržování, přičemž na samém začátku byla výchova k životu pracujícího člověka. V roli vychovatele zde vystupoval stát, orgány místní samosprávy, zaměstnanecké organizace, vedoucí pracovníci. Charakterem socialistického pracovního práva s důrazem na výklad klíčového pojmu socialistická pracovní kázeň se zabývá druhá kapitola. Ta se rovněž snaží o výklad systému československého trestního práva, jeho typických atributů a nástrojů. Pro porozumění působení trestního práva v československé společnosti a tím i významu zařazení příživnictví mezi trestné činy, je nezbytné znát jeho základní principy, stejně jako je třeba mít základní představu o podobě pracovních vztahů v Československu a v souvislosti s tím i o významu práce.

Třetí kapitola se snaží objasnit, jak byly v Československu přijímány leckdy represivní opatření v padesátých letech a jak bylo nakonec přijato zavedení trestného činu příživnictví. Kromě úvah o podmínkách akceptace „nařízení shora“ se kapitola věnuje způsobu komunikace o významu některých opatření mezi státem a občany.

Čtvrtá kapitola se věnuje samotnému trestnému činu příživnictví. Nejprve jsou vysvětleny příčiny toho, proč se vládnoucí reprezentace rozhodla postihovat příživnictví jako trestný čin. Skutková podstata tohoto trestného činu (chování, kterého se pachatel musel dopustit, aby jej bylo možné stíhat pro tento trestný čin) se několikrát změnila; tyto změny jsou rovněž vysvětleny a interpretovány z hlediska praktického dopadu na obyvatele Československa. Dále se kapitola zabývá popisem toho, co bylo příživnictví v praxi. Výklad je doplněn četnými příklady z praxe, aby si čtenář mohl udělat představu o tom, jací lidé byli příživníci a jak příživnické chování vypadalo. Součástí kapitoly je i analýza „typického příživníka“ a statistiky svědčící o četnosti výskytu příživnictví. V neposlední řadě se kapitola věnuje postoji některých dalších států sovětského bloku k příživnictví a souvisejícím jevům.

Pátá kapitola se snaží odpovědět na otázku, jaké byly alternativy pracovního poměru. Konečně v šesté kapitole jsou pak identifikovány skupiny osob, kterých se postih kvůli příživnictví dotýkal nejčastěji. Kromě osob poskytujících prostituci, Romů a osob závislých na návykových látkách se práce v této kapitole věnuje skupině odpůrců režimu – disidentů a tzv. přívrženců alternativní kultury (tou se rozumí kultura mimo oficiální proud), a to z toho důvodu, že právě tato skupina je s postihem za příživnictví často spojována.

Ačkoli mi není známo, že by po listopadu 1989 vznikla na téma trestněprávního postihu příživnictví monografie, nevyskytl se navzdory počátečním obavám problém nedostatku literatury. Ze sekundární literatury lze využít práce Christiane Brenner,¹ která se některými aspekty postihu příživnictví v Československu zabývá. Pro výklad právních otázek je možné použít souborná díla k dějinám československého práva. Při psaní práce byly dále využity práce Lenky Kalinové, Denisy Nečasové, Michala Pullmanna a dalších autorů zabývajících se československou společností v předmětném období.² Autoři se v pracích československou společností zabývají spíš obec-

---

¹ Brenner, Ch.: „Život na úkor společnosti“: „Příživnictví jako nástor disciplinace mládeže v socialistickém Československu v sedmdesátých a osmdesátých letech“, in: *Marginalia Historica*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2/2012, s. 96–104.

² Kalinová, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu*, Praha: Academia, 2013, Nečasová, D.: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*, Brno: Host, 2016, nebo Pullmann, M.: *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha: Scriptorium 2011.

něji a řadu tvrzení formulují univerzálně, v této práci by pak některá z tvrzení autorů měla být vztažena přímo k trestnému činu příživnictví.

K tématu existuje velké množství pramenů. Ke studiu jsem využila archiv Ministerstva zahraničí, kde jsem našla komunikaci Mezinárodní organizace práce s československým ministerstvem zahraničí. Právě reakce na nucenou práci v Československu měla časovou souvislost se zmírněním některých opatření v polovině padesátých let. Řada tematicky hodnotných archiválií je uložena v Národním archivu, ve fondu Úřadu předsednictva vlády a v nezpracovaném fondu Ministerstva spravedlnosti. Jsou zde uloženy návrhy novely trestního zákona s postupně doplňovanými připomínkami, důvodové zprávy, výklady a směrnice.

Zásadním primárním zdrojem byly právní předpisy, a to jak při zpracování vývoje starší úpravy pracovní povinnosti, tak při zpracování úpravy samotného trestného činu příživnictví a souvisejících institutů. Tento způsob jsem zvolila jednak proto, že další zvolená literatura často pracuje právě se zněním předpisů, jednak proto, že sledováním změn právních předpisů lze pozorovat měnící se nastavení pravidel ve společnosti.

Při výkladu trestného činu příživnictví a souvisejících předpisů jsem vycházela z dobové odborné literatury, zejména z učebnic a komentářů k právním předpisům, a článků v odborných časopisech, jako je Socialistická zákonnost, Právník nebo Československá kriminalistika. Na téma příživnictví a pracovní kázeň pak v předmětném období bylo napsáno několik monografií. Zajímavým příspěvkem byly i diplomové práce na téma příživnictví, napsané v 70. a 80. letech studenty Právnické fakulty Univerzity Karlovy. V pracích se často objevovaly zajímavé kazuistiky. Kazuistiky jsem čerpala rovněž z publikovaných rozhodnutí československých soudů a především z Kriminalistického sborníku.

1 TRADICE PRACOVNÍ POVINNOSTI NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA

Když dne 1. ledna 1957 nabyla účinnosti novela trestního zákona, jejíž součástí bylo i zavedení nového trestného činu příživnictví, pro obyvatele Československa to znamenalo povinnost mít zaměstnání, přičemž splnění této povinnosti bylo možné snadno ověřit podle občanského průkazu. Pokud dotyčný povinnost nesplnil, aniž by k tomu měl odpovídající důvod, hrozila mu sankce podle norem trestního práva. Povinnost pracovat ovšem nebyla na území Československa ničím novým – již dlouho před zmíněnou novelou platily předpisy, které tuto povinnost ukládaly a umožňovaly její vynucení.

Následující kapitola se věnuje pracovní povinnosti na konci 19. a v první polovině 20. století, tedy v době, kdy se začalo rozvíjet pracovní právo v moderním pojetí a vznikaly právní dokumenty (na národní i mezinárodní úrovni), které pracovněprávní vztahy regulovaly. Pracovní povinnost samozřejmě existovala daleko dříve – příkladem v českých zemích je povinnost robotní.

1.1 K POJMU PRACOVNÍ POVINNOSTI

Pracovní povinnost lze chápat v několika rovinách. Zaprvé se může jednat o povinnost jednotlivce, které odpovídá oprávnění státu požadovat po něm výkon určité činnosti (za podmínek stanovených typicky právním předpisem). Pracovní povinnost v tomto případě může být všeobecná, nebo se může týkat určité skupiny osob. Pracovní povinnost může znamenat obecnou povinnost pracovat, přičemž výběr zaměstnání nebo srovnatelné činnosti je záležitostí dané osoby. Pracovní povinnost může být dále důsledkem trestu uloženého příslušným orgánem – buď je uložení práce samotnou podstatou trestu (například trest obecně prospěšných prací), nebo slouží k převýchově a resocializaci trestaného v rámci trestu odnětí svobody (například v donucovacích pracovnách), nebo se jedná o využití pracovní síly osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, aniž by byl sledován výchovný efekt (například v na-

cistických koncentračních táborech). S pojmem pracovní povinnosti souvisí pojem nucená práce, která byla – na rozdíl od pracovní povinnosti – podle mezinárodního práva zakázaná (v zemích, které byly smluvními stranami příslušné úmluvy) už od třicátých let dvacátého století. Na základě jazykového výkladu by bylo možné dospět k závěru, že se jedná o pojmy významově identické – nucená práce i pracovní povinnost předpokládají výkon práce založený nikoli na dobrovolnosti, nýbrž na povinnosti ukládané a vynucované nadřízenou osobou nebo orgánem. Zmíněná Úmluva č. 29 Generální konference Mezinárodní organizace práce definuje nucenou práci poměrně široce: „nucená nebo povinná práce“ ve smyslu této úmluvy označuje každou práci nebo službu, která se na kterékoli osobě vymáhá pod pohrůzkou jakéhokoli trestu a ke které se řečená osoba nenabídla dobrovolně. Úmluva však dále vylučuje zařazení některých činností pod pojem nucená nebo povinná práce, například práci vymáhanou na základě zákonů o povinné vojenské službě pro práce ryze vojenské povahy nebo práce vymáhané v důsledku odsouzení soudním rozhodnutím, čímž výklad pojmu ve vztahu k pracovní povinnosti vymezené výše zužuje. Jak bude dále patrné, oficiální výklad nucené práce v Československu, které k Úmluvě přistoupilo 30. října 1957 (tedy deset měsíců poté, kdy nabyla účinnosti novela trestního zákona zavádějící trestný čin příživnictví) byl značně restriktivní i ve vztahu k samotné Úmluvě.

Tato kapitola má nastínit vývoj pracovní povinnosti týkající se širokých vrstev obyvatelstva, neboť postihování příživnictví na trestněprávní úrovni, které je hlavním tématem této práce, bylo nepochybně jedním ze způsobů, jak zajistit dodržování povinnosti pracovat. Pracovní povinností se bude zabývat zejména ve dvou rovinách – zaprvé jako prostředku disciplinace „asociálů“, lidí, kteří se dobrovolně nepřizpůsobují požadavkům společnosti na řádný život, jehož součástí je i práce,³ jednak jako nástroje státu pro využití pracovní síly za účelem dosažení hospodářských výsledků.⁴

---

³ Mojžíšová, V.: *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*, Ostrava: Key Publishing 2014, s. 8.

⁴ To byl mimo jiné případ táborů nucených prací po roce 1948, Kuklík, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945–1989*, Praha: Linde, 2008, s. 166.

1.2 POTÍRÁNÍ „PRÁCE SE ŠTÍTÍCÍCH ŽIVLŮ“ V OBDOBÍ RAKOUSKA-UHERSKA A PRVNÍ REPUBLIKY

Až do období Protektorátu Čechy a Morava sloužila nucená práce především k disciplinaci osob, které dobrovolně nepracovaly a jejichž životní styl a způsob obživy byl považován za nežádoucí a potenciálně rizikový. Smyslem ukládání nucené práce byla převýchova, vytvoření pracovních návyků. K realizaci převýchovných opatření sloužily donucovací pracovny. Ty na území Československa existovaly už v 19. století (povinnost práce v donucovacích pracovních upravoval například zákon č. 68/1870 ř. z., proti zahalečům a tulákům), podobně jako v dalších evropských zemích. Jejich počet však nebyl nijak vysoký, povinnost pracovat v nich tak byla ukládána jen menší části těch, pro které byly určeny.⁵ V souvislosti s rostoucí obavou z kriminální a jiné negativní činnosti osob se společensky nežádoucím způsobem života byl ze strany veřejnosti vyvíjen tlak na zvyšování počtu a efektivity těchto zařízení. Těmto požadavkům vyhověly zákony č. 89/1985 ř. z., o robotárnách a polepšovnicích a č. 90/1885 ř. z., o donucovacích pracovních a ústavech polepšovnicích.

První citovaný zákon zaváděl postih pro lidi, kteří se potulují bez zaměstnání a práce, aniž by mohli prokázat, že mají prostředky ke své výživě nebo jich „pochtivě nabýti hledí“. Dále mohli být potrestáni žebráci (žebrákem se rozuměl ten, kdo „na veřejných místech nebo dům od domu žebrá nebo ze zahálčivosti dovolává se veřejné dobročinnosti“, nebo ten, kdo „nedospělé k žebrotě svádí, vysílá neb jiným přenechává“). Osoby, které byly práce schopné, avšak bez příjmů a ohrožovaly bezpečnost jiných osob a majetku, mohly být vyzvány k prokázání, že se živí dovoleným způsobem – pokud tuto skutečnost neprokázaly, mohly být rovněž potrestány. Práceschopným osobám bez příjmů dále mohla obec, v jejímž obvodu se nacházely, přikázat práci „přiměřenou jejich schopnostem“, přičemž odměňování takové práce se uskutečňovalo prostřednictvím mzdy nebo naturálního zaopatření. Postihovaly se také osoby, které – nedopadal-li na ně trestný čin kuplířství - „hledaly svou výživu ze živnostenského smilstva jiných“. Bylo tedy možné potrestat a práci disciplinovat v zásadě tuláky, žebráky a práceschopné bez příjmů, kteří ohrožovali osoby nebo majetek nebo kteří odmítali konat prá-

---

⁵ Mojžíšová, s. 10.

ce uložené jí obcí, a osoby provozující prostituci mimo zákonem stanovený rámec.

V donucovacích pracovnách byli „káranci“, jak je zákon označoval, rozděleni do několika tříd. Od zařazení do třídy se odvíjela přidělovaná práce i výhody – k těm patřily zejména možné přivýdělky a převýdělky.⁶ Postup do lepší skupiny byl podmínkou pro následné propuštění. Káranec mohl být v donucovací pracovně držen nepřetržitě maximálně tři roky – dříve mohl být propuštěn tehdy, pokud se polepšil tak, aby se mohlo mít „důvodně za to, že bude dále poctivým a pracovitým člověkem“.⁷ Během pobytu v donucovací pracovně si káranec podle domácího řádu musel osvojit vlastnosti jako bohabojnost, úctu před představenými a slušné chování, musel dodržovat zásady osobní hygieny. Domácí řád dbal i na udržování příznivého životního prostředí, když vyžadoval osvětlení pracoven a jejich větrání, nebo vytápění a větrání ložnic. Přidělenou práci měli káranec konat „pilně a horlivě“ – pracovní doba byla dopoledne od snídaně (vstávalo se v pět nebo v šest hodin ráno) do dvanácti hodin, následovala přestávka na oběd a pracovalo se dále do sedmi hodin večer. O svátcích a o nedělích se nepracovalo, káranec se měli věnovat například přiměřeným hrám, čtení a psaní. Zakázány byly karetní hry a další hry závisující na náhodě. Neexistoval nárok za odměnu za vykonanou práci, ale domácí řád připouštěl výdělkové prémie pro pilně pracující (prémie mohly dosáhnout 20 procent výdělku ve III. třídě, 25 procent výdělku ve II. třídě a 30 procent výdělku ve třídě I). Způsob nakládání s výdělkovou prémie však byl rovněž regulován. Dobré chování a píle se dále mohly odměňovat veřejnou pochvalou, povolením přijímat přilepšení z venku, příkázáním dozoru ve světnici, přidělením lepšího a výnosnějšího zaměstnání, zařazením do lepší třídy a doporučením k dřívějšímu propuštění. Naopak při porušení domácího řádu mohl být káranec udělen trest, kromě napomenutí a důtky například újma na stravě, příkázání nepříjemnější práce, zařazení do horší třídy, tmavé vězení nebo při hrubém odporu svěřací kazajka na půl hodiny.

Podrobnosti pobytu v donucovacích pracovnách mohly být dále upraveny domácími řády. Například podle domácího řádu donucovací pracovny

---

⁶ Tamtéž, s. 11.

⁷ Domácí řád donucovací pracovny v Pardubicích schválený c. k. místodržitelstvím výnosem ze dne 25. února 1893 a 9. března 1893, publikováno v Kalábová, K., Kaláb, V.: *Historie zemské donucovací pracovny a věznic pro ženy v Pardubicích*, Praha: Vězeňská služba ČR, 2005, s. 59–67.

v Pardubicích měl přijímaný podstoupit lékařskou prohlídku, podrobit se očištění a obléknout si předepsaný oděv. Každý příchozí do donucovací pracovny byl zařazen do III. třídy, z té pak v případě dobrého chování a vytrvalé práce mohl postoupit do II. třídy a nakonec do třídy I. Z lepší třídy bylo však možné i přesunutí do třídy horší.

Z obecného popisu donucovacích pracoven i ukázky řádu konkrétního zařízení je patrné, že účel donucovacích pracoven byl skutečně v první řadě převýchovný a sledoval resocializaci kárance; nejednalo se tedy, alespoň primárně, o nástroj represe, a soudě podle omezené doby pobytu v zařízení ani o způsob izolace nežádoucích jedinců od zbytku společnosti. Vzhledem k leckdy vágním formulacím v domácích řádech a skutečnosti, že prakticky veškeré rozhodování o osudu kárenců bylo v rukách ředitele zařízení, se však dá soudit, že zde byl poměrně velký prostor pro interpretaci a s tím související možnost zneužití. Převýchovný účel donucovacích pracoven byl také často narušován skutečností, že do nich byly umísťovány osoby propuštěné z výkonu trestu, přičemž smyslem bylo umělé prodloužení jejich věznění.⁸

Vedle „klasických“ donucovacích pracoven existovaly ještě pracovny, jejichž úkolem byla podpora chudých po dobu, než si dokážou najít zaměstnání. Práce v těchto pracovnách nebyla povinností v tom smyslu, že by za její odmítnutí hrozil trest, ale lidé, kteří tento způsob obživy odmítali, ztráceli nárok na chudinskou pomoc. Dále zde byly polepšovny určené pro disciplinaci nezletilých (do 18 let věku).

Donucovací pracovny pokračovaly ve své existenci i po vzniku Československa. Vzhledem k narůstající kriminalitě a vysoké míře recidivy se však opět začaly jevit jako nedostačující. Řešením měly být nucené pracovní kolonie, zakládáné podle zákona č. 102/1929 Sb. Jednalo se o zvláštní druhy donucovacích pracoven (platila pro ně pravidla stanovená zákonem z roku 1885 o donucovacích pracovnách a ústavech polepšovacích), pracovalo se zde ovšem pod širým nebem, což mělo mít na kárance pozitivní účinek. Pracovní náplní v koloniích byla například stavění silnic, přehrad, vodárenských věží, sázení stromů i podílení se na vojenském zbrojení.⁹ Zákon z roku 1929 rovněž novelizoval původní zákon o donucovacích pracovnách tak, že do donucovacích pracoven (a tedy ani do pracovních kolonií) nesměly být přijímány osoby k jakékoli práci nezpůsobilé, duševně choré, těhotné a kojí-

---

⁸ Mojžíšová, s. 11.

⁹ Tamtéž, s. 14.

cí ženy. Osoby trpící nakažlivou nemocí mohly být od donucovací pracovny přijímány jen tehdy, pokud v ní mohli být léčeni. Po uplynutí nejkratší doby pobytu v donucovací pracovně (v závislosti na důvodu přijetí tato minimální doba činila šest měsíců nebo jeden rok) mohli být káránci propuštěni na zkušební dobu dvou až pěti let – toto propuštění mohlo být odvoláno, pokud se na svobodě ukázalo, že k polepšení nedošlo.

1.3 ŘEŠENÍ NEZAMĚSTNANOSTI A VYUŽÍVÁNÍ VOLNÉ PRACOVNÍ SÍLY VE 30. LETECH

Nezaměstnanost, jejíž míra se v Československu zvyšovala během třicátých let, ještě narostla v souvislosti s událostmi roku 1938. Dne 11. října 1938 bylo přijato vládní nařízení č. 223/1938 Sb., o pracovních útvarech, které se měly zřizovat „k dočasnému hospodářskému zajištění nezaměstnaných osob a k využití jejich pracovních schopností pro všeobecně prospěšné úkony“. Na rozdíl od donucovacích pracoven nebylo podmínkou zařazení do pracovních útvarů kriminální nebo jinak společensky ohrožující chování – nezaměstnaný mohl být povolán bez dalšího, splňoval-li požadavky pro zařazení do pracovního útvaru (například mu bylo více než 18 let, nebyl tělesně nebo duševně nezpůsobilý k úkonům obstarávaným pracovními útvary, nebyl povolán k vykonání vojenské služby). Citované vládní nařízení neoznačovalo osoby v pracovních útvarech jako „kárance“, nýbrž jako „příslušníky“.

Do pracovních útvarů mohli být zařazení nezaměstnaní českoslovenští občané (cizinci jen tehdy, pokud to připouštělo mezinárodní právo) ve věku nad 18 let. Dotyčná osoba obdržela povolávací list s určením místa a času, kam a kdy se musí dostavit; nesplnila-li stanovenou povinnost, mohla být potrestána vězením do šesti měsíců. Týdenní pracovní doba v útvarech činila 48 hodin; kromě toho se „přiměřená doba“ měla věnovat občanské výchově. Příslušníkům pracovních útvarů náležel za práci denní přírůstek a dále pracovní přírůstek za každou odpracovanou hodinu. Pracovní útvary byly organizovány podle zásad branné moci a od toho se také odvíjely některé výhody, například nárok na vyživovací příspěvek pro příslušníky osob zařazených do pracovních útvarů a nárok na zaopatření podle stejných právních ustanovení jaké se vztahovalo na poválečné poškození a jejich pozůstalé, pokud byla mezi chorobou a úkony konanými v pracovním útvaru příčinná souvislost, nebo nárok příslušníků pracovních útvarů na léčení (za splnění

stanovených podmínek). Nárok na podporu v nezaměstnanosti zařazený do pracovního útvaru naopak ztrácel, stejně jako ho ztrácel ten, kdo byl do pracovního útvaru povolán a povolávací rozkaz neuposlechl. Propuštění z pracovního útvaru bylo možné mimo jiné tehdy, když příslušník prokázal, že si opatřil stálé zaměstnání, přičemž bylo kontrolováno, zda se se jedná o zaměstnání skutečné – osoba, která příslušníku poskytla nepravdivé osvědčení o získání stálého zaměstnání, mohla být potrestána až šestiměsíčním tuhým vězením.

Na rozdíl od donucovacích pracoven nebylo smyslem útvarů především polepšení a resocializace, ale již zmíněné využití pracovní síly pro všeobecně prospěšné úkony; vzhledem k míře nezaměstnanosti lze předpokládat, že řada nezaměstnaných nebyla bez práce dobrovolně. U propouštěných nebyla sledována míra polepšení, píle nebo dobré chování, jako v případě propouštění z donucovacích pracoven. Příslušníkům pracovních útvarů byla věnována zvýšená péče ze strany veřejných zprostředkovatelů práce a zaměstnavatelé měli povinnost na uvolněných pozicích zaměstnávat především vyhovující příslušníky pracovních útvarů.

Ačkoli zařazení do pracovních útvarů přinášelo určité výhody, neslo zároveň negativa spojená s nucenou prací – příslušníci útvarů například nemohli účinně protestovat proti přidělené práci ani proti místu jejího výkonu a rovněž jim nezbývalo než akceptovat nařízením stanovenou odměnu.

Disciplinace osob „práce se štítících“ (které byly starší osmnácti let a nemohly prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnou obživu) a dále osob zařazených do pracovních útvarů, které byly hrubě neukázněné nebo úmyslně nedbale vykonávaly přidělené úkoly, probíhala v kárných pracovních táborech zřízených vládním nařízením č. 72/1932 Sb. První uvedené osoby byly do tábora dopraveny z iniciativy příslušného policejního úřadu, druhé uvedené osoby na základě rozhodnutí velitelství pracovního útvaru. Osoby „práce se štítící“ se mohly proti rozhodnutí o zařazení do kárného pracovního tábora odvolat (na rozdíl od příslušníků pracovních útvarů), odvolání však nemělo odkladný účinek.

V kárných táborech, stejně jako v pracovních útvarech, byly vykonávány všeobecně prospěšné práce. Pracovní doba mohla být delší než 48 hodin a na rozdíl od příslušníků pracovních útvarů se osobám v kárných táborech zpravidla neudělovala dovolená. Za práci v kárném táboře nenáležel denní přídavek a pracovní přídavek za každou odpracovanou hodinu byl ve srovnání s přídavkem v pracovních útvarech nižší. Stejně jako pracovní útvary

byly i kárné pracovní tábory organizovány podle zásad branné moci, čemuž odpovídaly i některé výhody jejich příslušníků (například týkající se léčení). Pokud se příslušník kárného tábora nestal pro pobyt v něm tělesně nebo duševně nezpůsobilým nebo nebyl povolán k výkonu vojenské služby, musel v kárném táboře setrvat minimálně po dobu 3 měsíců (podle nařízení po uplynutí této doby mohl, nikoli musel, být propuštěn – horní hranice pobytu v kárném táboře nebyla nařízením stanovena). Propuštění z kárných táborů mohli být dále zařazeni do některého z pracovních útvarů.

Jak vyplývá z výše uvedeného, režim v kárných táborech byl přísnější než v pracovních útvarech a kárné tábory se svým účelem podobaly spíše donucovacím pracovním. Byl kladen důraz na převýchovu (nad rámec pracovní doby se, podobně jako v pracovních koloniích, měla přiměřená doba věnovat občanské výchově) a osoby zařazované do kárných táborů se musely nějakým způsobem provinit (jinak než prostou nezaměstnaností). Jednoznačné vymezení „osoby práce se štítící“ v nařízení chybělo a státním policejním orgánům tak byl opět dán poměrně široký prostor pro posouzení toho, kdo může být do kárného pracovního tábora zařazen. Podstatným rozdílem oproti donucovacím pracovním byla rovněž skutečnost, že nařízení o kárných táborech stanovovalo pouze spodní hranici doby pobytu v kárném táboře, horní hranice určena nebyla.

1.4 POVINNÁ PRÁCE V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Práce byla v Protektorátu jedním z velkých témat propagandy. Cílem nacistického režimu bylo nejen přinutit práceschopné pracovat, ale také zajistit, aby k vykonávané práci měli kladný vztah. Jedním z prostředků bylo akcentování zvýšení kvality života pracujících ve srovnání s třicátými lety v období první republiky. Článek v dobovém tisku popsal situaci následovně: „Pro každého příslušníka společnosti je nutno práci najít a na druhé straně je každý povinen pracovat, a to tam, kde je to v zájmu celku nejnaléhavější. Postupné uplatnění této zásady bylo svěřeno úřadům práce, které po vzoru německém mají dalekosáhlejší úkoly než dřívější zprostředkovatelný. Nejde jen o vzájemné vyrovnání poptávky a nabídky na trhu práce, nýbrž uplatňuje se velkoryse disponování pracovními silami podle okamžité potřeby

z hlediska veřejného zájmu.“¹⁰ Slovy propagandy měl mít každý možnost pracovat a práce měla být ve prospěch celku (a pracujícím měl stát garantovat jistoty). To vyžadoval ovlivňování volby povolání a v případě potřeby i její omezování. Pro ovlivňování volby povolání pořádaly protektorátní úřady práce besedy s žáky na školách a organizovaly setkání s rodiči, na kterých rodiče informovaly o možnostech a vhodnosti uplatnění jejich dětí. Součástí byla také evidence žáků, která kromě nacionální žákova obsahovala i informace o jeho vlohách a znalostech. Podle údajů v této evidenci měly úřady práce absolventům zprostředkovávat učňovská místa a také si udržovat přehled o pracovní síle.¹¹ Konkrétní povolání byla propagována prostřednictvím tisku, výstav organizovaných například odbornými školami i nábořnými filmy.¹² Právě skutečnost, že práce jedince má být bezpodmínečně prospěšná pro celou společnost, a tudíž stát může k docílení takového stavu uplatňovat nástroje pro mobilizaci a přemísťování pracovní síly, se projevila ve vládním nařízení č. 190/1939, o všeobecné pracovní povinnosti, na nějž navázalo prováděcí vládní nařízení č. 195/1939. Pracovní povinnost se podle tohoto nařízení vztahovala na muže ve věku 16 až 25 let. Kdokoli z této skupiny musel pod pokutou až 20 000 korun nebo sankcí až šest týdnů vězení uposlechnout výzvy úřadu práce a dostavit se v určený čas na určené místo za účelem vykonávání stanovené práce (pracovní povinnost se vztahovala, citováno podle § 3 prováděcího nařízení, na „výkon prací všeho druhu“). Toto opatření zásadně limitovalo nejen možnost být nezaměstnaný, ale především možnost svobodně si zaměstnání zvolit, neboť jakékoli zaměstnání nebylo překážkou přidělení k práci podle nařízení – povoláním k pracovní povinnosti zanikal dosavadní pracovní poměr. Pokud povoláný vykonal pracovní povinnost, která trvala rok s možností prodloužení na dva roky, a nemohl dále pracovat na svém původním místě, měly mu úřady práce dávat při zprostředkování práce přednost. Pracovní povinnost bylo možné ve stanovených případech odložit, například tehdy, byl-li povolávaný nepostradatelný z hlediska vyživování rodiny. Za práci náležela mzda stanovená podle hromadných pracovních smluv nebo tarifními, podnikovými či služebními

---

¹⁰ Citováno podle Tauchen, J.: *Pracovní právo v protektorátu Čechy a Morava – ještě soukromoprávní odvětví?*, dostupné z https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/10_Ovlivnovani_sfery/25_tauschen.pdf, s. 7.

¹¹ Tauchen, J.: *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*, Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 252..

¹² Tamtéž.

řady. Pokud odměna za práci nestačila na výživu rodiny pracujícího, mohl mu být na žádost přiznán vyživovací příspěvek.

Již o několik měsíců dříve, v červnu roku 1939, bylo vydáno vládní nařízení č. 177/1939, o přikazování osob k zemědělským pracím. Nařízením mohla být vyjmenovaným osobám, mezi které patřily zařazení do pracovních útvarů, nezaměstnaní žadatelé o práci nebo například lidé požívající důchody z veřejných prostředků (např. starobní nebo invalidní penze), přikázána práce „k zabezpečení včasného provedení nutných zemědělských prací“. Maximální doba, na kterou bylo možné osobu k zemědělským pracím přikázat, činila podle nařízení tři měsíce, přičemž bylo nutné brát ohled na její osobní poměry. Za práci v zemědělství rovněž náležela odměna.

Tzv. totální nasazení umožnilo vládní nařízení č. 154/1942, jímž se činí některá opatření o řízení práce. Podle nařízení mohli být všichni práce schopní občané Protektorátu přikazováni „k provedení neodkladných prací mimořádné státně politické nebo hospodářské důležitosti.“ Do tohoto vymezení bylo počítáno poměrně široké spektrum činností, konkrétně práce k obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů a zdolání stavu nouze a přírodních katastrof. Přikazování k práci bylo omezeno způsobilostí přikazované osoby, a dále nebylo možné přikázat ženy od šestého měsíce těhotenství do dvou měsíců po porodu a matky dětí do patnácti let, pokud s nimi žily ve společné domácnosti. Nařízení regulovalo rovněž systematiku, podle které se měla práce přikazovat. Nejprve se měli přikazovat nezaměstnaní a ti, kteří neměli povolání, a osoby zaměstnané pouze z části. Naopak ženatým a vdaným měla být práce přikazována teprve tehdy, nebylo-li dostatečné množství vhodných svobodných osob. K přikázání se dále měl vyjádřit původní zaměstnavatel přikazovaných – po dobu přikázání původní pracovní poměr nezanikal. O přikázání zaměstnanců žádali samotní zaměstnavatelé na úradech práce, přičemž přikázáním vznikal soukromoprávní poměr, na základě kterého přikázaným náležela mzda, nárok na dovolenou atd. podle platných právních předpisů. Zaměstnavatel měl rovněž povinnost zajistit přikazovaným stravu a ubytování. Jednalo se tedy o opatření, které lidem neumožňovalo dobrovolnou nezaměstnanost, a těm zaměstnaným bralo jistotu svobodného výběru zaměstnání. Zásadním bodem nařízení byla možnost přikázat obyvatele Protektorátu k práci kdekoli na území Říše. V důsledku toho nařízení tak byly statisíce Čechů (postupně vybírány z narozených v letech 1918 – 1924) donuceny pracovat v Říši, což kromě komplikací

spojených s pobytem v cizině a daleko od domova představovalo zejména v posledních letech války ohrožení života kvůli útokům spojeneckých vojsk na hospodářsky významné podniky, v nichž mnozí příkázání Češi pracovali. Příkázání k práci navíc pro příkázaného představovalo nejistotu, kdy se bude moci vrátit domů – příkaz sice zněl na dobu určitou, ale tuto dobu bylo možné prodlužovat. V průběhu války se dále občané Protektorátu mohli povolávat k pracím v rámci organizací zajišťujících některé vojenské úkoly, například Organisation Todt, která se zabývala budováním strategických staveb, Technische Nothilfe, jejímž úkolem bylo mimo jiné odstraňování škod způsobených nálety, nebo Luftschutz, jež se věnovala záchranným pracím bezprostředně po bombardování.¹³

K evidenci pracujících, jejich zaměstnání a pohybu pracovní sil sloužily pracovní knížky¹⁴ zavedené vládním nařízením č. 241/1941 Sb.¹⁵ (dikcí nařízení „aby bylo možno plánovitě rozdělovati pracovní síly a řídití práci“). Do pracovních knížek se zapisoval den vzniku pracovního poměru, zaměstnavatel a další podrobnosti o zaměstnání, den skončení pracovního poměru a jeho důvod. Bez pracovní knížky nebylo možné osobu zaměstnat. Za nakládání s pracovní knížkou v rozporu s předpisy (například zápis nesprávných údajů) hrozily poměrně přísné sankce (peněžitý trest v kombinaci s trestem odnětí svobody). Díky pracovním knížkám, kterými se jejich držitelé museli prokazovat, měly státní orgány přehled o veškerém pracovním životě obyvatelstva Protektorátu.

Dalším stupněm přinucení obyvatel k práci byly výchovné pracovní tábory, do kterých bylo na základě vládního nařízení ze dne 7. prosince 1942, o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky, možné umístit osoby, které se dopustily některých přestupků podle uvedeného nařízení (například odmítly přidělenou práci, včetně práce přesčas, měly v zaměstnání absence nebo rušily práci neukázněností), osoby, které bez omluvy a bez důležitého důvodu nenastoupily k výkonu práce příkázané podle vládního nařízení č. 154/1942 (umožňujícímu příkázání k práci na území Říše), a dále osoby, které bez důležitého důvodu odmítaly nastoupit dobrovolně přijatou

---

¹³ Mainuš, F.: *Totálně nasazení (1939–1945)*, Praha: Mladá fronta 1974, s. 45 a násl.

¹⁴ Pracovní knížky nebyly na českém území úplnou novinkou, neboť existovaly již v době Rakouska-Uherska – s účinností od roku 1860 je zaváděl živnostenský zákon (za První republiky byly zrušeny), nebyly však veřejnou listinou a neměli je všichni pracující.

¹⁵ Vládní nařízení č. 241/1941 Sb., kterým se zavádějí pracovní knížky.

práci nebo ji v rozporu s pracovní smlouvou opustily (tedy se práci snažily vyhýbat).

O umístění do těchto táborů rozhodoval na návrh úřadu práce generální velitel neuniformované protektorátní policie nebo úřad k tomuto generálním velitelem zmocněný. Generální velitel rovněž rozhodoval o zřízení výchovných pracovních táborů, a to „podle potřeby“. Osoba zařazená do pracovního tábora v něm měla setrvat do doby, než se ukáže, že je zajištěno dosažení výchovného účelu.

Přestože se charakterem nejednalo o koncentrační tábory ve smyslu těch na území Říše nebo Generálního gouvernementu (účelem zařazení do výchovného pracovního tábora byla náprava osoby a obnovení pracovních návyků, u osob zde umístěných se počítalo s propuštěním a následných zařazením do standardního pracovního procesu, za práci náležela odměna a v některých případech bylo možné přiznat osobě zařazené do tábora dovolenou), podléhaly výchovné pracovní tábory říšské inspekci koncentračních táborů. Tábory byly rozděleny na dvě oddělení, jedno se ztřeštěným režimem, který se projevoval v horších podmínkách trestanců (menší přiděly stravy, časnější budíček, značně nekomfortní lůžko), jedno s běžným režimem. Trestaný byl po příchodu zařazen do oddělení se ztřeštěným režimem, v případě dobrého chování přestoupil po deseti dnech do oddělení s běžným režimem – z toho se však po dalších deseti dnech z výchovných důvodů vrátil do prvního oddělení. Pracovní doba činila až 12 hodin a pracovalo se i v neděli a ve svátek. Doba zařazení do tábora činila minimálně dva týdny a nesměla přesáhnout 84 dní. Přesto však řada trestanců přišla v táboře o život nebo ho opouštěla s podlomeným zdravím – obvyklé bylo fyzické týrání i časté popravky.¹⁶ Velká fluktuace osob zařazovaných do táborů byla pro trestance náročná naopak psychicky, neboť kvůli ní nemohli požívat ani výhod spojených se stabilními vztahy ve stmelěném kolektivu. Pokud trestanec pobyt v táboře úspěšně absolvoval a byl propuštěn na svobodu, musel se přihlásit na úřadu práce za účelem přidělení řádného zaměstnání.

Nucená práce byla obvyklá rovněž v nacistických koncentračních táborech, v nichž byli někteří občané Protektorátu vězněni; nejednalo se však o prostředek odrazování lidí od dobrovolné nezaměstnanosti ani o nástroj převýchovy a resocializace, nýbrž spíše o využití pracovní síly lidí, jejichž životy měly z pohledu nacistického režimu malou hodnotu – v mnoha pří-

---

¹⁶ Mojžíšová, s. 55.

padech byla těžká fyzická práce v nepříznivých pracovních podmínkách zároveň způsobem likvidace těchto osob (viz koncepce „Vernichtung durch Arbeit“, tedy vyhlazení prací, uplatňovaná v koncentračních táborech), proto se tomuto typu nucené práce kapitola o pracovní povinnosti nevěnuje.

1.5 REGULACE PŘIDĚLOVÁNÍ K PRÁCI V LETECH 1945–1948

Po válce sílily hlasy volající po odplatě, a to nejen ve smyslu potrestání nacistických zločinců, ale i prosazení režimu „jak oni k nám, tak my k nim“ spočívajícím ve využití pracovní síly Němců a dalších osob (např. Maďarů).¹⁷ Pro osoby odsouzené podle dekretu o potrestání nacistických zločinců¹⁸ se zřizovaly nucené pracovní oddíly, kde odsouzení vykonávali práce zejména nutné k obnově hospodářského života nebo k jiným pracím ve veřejném zájmu, přičemž jim za tuto práci nenáležela žádná odměna.

Dekretem prezidenta republiky o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství (podle ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.) byla zavedena pracovní povinnost osob německé a maďarské národnosti (které pozbyly československého státního občanství), a dále osob, které se o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti ucházely „v době ohrožení republiky, aniž by k tomu byly donuceny nátlakem nebo zvláštními okolnostmi“ ve smyslu citovaného ústavního dekretu. Pracovní povinnost se týkala mužů od 14 do 60 let a žen od 15 do 50 let, s výjimkou osob tělesně nebo duševně neschopných, žen od 4. měsíce těhotenství do konce šestinedělí a žen pečujících o dítě mladší šesti let. Pracovní povinnost se vztahovala na odstraňování a odčिňování škod způsobených válkou a leteckým bombardováním a obnovení hospodářského života rozrušeného válkou. O přidělení ke konkrétní práci rozhodovaly okresní národní výbory. K soustředění osob, které podléhaly pracovní povinnosti podle tohoto dekretu, se zřizovaly pracovní tábory. V táborech panoval striktní režim. Pracovní doba trvala 10 – 14 hodin, byly značně omezené aktivity mimo pracovní dobu – nesmělo se například zpívat, hrát karty nebo číst.¹⁹ Také životní podmínky v táborech

---

¹⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁸ Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

¹⁹ Mojžíšová, s. 73.

byly nepříznivé, což se projevovalo v nedostatečné hygieně spojené s častým výskytem nemocí i nedostatečné stravě – podle vládního nařízení č. 6/1945 Sb. náležel příslušníkům německé národnosti stejné přiděly potravin, jaké v době Protektorátu náležely židům.²⁰ V táborech nebylo neobvyklé násilí, přestože k němu podle oficiálních pokynů docházet nemělo, včetně násilí sexuálního.²¹ Postupem času se podmínky Němců přikázaných k práci zlepšovaly. V roce 1948 již Němci, kteří nebyli odsunuti, byli vůči svému zaměstnavateli v klasickém pracovněprávním poměru.²²

Konec války však neznamenal úplnou svobodu na pracovním trhu ani pro československé občany – stát se kontroly nad pohybem pracovní síly nevzdal. Podle vládního nařízení č. 15/1945 Sb., o hlášení pracovního poměru a jeho zrušení, byli zaměstnavatelé povinni hlásit každý vstup do zaměstnání a každé zrušení pracovního poměru, přičemž s výjimkou plánované dočasných zaměstnání a případů, kdy se na ukončení pracovního poměru obě strany domluvily, bylo zrušení pracovního poměru neúčinné bez souhlasu okresního úřadu ochrany práce (ty byly zřízeny vládním nařízením č. 15/1945 Sb. jako úřady první stolice pro úkoly včleňování do práce, mzdové politiky, živnostenské inspekce, pracovního lékařství a jiné péče o zaměstnance) – výjimky však neplatily pro pracovní poměry „Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů“.

Nadále existovala všeobecná pracovní povinnost, která umožňovala přidělení k „výkonu prací, jejichž neodkladné provedení vyžadují důležité zájmy veřejné“.²³ Pracovní povinnost se týkala všech práce schopných mužů ve věku 16 a 55 let a žen ve věku 18 až 45, přičemž z této povinnosti byly vyňaty těhotné, ženy pečující o dítě do 15 let, učni, posluchači vysokých a středních škol, vojenské osoby v činné službě a osoby, jejichž setrvání v dosavadním zaměstnání je nezbytné z hlediska veřejného zájmu, diplomaté a jejich rodinní příslušníci. Podobně jako podle protektorátních předpisů měli být k práci nejprve přidělováni nezaměstnaní nebo částečně zaměstnaní, a rovněž svobodní měli být upřednostňováni před ženatými a vdanými. Práce se přidělovala na dobu jednoho roku a dobu bylo možné z naléhavých dů-

---

²⁰ Nařízení vlády č. 6/1945 Sb., o některých opatřeních v zásobování obyvatelstva potravinami.

²¹ Mojžíšová, s. 78.

²² Tamtéž, s. 82; k podmínkám v poválečných táborech nucené práce dále například Varinský, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941–1953*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 19 a násl.

²³ Dekret č. 88/1945 Sb., o všeobecné pracovní povinnosti.

vodů prodloužit maximálně o šest měsíců. Podle zákona č. 175/1948 Sb. šlo nově dobu prodloužit o rok, a to nejvýše dvakrát.²⁴

Zákonem č. 29/1946 Sb. byly s účinností od 27. února 1946 zavedeny pracovní průkazy. Deklarovaným cílem zákona bylo usnadnění vstupu do takového pracovního místa, které nejlépe odpovídá jejich pracovním schopnostem. Do průkazů se mělo zapisovat vzdělání, vyučení, zvláštní znalosti a schopnosti a jiné osobní a vlastnosti, důležité pro výkon zaměstnání, druh povolání, způsob a doba zaměstnání. Pracovní průkazy musely mít v zásadě všechny osoby, které měly za Protektorátu povinnost mít pracovní knížku; tato povinnost se nevztahovala na osoby, které na základě již uvedeného dekretu prezidenta republiky pozbyly státního občanství.

1.6 PRACOVNÍ POVINNOST PO ROCE 1948

Pracovní povinnost byla zakotvena i v Ústavě 9. května, konkrétně v článku III odst. 1, podle kterého byla práce ve prospěch celku spolu s účastí na obraně státu obecnou povinností. Pracovní povinnost byla v Ústavě dále reflektována v § 32, který stanovil, že „každý občan je povinen pracovat podle svých schopností a svou prací přispívat k prospěchu celku“. Ústava rovněž přiznávala úlohu státu v organizaci práce podle zásad plánovaného hospodářství.

Tento princip se projevil například v zákoně ze dne 27. října 1948, o pětiletém plánu.²⁵ Podle tohoto zákona se měli všichni českoslovenští občané rovnoměrně podílet na plnění úkolů pětiletého plánu, což znamenalo přesuny pracovní síly na státem stanovené pozice. Podle zákona o pětiletém plánu měl být například počet pracujících v průmyslu zvýšen o 18,5 procent a ve stavebnictví o 50 procent; počítalo se dále se zvýšením počtu zaměstnaných žen, začleněním osob se sníženou pracovní schopností, osob dosud nepracujících, a s použitím přebytečných nebo postradatelných pracovních sil pro úkoly pětiletého plánu. V návaznosti na zákon o pětiletém plánu bylo v prosinci roku 1951 vydáno vládní nařízení o organizaci náboru pracovních sil.²⁶ Podle tohoto nařízení provádělo ministerstvo pracovních sil pro-

---

²⁴ Zákon č. 175/1948, kterým se mění dekret prezidenta republiky o všeobecné pracovní povinnosti.

²⁵ Zákon č. 241/1948, o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky.

²⁶ Nařízení vlády č. 128/1951 Sb., o organizaci náboru pracovních sil.

střednictvím krajských a okresních národních výborů organizovaný nábor pracovníků pro nejdůležitější hospodářská odvětví v souladu s potřebami hospodářského plánu. Pracovníci měli být získáváni „přímým stykem a přesvědčováním v obcích a závodech“. Nábor mimo organizovaný plán mohly provádět rovněž podniky. Vládním nařízením ze srpna 1952²⁷ bylo dále umožněno rozmísťování odborných pracovníků, opět v souladu s hospodářským plánem. Tento zákon ukládal absolventům vysokých škol vyjmenovaných studijních oborů (například architektury, strojíního inženýrství nebo ekonomických fakult), absolventům některých odborných škol (například průmyslových nebo zemědělských) a některým dalším odborníkům, povinnost přijmout zaměstnání v podniku určeném příslušným úřadem na dobu až tři roky.

Kromě předpisů umožňujících přiřazení ke konkrétní práci byly přijaty zákony zaměřující se na osoby připravující se na budoucí povolání na školách. Takovým zákonem byl například zákon o státních pracovních zálohách²⁸ účinný od 19. prosince 1951. Cílem zákona bylo vytváření státních pracovních záloh pro důležitá odvětví – každoročně měl ze škol vzejít potřebný počet kvalifikovaných pracovníků. Tento zákon byl v druhé polovině 50. let nahrazen novým učňovským zákonem.²⁹

Dobrovolně nezaměstnané osoby mohly být potrestány na základě zákona ze dne 25. října 1948 o táborech nucené práce.³⁰ Tento zákon umožňoval postihovat osoby odsouzené pro některý z činů podle zákona č. 213/1948, na ochranu lidově demokratické republiky, a některých dalších zákonů (zejména na ochranu národního hospodářství), a dále osoby ve věku 18 až 60 let, které jsou tělesně a duševně způsobilé, ale vyhýbají se práci nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, a osoby, které jim to umožňují. Smyslem tohoto zákona byla výchova vyjmenovaných osob k práci jako občanské povinnosti a využití jejich pracovních schopností k prospěchu celku ve smyslu výše citovaného § 32 Ústavy. Za tímto účelem byly zákonem zřízeny tábory nucené práce.

Tábory byly zřizovány ministerstvem vnitra (působnost mohla být přenesena na krajské národní výbory). Doba zařazení do tábora byla tři měsíce až dva roky – po uplynutí minimální doby tří měsíců mohlo být rozhod-

---

²⁷ Nařízení č. 43/1952 Sb., o rozmísťování odborných pracovníků.

²⁸ Zákon č. 110/1951 Sb. o státních pracovních zálohách.

²⁹ Zákon č. 89/1958 o výchově dorostu k povolání v učebním poměru.

³⁰ Varinský, s. 36.

nuto, že zařazené osobě bude doba pobytu v táboře zkrácena, pokud svou pracovitostí a svým chováním dávala jistotu, že po propuštění povede pracovitý, spořádaný a bezúhonný život, nebo naopak prodloužena, pokud svým chováním v táboře takové jistoty nedává. Zařazené osoby v táborech musely konat uložené práce (ty měly být přidělovány podle zásad plnění hospodářského plánu). Za práci náležel plat podle pracovního výkonu, hradily se z něj však nejprve náklady pobytu. Ze zbytku se pak část uvolnila na výživu příslušníků rodiny a konečně zbývající část se měla zařazené osobě vyplácet při propuštění z tábora. Nad rámec práce měly mít zařazené osoby „mavní, odbornou a osvětovou výchovu“.

O umístění do TNP rozhodovaly tříčlenné příkazovací komise zřizované krajskými národními výbory. Komise dále mohla – zcela libovolně – rozhodovat o udělení dalších opatření, například o zákazu pobytu, a vydávat pro svou práci vlastní směrnice.³¹ Proti rozhodnutí komise se bylo možné odvolat (odvolání se podávalo ministerstvu vnitra, přičemž nejprve o něm rozhodoval ministerský rada, od listopadu 1949 zvláštní stranická komise). Postupně byl vypracován systém zařazování osob do TNP tak, aby byly respektovány potřeby pracovní síly na jednotlivých místech.

Osoby, pro které byly tábory nucené práce určeny, lze rozdělit do několika skupin³²: První skupinou byli tzv. zahaleči. Jednalo se o osoby, které si obstarávaly obživu nelegálním způsobem, například žebráním nebo prostitucí (tedy v zásadě odpovídající skupině „příživníků“ později postihovaných za trestný čin příživnictví), a dále o ty, kteří měli možnost se živit způsobem nekonvenujícím novému režimu: Patřily sem osoby, které se práci „vyhýbají akosi ze zvyku, notoricky a opatrují si prostředky na výživu nezákonným způsobem (žobráním, prostitucí a páchaním trestných činů, zejména majetkových“, a dále ty, které „proste nepracují preto, lebo majú ešte v postupujúcej socializácii možnosť žiť so značnými prostriedkami k výžive na ujmu iných, sociálne slabých... majitelia väčších nájomných domov, súkromní podnikatelia a priemyselníci, veľkí roľníci – kulaci...“³³ Další skupinou byli „politických rozvracečů“ trestaní podle zákona na ochranu lidově de-

---

³¹ Mojžíšová, s. 93.

³² Dělení podle Sivoš, J.: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredňovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945–1953*, Bratislava: Ústav pamäti národa 2011, s. 114 a násl.

³³ Dočasné smernice upravujúce spôsob zaradovania osob do TNP podľa zákona č. 247/1948 Zb., prepúšťenie týchto sob z TNP jako aj konanie před komisiami, zriadenými při KNV podľa § 3 odst, 1 cit. Zákona, citováno podle Sivoš, s. 114 a násl.

mokratické republiky: „Táto činnosť je politického rázu. Pri jej posudzovaní nemožu byť stanovené presné kritéria, keďže tieto môžu byť najrozmanitejšie a ich význam sa môže postatne líšiť podľa okolností, osoby páchatela (činnosť načim posudzovať prísne z triedneho hľadiska), miesta rozvratnej činnosti apod.“³⁴ Z citace je zjevné, že do této skupiny bylo možné zařadit prakticky kohokoli, kdo byl nápadný svým chováním, a toto chování se dalo vykládat „politicky“. Třetí skupinou byli „hospodářští rozvraceči“. Jednalo se pachatele činů poškozujících národní hospodářství, přičemž se opět hodnotila osoba pachatele: „Tak napríklad celkom rozudílne treba posudzovať prípad, keď si načierno zabalil ošípanú robotník a povedzme veľký roľník – kulak alebo zámožný živnostník.“³⁵ Do této skupiny činů patřil například provoz černého obchodu porušováním předpisů o zásobování, neplnění dodávek nebo valutové a devizové trestné činy. Poslední skupinou osob, které mohly být do táborů nucené práce zařazeny, byli „pomocníci“, tedy ti, kteří druhým poskytovali pomoc při spáchání uvedených činů. Počet příslušníků jednotlivých skupin v táborech nucené práce se v průběhu času měnil. V táborech nucené práce na území Slovenska byli ještě v roce 1949 nejpočetnější skupinou „zahaleči“, o rok později to byli živnostníci a řemeslníci.³⁶ Osoby zařazené do táborů nucené práce se nemusely dopustit žádného z trestných činů, stačilo, aby na základě jejich chování, původu, životního stylu a podobně komise dospěla k závěru, že by se mohlo jednat o osoby, které je potřeba ve smyslu zákona o TNP vychovat k občanské povinnosti a využít jejich pracovních schopností ve prospěch celku. Zařazení do skupiny osob, které se „vyhýbají práci nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, zvláště veřejné zásobování, a osoby, které jim to umožňují“ bylo pouze na úvaze konkrétní komise.

Tábory nucené práce se tak z hlediska právní úpravy v lecčem podobaly nacistickým výchovným pracovním táborem i prvorepublikovým donucovacím pracovním. Podobně jako v uvedených zařízeních v minulých režimech bylo pro tábory nucené práce typické, že okruh osob, které do nich mohly být zařazeny, byl vymezen značně široce a připouštěl možnost volných úvah těch, kteří o zařazení rozhodovali. Zařazení do táborů nucené práce mohlo být navíc doprovázeno dalšími represivními opatřeními. Bylo mimo jiné

---

³⁴ Sivoš, s. 187 a násl.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

možné („kde to povaha případu vyžadovala“³⁷) zakázat osobě zařazené do TNP pobyt v určitém místě nebo jí místo pobytu určit, nařídít vyklizení bytu zařazené osob nebo jí odejmout živnostenské oprávnění.

Zákon o táborech nucené práce byl zrušen k 1. srpnu 1950, když nabyly účinnosti nové předpisy trestního práva a trestního práva správního. Do táborů nucené práce se nově zařazovaly, které trestným činem projevily nepřátelství k lidově demokratickému řádu a za výkonu trestu neprokázali svou práci a svým chováním polepšení opravňující k naději, že povedou život pracujícího člověka.³⁸ K zařazení do tábora nucené práce tak mělo docházet po odpykání trestu, nikoli místo výkonu trestu. Důležitým pojmem trestního zákona byl „řádny život pracujícího člověka“. Právě schopnost vést takový život musel odsouzený prokázat, aby mohl být podmíněně propuštěn, a právě neschopnost vést takový život byla skutečností opravňující k zařazení do tábora nucené práce, jak je uvedeno výše. Do tábora nucené práce mohli být propuštěni z výkonu trestu zařazení opět na dobu tří měsíců až dvou let, a sice na návrh krajského prokurátora. O zařazení v tomto případě rozhodovaly zvláštní komise krajských soudů.

Umístění do táborů nucené práce umožňoval také trestní zákon správní, a to v případech, kdy bylo „ze způsobu spáchání přestupku patrné, že jím byl nebo měl být projeven nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu republiky nebo k její socialistické výstavbě“,³⁹ opět na tři měsíce až dvě léta. Trestní zákon správní umožňoval tímto způsobem potrestat i ty, kteří se záměrně vyhýbali práci (v období od 1. srpna 1950 až do novely trestního zákona účinné od 1. ledna 1957 nebyly tyto osoby bez dalšího postížitelné podle trestního zákona) nebo jiným způsobem rušili uskutečnění práva na práci, a sice pokutou do 100 000 Kčs nebo odnětím svobody až na tři měsíce. Pokud navíc rozhodující orgán vyhodnotil, že spácháním takového přestupku byl projeven nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu republiky nebo k její socialistické výstavbě, mohl být trest podstatně zpřísněn.

Význam táborů nucené práce po roce 1950 nicméně upadal, bylo do nich zařazováno stále méně lidí. Cílem ministerstva národní bezpečnosti, které tábory spravovalo, bylo rušení táborů s menší kapacitou, naopak zachovat se měly tábory v jáchymovském sektoru.⁴⁰ Správa některých táborů dočasně

---

³⁷ § 4 zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

³⁸ § 36 odst. 2 trestního zákona.

³⁹ § 12 odst. 3 trestního zákona správního.

⁴⁰ Mojžíšová, s. 97.

připadla ministerstvu spravedlnosti. V roce 1953 tábory opět začalo spravovat výhradně ministerstvo národní bezpečnosti, a to pod názvem „přechodné ústavy ministerstva národní bezpečnosti“.⁴¹ Možnost zařazování do táborů nucené práce za některé přestupky byla zrušena k 1. lednu 1954 a poslední tábor na území Československa, v Brně, ukončil svou činnost 15. února 1954.⁴² (trestní zákon a trestní řád však zařazení do TNP umožňovaly až do roku 1957, byť tato možnost byla vzhledem k faktické neexistenci táborů nucené práce pouze teoretická).

Pracovní podmínky v táborech nucené práce závisely na konkrétním zařízení. Nejhorší podmínky byly pravděpodobně v táborech při uranových dolech na Jáchymovsku (později nápravné pracovní tábory) a u Příbrami. Věznění museli plnit normy a podle jejich výkonu jim byla vyplácena odměna. Ta podléhala odvodům na daň ze mzdy a pojištění, poté z ní byly odečteny náklady na pobyt v táboře (včetně ostrahy), část byla použita na splnění vyživovací povinnosti vůči rodinným příslušníkům, část uložena na konto, ze kterého se peníze vyplácely při propuštění, a teprve zbytek byl vyplacen přímo vězněnému.⁴³ V táborech byla špatná dostupnost zdravotní péče, nepříznivé životní podmínky, věznění byli vystaveni hrubému zacházení ze strany dozorců.⁴⁴

Nucené zařazování některých osob k práci v Československu po druhé světové válce neuniklo pozornosti mezinárodních organizací – konkrétně Organizaci spojených národů a Mezinárodní organizaci práce. Dokument první uvedené organizace, Všeobecná deklarace lidských práv, vyhlášená v prosinci roku 1948, deklarovala právo na práci a na svobodnou volbu zaměstnání. V březnu 1951 zvláštní výbor pro nucenou práci zřízený na základě usnesení Hospodářské a sociální rady OSN č. 350 označil Československo za stát, ve kterém existuje nucená práce.⁴⁵ Ve zprávě Výboru pro nucenou práci připravené pro zasedání Správní rady ve dnech 1. – 2. června 1956 se konstatují některé legislativní změny z počátku 50. let (například

---

⁴¹ Podle zákona 67/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád: „Kde se v trestním řádu nebo v trestním zákonu mluví o táborech nucené práce, rozumějí se tím přechodné ústavy ministerstva národní bezpečnosti.“

⁴² Sivoš, s. 210.

⁴³ Bursík, T.: *Trestanecké pracovní tábory na Hornoslavkovsku*, dostupné z <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-162-166.pdf>.

⁴⁴ Tamtéž, s. 99 a násl.

⁴⁵ Chýský, Jiří: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*, Praha: ČSAV 1962, s. 142.

změna trestního zákona správního v souvislosti se zrušením zákona o táborech nucené práce, omezení ve výběru zaměstnání absolventů vysokých škol a výběrových odborných škol, povinné zaměstnání absolventů univerzit a pedagogických škol, nařízení o občanské pracovní pomoci) a dále jsou zde uvedeny informace získané ze svědectví československých emigrantů, například o uranových dolech, práci v pomocných technických útvech armády, odsouzení k nucené práci na základě zákona č. 231/1948, o závazcích k práci, které museli odsouzení učinit před propuštěním z výkonu trestu nebo o špatných podmínkách v pracovních táborech.⁴⁶ Existence nucené práce v Československu (a dalších státech sovětského bloku) byla reflektována rovněž v zahraniční literatuře.⁴⁷

Mezinárodní organizace práce explicitně zakázala nucenou práci již v úmluvě z roku 1932, ke které Československo nepřistoupilo až do roku 1957 – podle dokumentu československého ministerstva zahraničních věcí vyhotoveného v souvislosti s plánovaným přistoupením k této Úmluvě o nucené nebo povinné práci Československo tuto „Úmluvu neratifikovalo, neboť tato měla na mysli především úpravu pracovních podmínek dělnictva v koloniálních a závislých zemích. Ryze hospodářský zájem na vytvoření nutného předpokladu rozvoje kapitalistické výroby v koloniálních a závislých zemích, kterým jest t. zv. svobodný dělník, byl hlavním důvodem této Úmluvy. Z toho důvodu také převážná většina ustanovení Úmluvy může být aplikována jen na kolonie a jiné druhy závislých zemí.“⁴⁸ Důvodem pro dodatečnou ratifikaci Úmluvy byla podle citovaného dokumentu snaha posílit postavení Československa v rámci Mezinárodní organizace práce a zlepšit postavení československé delegace na zasedání generální konference Mezinárodní organizace práce v roce 1957.⁴⁹ Dokument se vyvracením konkrétních obvinění nezabývá, pouze na několika místech deklaruje, že nucená práce v Československu neexistuje.

---

⁴⁶ Překlad zprávy Výboru pro nucenou práci, připravenou pro 132. zasedání Správní rady ve dnech 1. – 2. června 1956, část týkající se Československa, archiv MZV, fond MO – OMO, karton 95.

⁴⁷ Např. Carlton, R. K., *Forced Labour in the „People’s Democracies”*, New York: Free Europe Committee, 1955, se v části věnované Československu zabývá tábory nucené práce, pomocnými technickými prapory, nucenou prací v uranových dolech, a rovněž i přiřazování osob k práci mimo rámec trestních předpisů.

⁴⁸ Návrh zprávy MZV k přístupu ČSR k Úmluvě o nucené nebo povinné práci z dubna 1957, archiv MZV, fond MO – OMO karton 95.

⁴⁹ Tamtéž.

Z dalších materiálů však vyplývá, že představitelé příslušných ministerstev existenci nucené práce v Československu, nebo alespoň předpisů nucenou práci umožňujících, uznávali. Podle zápisu z porady o přípravách na 39. MKP konané dne 30. IV. 1956 na ministerstvu zahraničních věcí je „účastníky schůzky konstatováno, že pohyb pracovních sil z oboru do oboru se má řídit nikoli donucovacími prostředky a restrikcemi, ale formou poskytování různých výhod. S. Mencer (na schůzi přítomen za MZV – H.G.) upozorňuje, že naše zákonodárství není ještě s touto zásadou v souladu a že se to nepříznivě odráží na mezinárodních fórech. S. Petráček (přítomen za ministerstvo pracovních sil – H.G.) k tomu podotýká, že nábor pracovníků do jednotlivých odvětví hospodářství se již děje podle zásady dobrovolnosti s poskytováním výhod. Avšak právní předpisy obsahující donucovací prostředky stále ještě existují. Tyto předpisy budou odbourány, avšak není možno tak učinit do začátku 39. MKP.“⁵⁰ Zvolená strategie spočívala ve vyhotovení zprávy rekapitulující historii nucené práce, vyvracející obvinění a „usvědčení kapitalistických států z provádění nucené práce“. V souvislosti s usvědčováním kapitalistických států bylo konstatováno, že by bylo dobré, „kdyby MZV získalo konkrétní materiál o černošské otázce v USA a o indiánské otázce, pokud mají vztah k nucené práci. S. Petráček doporučuje, aby MZV urgovalo materiály o Západním Německu z NDR [...]“⁵¹ Podle zprávy o průběhu a výsledcích 39. zasedání Mezinárodní konference práce byla argumentace proti nařčením z existence nucené práce z pohledu Československa zdařilá: „Výsledek projednávání otázky nucené práce v prvé rozpravě na 39. zasedání Mezinárodní konference práce lze vcelku označit za uspokojivý potud, že se podařilo [...] vytvořit celkem věcné ovzduší pro řešení této otázky a odrazit pokusy zástupců imperialistického tábora o její zneužití k pomlouvačným štvanicím proti socialistickému táboru.“⁵²

„Nařčeními“ z existence nucené práce se kromě příslušných rezortů připravujících reakce pro účely československé zahraniční politiky zabývala i domácí odborná literatura. Dr. Chýský ve své publikaci „Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovníprávního poměru“⁵³ vyjmeno-

---

⁵⁰ Zápis z porady o přípravách na 39. MKP konané dne 30. 4. 1956 na ministerstvu zahraničních věcí, archiv MZV, fond MO – OMO, karton 95.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Chýský, Jiří: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovníprávního poměru*, Praha: ČSAV 1962.

vává právní předpisy, které podle zpráv OSN představovaly základ nucené práce, a snaží se na obvinění reagovat. Pozoruhodné na Chýského argumentaci je, že existenci nucené práce v Československu podle zpráv OSN v zásadě nevyvrací. V první řadě tvrdí, že některé z vyjmenovaných předpisů nebo jejich části již nejsou účinné; reaguje však na obvinění z roku 1956, kdy většina citovaných předpisů ještě účinná byla (například možnost zařazení tábora nucené práce podle trestního zákona byla zrušena k 1. lednu 1957, první část dekretu o všeobecné pracovní povinnosti k 10. listopadu 1958). Dále popírá možnost existence nucené práce ve společnosti, jakou je ta socialistická. Podle výkladu Chýského plánované hospodářství přináší lidem výhody – jinými slovy, i když předpisy umožňují přidělování lidí ke konkrétní práci, tito lidé takovou práci vykonávají dobrovolně: „[...] ani v lidově demokratickém, ani v socialistickém Československu nucená práce nemůže existovat, protože tu nejsou dány ekonomické podmínky k tomu, aby bylo možno mluvit o nucené práci, a protože by se to přičilo všem základním zásadám, na kterých Československo spolu se SSSR a s ostatními státy lidově demokratickými stojí.“⁵⁴ Nucené přiřazování k práci obhájuje nutností přijmout některá opatření pro hospodářskou obnovu země zasažené nacistickou okupací a válkou. K hospodářské obnově bylo nutné zajistit rozdělení pracovní síly k plnění hospodářského plánu: „Stanovila-li si proto československá vláda po druhé světové válce za svůj prvořadý úkol odstranění škod způsobených válkou a okupací, jakož i jejich důsledků, bylo zapotřebí k dosažení tohoto cíle vedle opatření materiálních předpokladů též získání potřebného počtu pracovních sil, a to nejen vůbec, ale zejména pracovních sil odborně vyškolených.“⁵⁵ Ve stejném duchu Chýský ospravedlňuje každý z „napadených“ předpisů – nepředstavovaly základy nucené práce, protože byly v kontextu doby a okolností nezbytné ve veřejném zájmu, případně v zájmu osobním. Naproti tomu podobně jako pracovníci ministerstva zahraničí a ministerstva pracovních sil v reakcích na výtky ze strany Mezinárodní organizace práce hledá Chýský nucenou práci v kapitalistických zemích.

Ze zpráv mezinárodních organizací, reakcí českých úřadů i literatury je patrné, že o nucené práci se hovořilo ve dvou souvislostech. Nucená práce v Československu spočívala jednak v umísťování osob do táborů nucené

---

⁵⁴ Chýský, s. 147 a násl.

⁵⁵ Tamtéž, s. 149.

práce, jednak v přidělování ke konkrétním druhům práce v návaznosti na hospodářské potřeby Československa. Ve skutečnosti, že každý občan má podle ústavy povinnost pracovat a pokud nepracuje, aniž by k tomu měl státem uznávaný důvod, hrozí mu postih, se ani zmíněné zprávy OSN a MOP, ani další zahraniční prameny nevyjadřují, a pochopitelně ji takovým způsobem nereflektovaly ani prameny tuzemské.

Z kapitoly věnované pracovní povinnosti na území Československa lze získat představu o tom, jak mohlo být pohledem laické veřejnosti vnímáno zavedení trestného činu příživnictví do československého právního řádu s ohledem na historický vývoj přístupu k dobrovolně nezaměstnaným osobám. Do popředí vystupují tři významné aspekty: možnost postihu a převýchovy nezaměstnaných, možnost ovlivňování volby zaměstnání a možnost okamžitého ověření zaměstnanosti konkrétní osoby.

Již v období Rakouska-Uherska se postihovaly osoby, které se rozhodly nepracovat a u kterých byl z toho důvodu spatřován potenciál chovat se společensky nepřijatelným způsobem. Byla činěna opatření směřující k resocializaci, spočívající v umístění těchto osob do donucovacích pracoven. V období první republiky byly donucovací pracovny doplněny nucenými pracovními koloniemi, za republiky druhé pak pracovními útvary (u kterých byla akcentovaná ekonomická funkce) a kárnými tábory. Za Protektorátu se pro „asociály“ zřizovaly výchovné nápravné tábory a konečně v roce 1948 byly zřízeny tábory nucené práce. Ty od počátku padesátých let postupně zanikaly, nicméně možnost uložit osobám, které nevedou řádný život pracujícího, výkon trestu odnětí svobody v táboře nucené práce, byla uzákoněna až do konce roku 1956.

Za druhé, ještě před vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava bylo možné odvolávat osoby z jejich zaměstnání a přidělovat je k jiné práci, případně přidělovat práci nezaměstnaným. Za Protektorátu byla vyhlášena všeobecná pracovní povinnost a s ní souviselo nucené nasazování obyvatel k různým pracím, často spojeným s potřebami nacistického Německa. Všeobecná pracovní povinnost však neskončila spolu s Protektorátem – část příslušného dekretu týkající se pracovní povinnosti byla zrušena novelou 10. listopadu 1958, dekret jako takový až zákoníkem práce účinným od 1. ledna 1966. Další předpisy ukládaly povinnost akceptovat přidělené místo některým skupinám osob, například absolventům některých škol.

Za třetí, zavedením pracovních knížek získaly orgány státní moci možnost rychle a snadno ověřit zaměstnanost konkrétní osoby. Po roce 1945

byly pracovní knížky nahrazeny pracovními průkazy (s konečnou platností zrušené opět až zákoníkem práce, byť jejich vydávání bylo zastaveno již na začátku padesátých let), od roku 1953 se do občanského průkazu povinně zapisovaly údaje o zaměstnání.

Z výše uvedeného vyplývá, že v době, kdy byl zaveden trestný čin příživnictví, mělo postihování osob vyhýbajících se práci na území Československa dlouhou (a prakticky nepřetržitou) tradici, řadu let zde byla zavedena všeobecná pracovní povinnost i povinnost konkrétních skupin osob vykonávat stanovenou práci a pomocí dokladů bylo pro státní orgány snadné zjistit údaje o zaměstnání dotyčného (nebo skutečnost, že zaměstnání nemá). Ačkoli, jak bude vysvětleno v následujících kapitolách, přinesl trestný čin příživnictví nové možnosti v postihování některých osob, nelze říci, že by zavedení tohoto trestného činu stanovilo novou normu chování, ani že by na základě tohoto trestného činu mohlo být stíháno chování dosud právem nepostižitelné.

2 SOCIALISTICKÉ TRESTNÍ PRÁVO A PRACOVNĚPRÁVNÍ VZTAHY

Pro pochopení příčin zavedení trestného činu příživnictví, jeho smyslu, významu a aplikační praxe je nutné znát kontext socialistického trestního práva a rovněž pochopit význam práce, jehož projevem byla vysoká míra regulace pracovněprávních vztahů. Cílem této kapitoly je proto popis vývoje a fungování trestního a pracovního práva v Československu po roce 1948 a socialistických představ o společenském významu práce.

2.1 VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA PO ROCE 1948

Trestní předpisy, které v Československu platily před rokem 1948, nebyly z pohledu nového režimu dostačující. Proto byla zahájena příprava nových zákonů, které měly lépe odpovídat novému politickému, ekonomickému i společenskému uspořádání. Tyto zákony měly navazovat na Ústavu 9. května, inspiračním zdrojem pak byly předpisy Sovětského svazu.⁵⁶ Výsledkem dvouletky byl například občanský zákoník a občanský soudní řád, zákon o právu rodinném, a také trestní zákon a trestní řád – poslední dva předpisy nabyly účinnosti 1. srpna 1950.

Před účinností nových zákonů byly v roce 1948 přijaty některé předpisy zasahující do oblasti trestního práva, například již zmíněný zákon na ochranu lidově demokratické republiky, hojně využívaný k perzekuci režimu nepohodlných osob, nebo zákon o táborech nucené práce. Nadále platily trestní zákony z dob Rakouska-Uherska (konkrétně rakouský trestní zákon z roku 1852 na českém území a uherský trestní zákon z roku 1878 na území Slovenska).

Řadu zákonů přijatých v roce 1948 zrušily nové trestní předpisy – zákon č. 86/1950 Sb. trestní zákon, a zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soud-

---

⁵⁶ Kuklík a kol., s. 124

ním (trestní řád), a předpisy trestního práva správního – zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní, a zákon č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním. Jednou z příčin rušení předpisů byla klesající potřeba masového potlačování politických odpůrců (po roce 1950 se například významně snížil počet osob zařazovaných do táborů nucené práce), další příčinou skutečnost, že řada ustanovení rušených zákonů se stala součástí zákonů nových. Trestní zákon a trestní řád byly významně novelizovány v roce 1956 (s účinností od roku 1957). Novelizace mimo jiné jednak přinesla zmírnění některých ustanovení, jednak zavedla nové skutkové podstaty trestných činů, mezi nimi i trestný čin příživnictví. V roce 1961 proběhla rekodifikace trestního práva, jejímž výsledkem byl nový trestní zákon (č. 140/1961 Sb.) a nový trestní řád (č. 141/1961 Sb.), účinné od 1. ledna 1962.⁵⁷ Trestní předpisy z tohoto období již nebyly tak významně ideologicky poznamenané⁵⁸ a v mnoha ohledech ani tak přísné. Trestní předpisy doplnil s účinností od roku 1970 zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech.

Dobové učebnice trestního práva akcentují jeho specifický znak – třídní charakter. Ten spočíval v tom, že trestní právo bylo určeno na ochranu zájmů dělnické třídy: „Třídní podstata a účel československého trestního práva jsou vyjádřeny tím, že chrání společenské vztahy, které jsou vhodné a výhodné pro dělnickou třídu a všechny pracující. Tím vyjadřují vůli dělnické třídy a všech pracujících, Komunistické strany Československa a naší vlády.“⁵⁹ Bylo zdůrazňováno, že zatímco kapitalistické trestní právo chrání společenské vztahy, které jsou založeny na soukromém vlastnictví, na vykořisťování a potlačování pracujících, socialistické trestní právo naopak chrání zájmy pracujících: „Třídní podstata trestního práva je dále z jiného hlediska určena tím, proti jakým pachatelům trestných činů je zaměřeno ostří trestní represe. [...] socialistické trestní právo, stojící na stráži vymožeností socialistické revoluce, je svým ostřím zaměřeno k potlačení odporu třídních nepřátel socialismu, pokud svým jednáním porušili trestní zákon.“⁶⁰

Třídnost trestního práva jako jeho znak nebyla opuštěna ani za účinnosti nového trestního zákona z roku 1961, snad s krátkým intermezdem v šedesátých letech. Toto období bylo později právě pro oslabení třídní povahy

---

⁵⁷ Tento trestní zákon pozbyl účinnosti 31. 12. 2009, trestní řád je účinný dosud.

⁵⁸ Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 562.

⁵⁹ Československé trestní právo, svazek I., obecná část, Praha: Orbis 1957, s. 9.

⁶⁰ Tamtéž, s. 11.

trestního práva kritizováno: „Nedostatečné uvědomění si třídnosti trestního práva, zkreslování jeho úlohy a s tím související nesprávné nebo jednostranné chápání dalších význačných rysů čs. socialistického trestního práva bylo příčinou zásadních nedostatků na trestním úseku v minulých letech. [...] Objevily se především teorie o vítězství socialismu, o úplné morální politické jednotě lidu, jako důsledku vytvoření společnosti bez antagonistických tříd a zcela jednostranně, bez ohledu na konkrétní podmínky, se aplikovala – ale zkresleně – teze o přeměně diktatury proletariátu ve všelidový stát.“⁶¹ Autor citovaného textu z roku 1984 upozorňuje, že uplatňování třídního přístupu je i nadále „jedním z nejvýznamnějších úkolů vědy i praxe trestního práva“.⁶²

Dalším rysem trestního práva měl být jeho socialistický demokratismus, spočívající v tom, že normy trestního práva jsou vůlí pracujících lidu – a trestní právo má chránit „vztahy, na jejichž nedotknutelnosti má zájem dělnická třída a všichni pracující“.⁶³ Jiným projevem tohoto rysu byla návaznost na Ústavu (9. května a později Ústavu ČSSR) a zásada *nullum crimen, nulla poena sine lege* (žádný trestný čin, žádný trest bez zákona). Tato zásada ovšem nebyla zejména za účinnosti předpisů z roku 1950 zcela důsledně dodržována, jak bude podrobněji vysvětleno níže.

Rovněž uplatňování socialistického humanismu, což byl další deklarovaný rys trestního práva,⁶⁴ bylo v některých ohledech diskutabilní. Například pravidlo, že trestným činem nesmí být ponížena lidská důstojnost, obsahoval už trestní zákon z roku 1950 – podmínky ve věznicích a v pracovních táborech tomu však neodpovídaly. Na druhou stranu zejména v trestním zákoně z roku 1961 byla jasně vyjádřena zásada subsidiarity trestní represe (trestný čin musí být činem nebezpečným pro společnost nikoli nepatrně a prostředky trestního práva se uplatňují tam, kde nestačí postih podle jiného než trestního předpisu) a dále byl zdůrazňován výchovný účel trestu, což také se socialistickým humanismem souviselo. Výchovný účel měl být v jednotě s represivním účelem – represivní prvek se podle teorie měl uplatňovat pouze v nutné míře.⁶⁵

---

⁶¹ Čič, M. a kol.: *Trestní právo hmotné*, Praha: Panorama 1984, s. 11.

⁶² Tamtéž, s. 12.

⁶³ Tamtéž, s. 12 a násl.

⁶⁴ Tamtéž, s. 15.

⁶⁵ Tamtéž, s. 16 a násl.

Vliv socialismu na trestní právo byl patrný v zásadě proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví.⁶⁶ Projevem této zásady byly některé trestné činy zaměřené proti idejím socialismu, například podpora a propagace fašismu, nebo proti jiným socialistickým státům, jako hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele. Další výraznou zásadou byla zásada socialistické zákonnosti nebo zásada srozumitelnosti trestních zákonů „nejširším lidovým masám“.⁶⁷

Trestní zákon z roku 1950 ustoupil od formálního pojetí trestného činu k pojetí materiálně – formálnímu. Trestným činem bylo „pro společnost nebezpečné jednání, jehož výsledek uvedený v zákoně pachatel zavinil“.⁶⁸ Pokud jednání pro společnost nebezpečné nebylo, nejednalo se o trestný čin. Zákon však nestanovil, jaké jednání se považuje za nebezpečné. Trestní řád zároveň dával prokurátorovi možnost trestní řízení zastavit v případě, že nebezpečnost činu pro společnost byla nepatrná.⁶⁹ Posouzení, zda se jedná o nepatrnou nebezpečnost, záleželo na volné úvaze prokurátora (případně soudu). Stupeň nebezpečnosti se také mohl měnit v závislosti na době a okolnostech, což je na příkladu ze SSSR doloženo v učebnici trestního práva hmotného z roku 1957: „Přestupky proti pracovní disciplíně byly nejprve postihovány jen disciplinární cestou. Potřeba dalšího upevnění pracovní kázně a zvýšený stupeň nebezpečnosti některých z těchto přestupků pro společnost vyvolaly nutnost jejich přísnějšího postihování. Byly proto nařízením presidia Nejvyššího sovětu z 26. června 1950 prohlášeny za trestné činy. Toto opatření bylo zase zrušeno, když jeho potřeba odpadla.“ Posouzení, jaké jednání je momentálně považováno za nebezpečné a jaké nikoli, tak podléhalo řadě vlivů a někdy bylo velmi obtížné odhadnout, jak bude daný skutek prokurátorem nebo soudem vyhodnocen.

Kromě neexistujícího vymezení nebezpečnosti činu, resp. nepatrné nebezpečnosti trestného činu, které by orgánům činným v trestním řízení poskytovalo vodítko při posuzování konkrétního jednání, byla značně problematická úprava pokusu trestného činu. Ten byl definován jako „jednání pro společnost nebezpečné, jehož se pachatel dopustil v úmyslu způsobit výsledek uvedený v zákoně“.⁷⁰ Takové jednání bylo trestné jako dokonaný trestný

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 16.

⁶⁷ Tamtéž, s. 20.

⁶⁸ § 2 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.

⁶⁹ § 89 odst. 2 písm. a) zákona č. 87/1950 Sb., trestního řádu.

⁷⁰ § 5 odst. 1 zákona č. 86/1950, trestního zákona.

čin. Za daný trestný čin mohl být tedy potrestán i ten, jehož jednání bylo od dokonání trestného činu vzdálené a blížilo se spíše jeho přípravě⁷¹ (v dnešním pojetí je příprava trestná pouze tehdy, pokud je to u dané skutkové podstaty trestného činu v zákoně výslovně uvedeno, přičemž se musí jednat o zvláště závažný zločin).

Trestní zákon z roku 1961 již výslovně stanovil, že pokud je nebezpečnost činu pro společnost nepatrná, nejedná se o trestný čin – volnost posouzení prokurátora či soudu tak byla omezena. Přesto však bylo materiální pojetí již v době vzniku zákona předmětem kritiky – zákonodárce mohl kvůli tomuto pojetí spoléhat na korektiv společenské nebezpečnosti a podmínky trestní odpovědnosti v zákoně vymezovat příliš široce.⁷² Trestní zákon z roku 1961 dále upustil od široce stanovených podmínek pokusu trestného činu, který byl nově vymezen jako „jednání pro společnost nebezpečné, které bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu a jehož se pachatel dopustil v úmyslu trestný čin spáchat“.⁷³

Trestní zákon z roku 1950 byl specifický poměrně tvrdými tresty jak ve smyslu vysokých sazeb trestu odnětí svobody, tak ve smyslu druhů trestů, které bylo možné ukládat. Některé z trestných činů se povinně trestaly trestem smrti (například některé případy velezrady či vyzvědačství, vražda na ústavním činiteli), byť bylo, na rozdíl od úpravy v zákoně na ochranu lidově demokratické republiky, možné za určitých okolností od uložení tohoto trestu upustit, a v případě těhotných žen a mladistvých byl tento trest vyloučen úplně. Dále zákon připouštěl trest odnětí svobody na doživotí, dočasné odnětí svobody bylo omezeno horní hranicí pětadvaceti let. U některých trestů se povinně ukládal trest propadnutí jmění (postihující celé jmění nebo jeho část), například u pletich proti zestátnění nebo u tvoření státních monopolů. V případě uložení trestu ztráty státního občanství, který se v některých případech mohl uložit jako trest vedlejší vedle trestu smrti, odnětí svobody nebo nápravného opatření, byl odsouzený vždy postižen propadnutím celého jmění.

Novela z roku 1956 tvrdost trestů původního znění zákona zmírnila. Byl zrušen trest odnětí svobody na doživotí a nahrazen trestem odnětí svobody na pětadvacet let. Tam, kde zákon umožňoval pouze uložení trestu smrti, se nyní jako alternativa výslovně uváděl trest odnětí svobody na pětadvacet

---

⁷¹ Bobek a kol., s. 562.

⁷² Tamtéž, s. 569.

⁷³ § 8 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona.

let. Zákon rovněž znemožňoval, oproti předchozí úpravě, vyloučení podmíněného odsouzení či snížení trestu, a dále povinné ukládání trestu propadnutí jmění. Zrušen byl i trest ztráty státního občanství. Nový trestní zákon z roku 1961 ve zmírňování trestů pokračoval. Trest smrti se uváděl odděleně od ostatních trestů, a sice jako „výjimečný trest“. Podle nové úpravy nebylo možné uložit trest odnětí svobody na doživotí, dočasný trest odnětí svobody se ukládal maximálně na patnáct let. Propadnutí jmění (nově propadnutí majetku) se připouštělo v těch případech, kdy se odsouzený dopustil úmyslného trestného činu „z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky“⁷⁴ nebo pokud závažným úmyslným trestným činem získal majetkový prospěch nebo se o to snažil.

O charakteru trestního práva vypovídá i zákonem deklarovaný účel trestu. Tím mělo být podle trestního zákona z roku 1950 zneškodnění nepřátel pracujícího lidu, zabránění pachateli v dalším páchání trestných činů a výchova k tomu, aby dodržoval pravidla socialistického soužití, a výchovné působení na ostatní členy společnosti. Trestní zákon z roku 1961 již jako účel trestu zneškodnění nepřátel pracujícího lidu neuváděl, stejně jako neuváděl výchovu k dodržování pravidel socialistického soužití – na místo toho měl trest pachatele vychovávat k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka.

Typickým znakem trestního práva v letech 1948–1989 je interference do oblastí, které trestní právo upravovat nemělo, neboť by k ochraně daného zájmu postačily například předpisy práva správního nebo předpisy občanskoprávní. V literatuře⁷⁵ se jako příklad takových trestných činů uvádí nedovolené opuštění republiky, poškozování majetku v socialistickém vlastnictví z nedbalosti nebo právě příživnictví. Zařazení těchto a některých dalších trestných činů do trestního zákona svědčí o významu, který stát přikládal zájmům chráněným těmito ustanoveními. Důraz na takovou ochranu se koneckonců projevoval i prakticky – pokud by například nedotknutelnost státní hranice z pohledu státu stačilo chránit normami správního práva (a tedy by jejich nedovolené překročení bylo vnímáno jako čin relativně méně závažný), je otázka, zda by Československo vydávalo na fyzické zabezpečení své hranice tolik prostředků.

---

⁷⁴ § 51 písm. a) zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona.

⁷⁵ Bobek a kol., s. 554.

Dalším specifikem trestního práva bylo zejména v trestním zákoně z roku 1950 leckdy nejednoznačné vymezení skutkových podstat jednotlivých trestných činů. Záleželo tak na úvaze soudu, jaké jednání pod konkrétní normu podřadí. Trestání podle takových neurčitých norem tak bylo v rozporu se zásadou *nullum crimen sine lege*, což je vidět například na trestném činu nepřátelského jednání proti republice podle § 129 trestního zákona z roku 1950.⁷⁶ Ten umožňoval potrestat toho, kdo „úmyslně ohrozí obecný zájem jednáním nepřátelským lidově demokratickému státnímu zřízení nebo společenskému řádu republiky“ odnětím svobody na šest měsíců až dva roky. Na „poměrně široké formulace některých ustanovení“ odkazuje i dobová odborná literatura, podle které bylo díky nim zbytečné připuštění analogie⁷⁷ v neprospěch pachatele podle sovětského vzoru.⁷⁸ Ačkoli po novele z roku 1956 bylo vymezení některých trestných činů zpřesněno, leckterá ustanovení stále nabízela značný prostor pro úsudek orgánů činných v trestním řízení.

Pozoruhodná byla i systematika zvláštní části zákona (té části zákona, kde jsou uvedeny skutkové podstaty konkrétních trestných činů). Trestné činy byly uspořádány do hlav, přičemž řazení hlav mělo odpovídat politickému významu právem chráněných zájmů.⁷⁹ V trestním zákoně z roku 1950 se tak jako první uváděly trestné činy proti základům republiky, následovaly trestné činy hospodářské (sem patřila ustanovení na ochranu majetku v socialistickém vlastnictví), trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných (do této hlavy byl po novele z roku 1956 zařazen trestný čin příživnictví), trestné činy obecně nebezpečné, trestné činy proti rodině a mládeži, teprve v hlavě šesté byly trestné činy proti životu a zdraví, dále pak trestné činy proti svobodě a důstojnosti člověka, majetkové, proti brannosti a nakonec trestné činy vojenské. V trestním zákoně z roku 1961 byla nově začleněna hlava pátá, trestné činy hrubě narušující občanské soužití – sem byly zařazeny trestné činy dosud rozptýlené do jiných hlav⁸⁰ a patřil sem i trestný čin příživnictví. Další novou kategorií trestných činů byly trestné činy proti lidskosti, reflektující mezinárodní smlouvy (například trestný čin používání zakázaného bojového prostředku).

---

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Použitím analogie se rozumí postup, při němž se v případě absence právní normy aplikovatelné na konkrétní případ použije norma upravující případ podobný.

⁷⁸ Čič, s. 45.

⁷⁹ Bobek a kol., s. 563.

⁸⁰ Tamtéž, s. 570.

Paralelně s trestními předpisy z roku 1950 platily předpisy správního práva trestního. Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní, sloužil ke stíhání přestupků. Obsahoval skutkové podstaty přestupků rozdělené podle oblastí vztahů, na ochranu kterých se zaměřovaly: hospodářství, práce, zdraví lidu a zásobování (do této skupiny přestupků patřilo i záměrné vyhýbání se práci), pořádku ve věcech veřejných, brannosti, kulturního života pracujících a občanského soužití. Tato systematika měla vycházet z „úkolů státní správy odpovídající dané etapě vývoje lidové demokracie“.⁸¹ Přestupky se sice chápaly jako méně závažné (podle trestního zákona správního bylo možné trestat jen to jednání, které nebylo trestné podle trestního zákona), nicméně i za ně bylo možné uložit trest odnětí svobody. Podle původní úpravy z roku 1950 o nich měly rozhodovat správní orgány (okresní, v některých případech místní, národní výbory), ale zákonem z roku 1953⁸² byla národním výborům uložena povinnost v některých případech postoupit věc okresnímu prokurátorovi. Řízení o přestupku pak konal prokurátor a lidový soud. Bylo však do značné míry na volném uvážení daného orgánu národního výboru, zda věc prokurátorovi postoupí. Mohlo tak docházet k situacím, kdy o stejném skutku rozhodoval někdy soud a někdy správní orgán. Tato praxe byla zrušena až v souvislosti s rekodifikací na začátku šedesátých let, kdy byly trestní zákon správní a trestní správní řád zrušeny zákonem č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, s účinností od 1. července 1961. Přestupky podle tohoto zákona pak projednávaly výhradně národní výbory, došlo ke zmírnění trestů, které národní výbor mohl za přestupky uložit (již nebyl přípustný trest odnětí svobody). V roce 1969 byl přijat zákon o přečinech,⁸³ podle kterého se některé činy vymezené v tomto zákoně stíhaly soudně za použití trestních předpisů, za některé přečiny bylo přípustné uložení trestu odnětí svobody. Rozdíl mezi přečinem a trestným činem spočíval někdy pouze ve stupni společenské nebezpečnosti, což vedlo k nejasnostem při jejich rozlišování.⁸⁴

Nejvýraznějšími rysy socialistického trestního práva byla deklarovaná ochrana zájmů pracujících, důraz na ochranu státní ekonomiky, převýchova

---

⁸¹ Kuklík a kol., s. 308.

⁸² Zákon č. 102/1953 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního.

⁸³ Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech; přečinem se podle zákona rozuměl zaviněný, pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky byly uvedeny v zákoně o přečinech a který nedosahoval stupně společenské nebezpečnosti trestného činu.

⁸⁴ Bobek a kol., s. 572.

jako jeden z účelů trestu a počáteční možnost disciplinace prací. Problémem byly široce vymezené skutkové podstaty trestných činů a rovněž materiální pojetí trestného činu.

2.2 POJETÍ PRÁCE A PRACOVNÍ KÁZNĚ

Pracovní právo nebylo po roce 1948 ani po právníkové dvouletce souhrnně upraveno v jednom kodexu; do přijetí zákoníku práce, účinného od 1. ledna 1966, bylo československé pracovní právo typické svou roztržitostí. Upravovala ho řada předpisů, které regulovaly pracovní povinnost, možnosti přidělování práce nebo pohyb pracovních sil v návaznosti na hospodářské potřeby státu. To bylo pravděpodobně hlavním důvodem pro protahování re-kodifikace pracovního práva – nebylo žádoucí přijmout předpis, který by pracujícím poskytoval vodítko pro identifikaci jejich práv a povinností v pracovněprávních vztazích.⁸⁵ Už v průběhu padesátých let však došlo k uvolnění některých regulací pohybu osob na trhu práce. Například vládní nařízení č. 20/1952 Sb., o rozmisťování absolventů vysokých škol a výběrových odborných škol, na základě něhož měli absolventi některých škol povinnost alespoň tři roky pracovat v podniku nebo instituci určené příslušným ministerstvem nebo jím pověřeným orgánem, bylo v roce 1959 nahrazeno vládním nařízením o úkolech orgánů státní správy a podniků v péči o absolventy vysokých škol a výběrových odborných škol, podle kterého byli absolventi pouze doporučováni vybraným podnikům.

Dalším důležitým rysem pracovního práva, a to i po přijetí zákoníku práce účinného od 1. ledna 1966, byl jeho veřejnoprávní charakter. Při sjednávání pracovněprávního poměru měly zaměstnavatel a zaměstnanec minimální smluvní volnost, neboť od ustanovení předpisů regulujících práci, včetně zákoníku práce, zpravidla nebylo možné se odchýlit dohodou stran. Stát řadou předpisů kontroloval činnost zaměstnanců i vedoucích pracovníků a umožňoval postih podle veřejnoprávních norem. Přestože byla postupně, již v průběhu padesátých let, opouštěna praxe přidělování některých pracovníků na pevně stanovená místa, stát měl stále možnost nařizovat určitým podnikům povinnost přijmout určitý počet zaměstnanců (například z řad absolventů). Rovněž z dikce preambule zákoníku práce vyplýval veřejnoprávní charakter pracovního práva: „Osvobozená lidská práce se stala

---

⁸⁵ Kuklík a kol., s. 220.

základním zdrojem rozvoje naší společnosti a blahobytu všeho lidu. O ní se opírá rozvoj národního hospodářství a rostoucí hmotná a kulturní úroveň všech občanů. Práce v socialismu vytváří předpoklady pro upevňování souladu zájmů jednotlivce se zájmy společnosti.“ Dohled státu na zaměstnanost a řádné plnění povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů se projevoval v konkrétních ustanoveních pracovního, správního i trestního práva, i v zásadách tzv. socialistické pracovní kázně, které sice leckdy nebyly právem přímo vynutitelné, ale jejichž dodržování na pracovišti se sledovalo a vyžadovalo.

Podle sovětské socialistické ideologie byly zájmy pracujících a zájmy státu v jednotě; pro socialistického člověka nebyla práce „nenáviděným břemenem a údělem spodiny, jako je tomu za kapitalismu, nýbrž práce osvobozená od vykořisťování, společenská a tvořivá práce, jako je tomu v SSSR“.⁸⁶ Na rozdíl od kapitalismu, kdy byla práce důsledkem potřeby jednotlivce, občané socialistických států měli pracovat proto, že to považovali ve vztahu ke státu za správné. Ti, kdo nebyli „ještě dostatečně uvědoměli, kteří se ještě nezabavili starých názorů na práci, zděděných po kapitalismu, a snaží se pracovat co nejméně a dostávat co nejvíce“,⁸⁷ měli být k práci přinuceni všeobecnou pracovní povinností. Ta chránila pracující „před těmi živly, které se mohly pokoušet obohacovat se na účet cizí práce“.⁸⁸

Aby bylo prací dosahováno požadovaných výsledků, platila zároveň povinnost dodržovat pracovní kázeň. Ta byla „především kázní pracovníků samých“ a definovala se různými způsoby, například jako „povinnost pracovat a dodržovat vnitřní pracovní řád toho podniku (úřadu nebo hospodářství), v němž je pracující zaměstnán“.⁸⁹ Vyžadovala „nejen plnění, ale i překračování stanovených pracovních norem [...], plné využití stanovené pracovní doby k vysoce produktivní práci“.⁹⁰ Dále se žádalo, aby „každý pracující zaručoval vynikající jakost vykonávané práce, která se obráží v kvalitě zhotovených výrobků, ve snížení vlastních nákladů jejich výroby a v dodržování správného způsobu prací“.⁹¹ Pracovní kázeň spočívala také ve zvyšování pracovní kvalifikace.

---

⁸⁶ Alexandrov, N. G.: *Socialistická pracovní kázeň*, Praha: Práce, 1951, s. 8.

⁸⁷ Tamtéž, s. 14.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž, s. 32.

⁹⁰ Tamtéž, s. 18.

⁹¹ Tamtéž.

Popsané sovětské pojetí práce a pracovní kázně bylo do československé právní nauky převzato. Socialistická pracovní kázeň spočívala „v uvědoměném plnění úkolů, které pro pracovníky vyplývají z jejich účasti na společenské práci“.⁹² Pojem pracovní kázně se vyskytoval již v předpisech z padesátých let,⁹³ kdy se objevovaly snahy řešit fluktuaci pracovníků a problémy absentérství. Upevňování pracovní kázně bylo rovněž předmětem propagandistické kampaně v roce 1953 s celorepublikovým dopadem.⁹⁴ Realizovaná opatření však zjevně nebyla dostačující. Zejména v šedesátých letech, před přijetím zákoníku práce, bylo poukazováno na nedostatky v socialistickém vztahu k práci mezi pracujícími,⁹⁵ spočívající ve skutečnosti, že někteří pracující dostatečně odpovědně neplnili své povinnosti. Úkolem nových pracovněprávních předpisů tak mělo být upevnění a rozvoj pracovní kázně – pracovní kázeň a její dodržování pak skutečně byly jedním z důležitých témat zákoníku práce. Za příčinu problémů byl označován nedůsledný přístup k upevňování pracovní kázně v minulosti, po změně společenského a ekonomického uspořádání, kdy se mělo za to, že „nedostatky v pracovní kázni se vyskytují jen ojediněle – jako projevy nespovědomitých jedinců – a že příčinou těchto nedostatků jsou přežitky minulosti v myslích lidí“.⁹⁶ Mezi projevy „pracovní nekázně“ se řadila například nízká úroveň řídicí práce, nesprávné využívání hmotných stimulů nebo dohánění norem ke konci plánovacího období za cenu porušování technologických postupů i právních předpisů.⁹⁷ Nedodržování pracovní kázně se pravděpodobně nedařilo uspokojivě řešit; na problém poukazovali další autoři o řadu let později – zejména nedostatečné využívání pracovní doby a nízká efektivita měly podle nich negativní důsledky pro ekonomiku.⁹⁸

Povinnost dodržovat pracovní kázeň pracovníku vyplývala přímo ze zákoníku práce.⁹⁹ Odpověď na otázku, zda je dodržování pracovní kázně vynutitelné právem, resp. zda lze její nedodržování postihovat sankcí, nebyla

---

⁹² Kalenská, M.: K návrhu nové úpravy pracovní kázně, in: *Právník*, 1963, s. 286.

⁹³ Vládní nařízení č. 52/1953, o opatřeních proti fluktuaci a absenci – toto nařízení bylo pečlivě připravováno, krátce po svém vyhlášení však bylo zrušeno.

⁹⁴ Státník D., *Sankční pracovní právo v padesátých letech*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1994, s. 142.

⁹⁵ Např. Kalenská, *K návrhu nové úpravy pracovní kázně*, s. 283.

⁹⁶ Luhan, J., Kalenská, M.: *Pracovní kázeň*, Praha: Práce, 1966, s. 5.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Navrátil, O., Pudík, V.: *Pracovní kázeň*, 1981, s. 6.

⁹⁹ § 35 odst. 1 písm. b) zákona č. 65/1965 Sb., zákoníku práce.

jednoznačná. Některé požadavky, například soudružská spolupráce nebo zvyšování „ideologické a odborné kvalifikace“ podle názorů v odborné literatuře úrovně sankcemi postižitelné nebylo, stejně jako řada dalších zásad pracovní kázně, které svým obsahem nebyly zcela konkrétní nebo vyžadovaly překračování stanovené míry práce.¹⁰⁰ Zákoník práce však obsahoval řadu ustanovení umožňujících postihovat porušování pracovní kázně, která byla v zákoníku práce definována velmi obecně (jako „uvědomělé plnění úkolů, které pro pracovníky vyplývají z jejich účasti na společenské práci“¹⁰¹), přičemž povinnosti pracovníků související s pracovní kázní byly v zákoníku uvedeny pouze příkladmo – museli zejména pracovat svědomitě a řádně podle svých sil, znalostí a schopností, plnit pokyny nadřízených a dodržovat zásady soudružské spolupráce, plně využívat pracovní doby a výrobních prostředků k vykonávání svěřených prací, dodržovat předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a předpisy o požární bezpečnosti a řádně hospodařit s prostředky svěřenými jim organizací a střežit a ochraňovat majetek v socialistickém vlastnictví před poškozením, ztrátou, zničením a zneužitím.¹⁰²

Zákoník práce zároveň stanovil možnosti, jak porušení pracovní kázně trestat. Pokud nepostačovala osobní domluva ze strany nadřízeného, mohlo být zaměstnanci vedoucím organizace nebo jiným zmocněným pracovníkem uloženo kárné opatření: tím byla důtka, veřejná důtka, snížení nebo odnětí osobního ohodnocení na dobu až tří měsíců, převedení na méně placenou práci nebo snížení základního platu až o deset procent na dobu až tří měsíců. V důsledku neomluvené absence pak mohla být zaměstnanci krácena dovolená nebo upřen nárok na rodinný příspěvek. V případě výroby tzv. zmetků nebyla zaměstnanci vyplacena mzda za dobu, kdy zmetek vyráběl a zaměstnanec musel nahradit škodu. Pokud byla pracovní kázeň porušována i přes uložené kárné opatření nebo byla porušena zvláště hrubým způsobem, rozvázala s ním organizace pracovníků pracovním poměr. Zaměstnanci se v souvislosti s prací mohli dále dopouštět přestupků nebo přečinů, které pak byly řešeny v souladu s příslušnými předpisy národními výbory nebo soudy. Dále mohly zaměstnancům ukládat pokuty další státní orgány, například Státní obchodní inspekce.

---

¹⁰⁰ Kalenská, *K návrhu nové úpravy pracovní kázně*, s. 286.

¹⁰¹ § 72 zákoníku práce.

¹⁰² § 73 zákoníku práce.

Trestný čin příživnictví byl zaveden v době, kdy docházelo k celkové liberalizaci trestního práva. Tento kontext zvyšoval pravděpodobnost, že postih příživnictví nebude vnímán jako snaha státu zatížit občany další povinností, ale spíše jako ochrana zájmů pracujících před těmi, kteří jejich úsilí degradují, když se nechtějí zapojit do práce ve prospěch celku. Vzhledem k úsilí věnovanému regulaci pracovněprávních vztahů není překvapivé, že se státní moc snažila o to, aby se této regulaci podřídilo co největší množství lidí.

3 ČESKOSLOVENSKÁ SPOLEČNOST PO ROCE 1948

V závěru první kapitoly bylo uvedeno, že „nové uspořádání“ po roce 1948 v mnoha ohledech navazovalo na předchozí úpravu vztahů týkající se pracovní povinnosti. Řada ustanovení nahrazujících původní úpravu, mnohdy ještě z dob první republiky nebo dokonce období Rakouska-Uherska, se však od původní předpisů značně odlišovala, a především se lišilo celkové pojetí práva, společenských vztahů a vztahu jednotlivce ke státu. K adaptaci většinové společnosti na nové uspořádání, která nakonec byla úspěšná,¹⁰³ přispívaly nástroje, které stát používal k prosazování a posilování svého vlivu.

Konec čtyřicátých let byl dobou očekávání a naděje v lepší budoucnost. Zkušenost z Protektorátu byla stále čerstvá a mnoho lidí si pamatovalo krizi třicátých let spojenou s vysokou nezaměstnaností. Podle některých názorů začalo Československo směřovat k socialismu už v květnu 1945, v době uplatňování státní moci pomocí dekretů.¹⁰⁴ Některé dekryty do značné míry odpovídaly představám a potřebám režimu nastoleného po únoru 1948, například dekret o pracovní povinnosti, znárodňovací dekryty a dekryty týkající se represe válečných zločinců a kolaborantů.

Po narušení vývoje československé společnosti válkou a vládou nacistů bylo potřeba obnovit původní řád, ideálně oproštěný od jeho problematických částí. Podle Jiřího Kabele¹⁰⁵ si ze dvou alternativních uspořádání společnosti, ústavního a budovatelského, československá společnost vybrala ten budovatelský. Zatímco ústavní zřízení je založené mimo jiné na právním státu svobodných občanů, dělbě moci a soukromém vlastnictví, v budovatelském zřízení je zdrojem svrchovanosti „avantgarda pracujícího lidu“, složkami státní moci jsou nadřazená paralelní moc, státní správa a ozbroje-

---

¹⁰³ Např. Pullmann, *Konec experimentu*, nebo Možný, I.: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*, Praha: Slon, 2009.

¹⁰⁴ Kabele, J.: *Ž kapitalismu do socialismu a zase zpět*, Praha: Karolinum, 2005, s. 15.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 31 a násl.

né síly, přičemž tyto se hierarchicky vyvažují, plánování je centrální a soukromé vlastnictví je nahrazeno vlastnictvím společenským. Ústavní zřízení předpokládá dlouhodobé fungování státních institucí a férovost hospodářské a politické soutěže.¹⁰⁶ Pokud je vývoj v tomto směru narušen, spontánně vzniká touha po zřízení budovatelském, které má za cíl nikoli kontinuitu, ale obnovu původního řádu.¹⁰⁷ Těžko se lze divit, že po dvou světových válkách a hospodářské krizi v mezidobí stála řada lidí o změnu, protože předchozí uspořádání nedokázalo tak zásadně negativním zkušenostem zabránit.

Nově se etablovávajícímu režimu se podařilo označit viníky minulého utrpení, potlačit je a motivovat ostatní k tomu, aby se podíleli na obnově Československa – v duchu socialismu. Součástí mechanismů takové motivace byl i nový „budovatelský“ jazyk. Cílem frází jako „boj za mír“ nebo „kulturní fronta“ byla mobilizace společnosti a posílení odhodlanosti boje proti nepříteli.¹⁰⁸ Takové využití jazyka bychom našli i ve vztahu k příživnictví, například ve spojení „boj s protisociálními živly“, ostatně i samotný pojem příživnictví nebo parasitismus vyznívají velmi negativně. Charakteristickým rysem tohoto jazyka bylo také nadměrné používání neurčitých pojmů, jako „pokrok“, „tradice“ a podobně.¹⁰⁹

Dalším způsobem pro přesvědčení mas k tomu, aby přispívaly k utváření nového společenského uspořádání, byl apel na jejich hrdost.¹¹⁰ S tím souviselo například nabádání vedoucích pracovníků k udělování pochval a odměn nebo různé soutěže v plnění plánu. Podstatné bylo, že člověk tento proces neměl vnímat jako unifikaci, formování zvenku, ale měl se s celkem sám vnitřně ztotožnit.¹¹¹ Proklamace o vítězství dělnické třídy rovněž dodávaly mnoha lidem sebevědomí. V této souvislosti je ale nutné říct, že ačkoli právě dělníci měli být těmi, kteří hospodařili ve „svých“ závodech, jejich přílišný entusiasmus ničím vítaným nebyl. Státní moc se důrazně ohrazovala například proti stávkám dělníků a označovala je za útok „na národní důchod“.¹¹² Protesty dělníků v první polovině 50. let však dovedly vládnou-

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 33.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Nečasová, s. 31.

¹⁰⁹ Mayer, F.: *Češi a jejich komunismus*, Praha: Argo, 2009, s. 43.

¹¹⁰ Nečasová, s. 52.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž, s. 81.

cí reprezentaci ke zmírnění některých represivních ustanovení a k usilování o lepší uspokojování potřeb obyvatelstva.¹¹³

V soudobé literatuře zabývající se socialistickou společností se objevují otázky, jak bylo možné přimět československé občany k akceptaci v mnohém extrémní represivní státní politiky?¹¹⁴ Přes projevovanou nespokojenost části obyvatel zůstával socialismus pro řadu lidí stále především zárukou sociálních jistot.¹¹⁵ Jak píše Denisa Nečasová: „Komunistické panství nabízelo nejen represi, násilí a mocenský dohled, ale také pozitivní vize budoucnosti, příslib řešení dobových problémů či bezpečné zakotvení v předem dané jistotě, jež mohly být pro část tehdejší společnosti (myšlena je zde společnost v letech 1948–1956, pozn. H.G.) lákavé a naplňující.“¹¹⁶ To mohlo být důvodem, proč občané po únoru 1948 bez větších protestů přijímali zavádění přinejmenším diskutabilních pravidel, jejichž dodržování bylo vynucováno pod hrozbou někdy i velmi tvrdých sankcí.

Skutečnost, že normy trestního práva (i trestního práva správního) účinné v padesátých letech bylo leckdy možné vykládat vícero způsoby a nebylo vždy zcela jasné, jaké chování je z pohledu příslušných předpisů žádoucí, představovaly tlak na konformitu chování. Přispívaly k tomu i vysoké tresty a to, že na počátku padesátých let daly orgány státní moci jasně najevo své odhodlání přísných sankcí využívat. Tvrdost trestních zákonů byla postupně zmírňována, byly však zaváděny nové skutkové podstaty trestných činů, přestupků a později přečinů, které reagovaly na aktuální problémy společnosti.

Navzdory řadě represivních prvků v pracovním právu popsaných v předchozí kapitole byla úprava pracovněprávních vztahů po roce 1948 v mnoha ohledech příznivá: „Nové uspořádání společnosti nabízelo či slibovalo rodině za to, co jí bralo v možnosti expanze rodinného majetku, také nemalé výhody: ženě osvobození od nekončícího domácího posluhování a novou důstojnost z ekonomické nezávislosti v placení zaměstnání a k tomu v blízké budoucnosti „osvobozenou domácnost“ socialistického systému služeb, řemeslníkům a drobným podnikatelům jako otcům rodiny nebyvalou jistotou pevného zaměstnání a úlevu od tlaku konkurence, zemědělcům k tomu pevnou pracovní dobu a nakonec i volné soboty, mnoha dělníkům vzestup

---

¹¹³ Kalinová, *Společenské proměny*, s. 118.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 127.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 119.

¹¹⁶ Nečasová, s. 13.

do nových úřadů k čistší práci, mladým lidem pohodlí umístěnky do prvního zaměstnání, doživotní definitivu...“¹¹⁷ Zákon sice zapovídal možnost z vlastního rozhodnutí nepracovat (nebyl-li k tomu státem uznávaný důvod) a disponoval nástroji k omezení svobody volby zaměstnání, na druhou stranu své občany chránil před nezaměstnaností, za což pravděpodobně získával kladné body zejména u těch, kteří si pamatovali situaci na trhu práce v Československu v období třicátých let. Československé pracovní právo kladlo důraz na bezpečnost a ochranu zdraví při práci, specifickou ochranu žen a mladistvých v pracovněprávních vztazích, postupně se prosadil pětidenní pracovní týden. Uvedené výhody alespoň částečně kompenzovaly tvrdost některých ustanovení. Statistiky z počátku padesátých let ukazují, že míra absence a fluktuace nebyla nijak mimořádná (a rozhodně neměla zásadní vliv na ekonomické výsledky).¹¹⁸ Spíše lze tedy konstatovat, že většina lidí se na nové společenské uspořádání rychle adaptovala a v zásadě neměla problém dodržovat stanovená pravidla.

Za pozornost v kontextu této práce stojí i postavení žen v československé společnosti. Jak uvidíme v následujících kapitolách, pokud se rodič, a v naprosté většině případů to byla žena, rozhodl pečovat o dítě, bylo to považováno za užitečnou činnost a takový člověk nemohl být pro takové jednání postihován za příživu. Přesto se však zejména v padesátých letech počítalo s tím, že se žena brzy po narození dítěte vrátí do zaměstnání. Domácí činnosti byly prezentovány jako ekonomicky nevýhodné a žena již neměla být v roli „domácí otrokyně“.¹¹⁹ Propagovala se dosud ne příliš využívaná zařízení kolektivní péče o děti. Podle oficiálního diskurzu tato zařízení nejen ulehčovala ženám a pomáhala jim zapojit se do pracovního procesu, ale představovala i vhodné výchovné a vzdělávací prostředí pro děti, které zde byly v péči profesionálů.¹²⁰ Od praxe umísťování velmi malých dětí do kolektivních zařízení se nicméně na konci 50. let ustupovalo¹²¹ a opět se začala akcentovat role rodiny v rané péči.

---

¹¹⁷ Možný, *Proč tak snadno...*, s. 41

¹¹⁸ Státník, s. 69.

¹¹⁹ Nečasová, s. 151 a násl.

¹²⁰ Tamtéž, s. 155.

¹²¹ Tamtéž.

Po snahách o reformy v šedesátých letech a následujícím zpřísnění regulace společenských vztahů se stát snažil o „konsolidaci“,¹²² uklidnění situace a získání podpory obnoveného uspořádání ze strany občanů. Na rozdíl od padesátých let neexistoval nedostatek v naplňování životních potřeb a občané Československa se již nenechali nalákat na budoucí blahobyť.¹²³ Po prvotním vystřízlivění si lidé na nastalou situaci víceméně zvykli a hledali v ní spíše pozitiva – mezi ta patřila například některá opatření sociální politiky na počátku sedmdesátých let, jako bylo zavedení mateřského příspěvku nebo prodloužená mateřská dovolená.¹²⁴

Součástí konsolidace navíc bylo i „zvědečtění státního násilí“, které se realizovalo mimo jiné i formou trestní a správní represe.¹²⁵ Státu se podařilo identifikovat některé jeho nepřátele, kteří nenacházeli u většinové populace zastání. Jednalo se typicky o lidi žijící na okraji společnosti, mezi které patřili například příživníci nebo chuligáni (pejorativní označení pravděpodobnost jejich „zavržení“ jen zvyšovalo), nebo Romové. Kromě toho, že se státu podařilo označit skupiny, pro které většina lidí neměla pochopení, zvolil pro řešení problematiky vhodné nástroje – prostřednictvím vězení nebo specializovaných institucí jako byly zvláštní školy nebo psychiatrická oddělení je izoloval od většinové společnosti. Takové řešení budilo zdání vhodnosti a účelnosti. Stát tím na sebe bral roli „ochránce“ a vzbuzoval ve svých občanech dojem, že je o jejich bezpečnost postaráno, aniž by se o její zajištění museli starat sami.¹²⁶ Většinová společnost tedy přístup státu k postihování některých jednání schvalovala; a někdy byly hlasy „běžných občanů“ dokonce horlivější, například když po medializaci některých nových nežádoucích druhů chování, jakým byla rostoucí surovost pachatelů trestné činnosti, bylo voláno po přísnějších trestech a důsledném dodržování zákonnosti.¹²⁷

Pokud jde o zavedení trestněprávního postihu příživnictví, bylo by v kontextu výše uvedeného překvapivé, kdyby bylo ze strany většinové společnosti vnímáno negativně. Obecně kladný vztah k práci posilovaný propagandou (například heslo „Kdo nepracuje, ať nejí!“) zeslaboval toleranci

---

¹²² Kolář, P., Pullmann, M.: *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha: NLN, 2016, s. 72 a násl.

¹²³ Kalinová, L.: *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*, Praha: Academia, 2012, s. 83.

¹²⁴ Tamtéž, s. 83

¹²⁵ Kolář, Pullmann, s. 65.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Pullmann, *Konec experimentu*, s. 127 a násl.

vůči lidem, kteří dobrovolně nepracovali, „příživníkům“. Pracující člověk vykonával leckdy ne příliš naplňující práci, za kterou dostával zpravidla ne zrovna motivující odměnu (vzhledem k relativně malým platovým rozdílům taková odměna často dostatečně nereflektovala vyšší náročnost práce, větší míru odpovědnosti nebo potřebnou odbornou způsobilost), a navíc mohl být sankcionován za porušení některého z řady pravidel, kterého se mohl v souvislosti s výkonem zaměstnání dopustit. Lidé, kteří se práci snažili vyhýbat, tak těžko mohli u pracujících hledat pochopení.

Po srpnových událostech v roce 1968 se začala formovat skupina lidí, později v souvislosti s Chartou 77 nazvaná paralelní polis. Později někdy kritizovaný¹²⁸ koncept označoval obec lidí, kteří se vymezovali vůči režimu, ať už jako přívrženci tzv. alternativní („paralelní“) kultury, nebo politickými aktivitami.¹²⁹ Nejednalo se o příliš početnou skupinu¹³⁰ – nad důvody, proč bylo součástí disentu tak málo lidí, se spekuluje; uvádí se například, že lidé si uvědomovali výhody, které jim socialismus přináší, a nechtěli se jich vzdát.¹³¹

Příslušníci této paralelní polis se vyznačovali tím, že jejich zkušenost s režimem byla významně odlišná od zkušenosti většinové společnosti. Na rozdíl od polského hnutí Solidarity se českému disentu nikdy nepodařilo propojit se s masovou společností. Právě členové této „polis“ se často prezentují jako možní pachatelé trestného činu příživnictví, z dnešního pohledu snad spíše oběti trestněprávní represe, jejíž hrozba jim komplikovala život. Tato zkušenost však vzhledem k výše uvedenému nevypovídá o postoji většinové společnosti.

Při uvážení společenského kontextu popsaného v této kapitole lze dojít k závěru, že povinnost pracovat a postihování osob vyhýbajících se práci byly obecně přijatelné nejen jako důsledek kontinuity práva, ale i vzhledem k celkovému nastavení a většinové percepci společenských vztahů.

---

¹²⁸ Bolton, J.: *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*, Praha: Academia, 2015, s. 50 a násl.

¹²⁹ Poprvé tento pojem použil filosof Václav Benda v eseji *Paralelní polis, 1978-79*, dostupné z http://www.disent.usd.cas.cz/wp-content/uploads/09_Benda1-1.pdf

¹³⁰ Například konečný počet signatářů Charty 77, byť to nebyli jediní příslušníci disentu, nepřesáhl 2000. Bolton, s. 56.

¹³¹ Mayer, s. 142.

4 PŘÍŽIVNICTVÍ V ČESKOSLOVENSKÉM TRESTNÍM PRÁVU

V předchozích kapitolách bylo nastíněno, jakým způsobem a především jakými prostředky práva se stát vypořádával s těmi, kteří se z různých důvodů odmítali zapojit do pracovního života v souladu s představami státu i většinové společnosti. Tito lidé byli označováni jako práce se štítící, práci se vyhýbající, asociálové, paraziti, příživníci. Samotný pojem „příživnictví“ se ovšem v československém právním řádu nevyskytoval až do roku 1957, kdy nabyla účinnosti novela trestního zákona č. 86/1950 Sb., jejíž součástí bylo právě zavedení trestného činu příživnictví.

4.1 NOVELA TRESTNÍHO ZÁKONA Č. 86/1950 SB.

Zákon ze dne 19. prosince 1956, kterým se mění a doplňuje trestní zákon, byl ve Sbírce zákonů publikován pod číslem 63/1956 a nabyl účinnosti 1. ledna 1957. V žádném případě se nejednalo o zákon určený výlučně k zavedení nové skutkové podstaty trestného činu příživnictví. Novela čítající 68 bodů dosavadní trestní zákon měnila v mnoha ohledech. Řada ustanovení dosavadní úpravu podstatným způsobem liberalizovala, například rušila vyloučení možnosti podmíněného potrestání, stanovila trest pětadvacet let odnětí svobody jako povinnou alternativu k trestu smrti, zaváděla možnost upuštění od potrestání. Dále byly přidány nové skutkové podstaty mezi trestné činy proti základům republiky, například podvracení republiky a teror. Trestný čin příživnictví byl nově upraven v § 188a a řadil se mezi trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných. Spolu s tímto trestným činem by, novelou zaveden trestný čin výtržnictví v § 188b. § 188a, zněl následovně: „Kdo se živí nekalým způsobem a vyhýbá se poctivé práci, bude potrestán odnětím svobody na tři měsíce až dvě léta.“ Ustanovení bylo namířeno proti „osobám

společensky neúčinným, které mají špatný poměr k práci a přizívají se na výsledcích práce jiných.“¹³²

O důvodech zavedení trestného činu příživnictví se z důvodové zprávy k novele trestního zákona nedozvíme. Z archivních materiálů Úřadu předsednictva vlády týkajících se novely trestního zákona není ani zcela jasné, kdy se začalo o zařazení trestného činu příživnictví do trestního zákona uvažovat – v původním návrhu novely z pera ministerstva spravedlnosti se tento trestný čin ještě nevyskytuje,¹³³ místo toho se pouze navrhovala změna původního znění § 188 (trestný čin hrubé neslušnosti) tak, aby toto ustanovení zahrnovalo i skutkovou podstatu výtržnictví (výtržnictví nakonec bylo, jak už bylo řečeno, do trestního zákona začleněno jako samostatný trestný čin v § 188b, a trestný čin hrubé neslušnosti byl zrušen). Některé informace v materiálech z mezirezortního připomínkového řízení napovídají, že o trestním činu příživnictví jako samostatné skutkové podstatě se hovořilo v souvislosti s bojem s prostitucí: V dopise ministerstva zdravotnictví ze dne 7. června 1955 se například uvádí, že „ministerstvo zdravotnictví má [...] mimořádný zájem na boji proti zbytkům prostituce, protože prostituce je jednou z cest, kterými se šíří pohlavní nemoci. Z toho důvodu [...] bylo uloženo v rámci chystané novelizace [...] pamatovat na to, aby v těchto normách byla zachycena ustanovení směřující k likvidaci prostituce.“¹³⁴ V materiálu „Zásady pro novelisaci trestního zákona“ z roku 1955 se o příživnictví rovněž nemluví, ale navrhuje se zavedení trestného činu výtržnictví. V tomto kontextu je upozorňováno: „Ministerstvo spravedlnosti předpokládá, že trestným činem výtržnictví postihne také prostituci. Prostituci samo o sobě nelze v žádném případě kvalifikovat jako výtržnictví. Má-li být prostituce stíhána jako trestný čin, bylo by potřeba zařadit do trestního zákona zvláštní skutkovou podstatu.“¹³⁵ Návrh novely trestního zákona ze září 1956 již se zavedením trestného činu příživnictví v § 188a trestního zákona počítá. Finální důvodová zpráva z prosince 1956 pak uvádí: „Nově navrhované ustanovení § 188a má postihnout osoby, které se živí nekalým způsobem (např. prostituce, hazardní hry apod.) a vyhýbají se poctivé práci.“¹³⁶

---

¹³² Rolenc, O.: Příživnictví, in: *Soudce z lidu*, 10/1958, roč. 9, s. 131–137.

¹³³ Fond ÚPV, inv. č. 15.71.5

¹³⁴ Fond ministerstva spravedlnosti, karton 152 (nezprac.)

¹³⁵ Fond ÚPV, inv. č. 15.71.5

¹³⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 63/1956 Sb., dostupné například ve Fondu ÚPV, inv. č. 15.71.5.

Důvody pro zavedení trestného činu příživnictví můžeme nicméně najít v dobové odborné literatuře. Jedním z nich je úprava správního práva trestního, která údajně nedostačuje pro efektivní boj s příživníky, což je v „závěrečném období výstavby socialismu“ problematické: „Dnes nelze strpět, aby práce schopní občané stáli stranou pracovního procesu nebo vykonávali nedbale svoji práci, využívající možnosti přivydělávat si práci „na černo“. Nelze trpět takové zjevy, které narušují vytváření nové morálky v naší společnosti.“¹³⁷ Postih příživnictví byl chápán jako praktické uplatnění pravidla „každý podle svých schopností, každému podle jeho zásluh“.¹³⁸ Z konkrétních skutkových podstat se pak poukazovalo na ochranu práva na práci podle § 72 trestního zákona správního, jenž v době přijímání novely trestního zákona mimo jiné umožňoval postihnout ty, kteří se záměrně vyhýbali práci, pokutou do 100 000 Kčs nebo trestem odnětí svobody až na tři měsíce, a dále na přestupky proti mravnosti podle § 134 trestního zákona správního, který osoby pohoršlivým způsobem porušující mravnost umožňoval potrestat pokutou do 10 000 Kčs nebo trestem odnětí svobody na 14 dnů. Podle § 137 se pak trestaly hazardní hry, a to pokutou do 25 000 Kčs, veřejným pokáráním nebo odnětím svobody až na jeden měsíc. Jak upozorňují autoři citovaného článku, postihy umožňované zákonem nezajišťovaly převýchovu pachatele, a tudíž se často stávalo, že se potrestaný pachatel po výkonu trestu záhy vrátil k protiprávní činnosti.¹³⁹ Odkazovalo se rovněž na ustanovení Ústavy 9. května o povinnosti pracovat: „Jestliže Ústava stanoví na prvním místě určitou povinnost, tak v případě nesplnění této povinnosti – v daném případě, pracovat podle svých schopností – musí nastoupit odpovědnost. Odpovědnost musí být v takovém stupni a rozsahu, jaký je poměr a vztah každého člověka k plnění povinností ve prospěch celku pracovat. Proto v této souvislosti nelze tento náročný boj proti příživnickým žvlům zjednodušovat na boj administrativní, ale je třeba jej vést důkladně a nekompromisně.“¹⁴⁰

Od zařazení příživnictví mezi trestné činy se očekávalo zostření represe, tedy zajištění možnosti uložit přísný trest, který bude pro pachatele vý-

---

¹³⁷ Nezkusil, J., Císařová, D.: K aktuálním otázkám příživnictví, in: *Socialistická zákonnost*, 4/1958, s. 217.

¹³⁸ Toto tvrzení se v vyskytuje se v řadě prací, například toto tvrzení se vyskytuje v řadě prací, například Strolený, P.: *Příživnictví*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1977, s. 8.

¹³⁹ Nezkusil, Císařová, s. 217.

¹⁴⁰ Strolený, s. 10 a násl.

chovný a pro potenciální pachatele dostatečně odrazující.¹⁴¹ Z uvedeného vyplývá, že trestný čin příživnictví nebyl vymezením nového protiprávního jednání – činnost související s příživnictvím byla protiprávní již dříve. Zařazení příživnictví mezi trestné činy jednak vyjadřovalo vysoký zájem státu na tom, aby práceschopní občané pracovali, jednak reagovalo na potřebu přísnějších trestů, jež se měly uložit těm, kteří se přání státu řádně pracovat odmítali podříditi.

Novelizovaný trestní zákon obohacený o trestný čin příživnictví platil do 1. ledna 1962, kdy nabyt účinnosti trestní zákon nový. Ustanovení „starého“ trestního zákona o příživnictví nebylo od svého zavedení do svého zrušení (a nahrazení příslušným ustanovením nového trestního zákona) ani jednou novelizováno.

4.2 PŘÍŽIVNICTVÍ V NOVÉM TRESTNÍM ZÁKONĚ

Nový trestní zákon, vyhlášený dne 8. prosince 1961 a účinný od 1. ledna 1962, původní úpravu příživnictví v zásadě převzal. § 203 nového trestního zákona zněl: „Kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a opatřuje si prostředky k obživě prostitucí, hazardní hrou nebo jiným nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.“ Oproti původní úpravě se u vyhýbání se poctivé práci explicitně vyžadovala „soustavnost“ (o významu soustavnosti bude ještě pojednáno), živení se nekalým způsobem se zachovalo, zákonodárce ovšem některé typické podoby nekalého způsobu obživy zdůraznil (jako „typické formy příživnictví“¹⁴² – ustanovení § 203 reflektovalo příslušná opatření trestního zákona správního, tedy přestupky podle § 72 (ochrana práva na práci), § 134 (přestupky proti mravnosti) a § 137 (hazardní hry). Zatímco ve staré úpravě bylo příživnictví zařazeno mezi trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, nově se řadilo do hlavy V. zvláštní části trestního zákona, kde byly upraveny trestné činy hrubě narušující občanské soužití (v pracovní verzi návrhu nového trestního zákona byla tato skupina trestných činů nazvaná „trestné činy proti socialis-

---

¹⁴¹ Nezkusil, Císařová, s. 217.

¹⁴² Důvodová zpráva k osnově trestního zákona č. 140/1961 Sb., fond ÚPV, inv. č. 15.71.5.

tickému soužití¹⁴³) Podle některých názorů¹⁴⁴ zákonodárce zařazením příživnictví mezi trestné činy hrubě narušující občanské soužití vyjádřil, že se jedná o útok na vztahy mezi občany: „Individuálním objektem tohoto trestného činu jsou jednotlivé vztahy mezi občany socialistického státu a z nich především zájem společnosti na tom, aby každý práceschopný občan podle svých možností a schopností se náležitě podílel na společenské práci, na rozvíjení blahobytu celé naší společnosti i svého vlastního poctivou prací a tak si opatřoval zdroje ke svému životu, způsobem, který neodporuje zásadám socialistické morálky.“¹⁴⁵ Dalším zdůvodněním přesunu trestného činu je logičtější systematika zvláštní části v novém trestním zákoně – trestné činy hrubě narušující občanské soužití byly dosud, ve staré úpravě, víceméně nahodile zařazeny do různých hlav.¹⁴⁶

Po pouhých dvou letech účinnosti byl § 203 novelizován, a sice zákonem č. 53/1963 Sb. Směrnice Nejvyššího soudu k novelizovanému ustanovení uváděla: „Naprostá většina občanů podílí se svou prací na výstavbě naší společnosti. V naší společnosti jsou však i občané, kteří nekázní, absencí, fluktuací a lajdáctvím podlamují úsilí poctivých pracovníků o plnění pracovních úkolů a o zvýšení produktivity práce nebo dokonce se poctivé práci vyhýbají a žijí na úkor společnosti, přitom bez ostychu využívají všech výhod socialistické společnosti, podílí se na fondu společenské spotřeby, který byl vytvořen úsilím pracujících, sami však neplní svou základní povinnost vůči společnosti a nepřispívají poctivou prací k vytváření společenského produktu. Nekázeň projevující se meškáním pracovních směn způsobuje zejména v klíčových úsecích naší výroby značné škody, které měly v poslední době dokonce vzestupnou tendenci.“¹⁴⁷ Novela ustanovení § 203 měla umožnit „důraznější postih těch osob, u nichž veškeré prostředky společenského působení k jejich nápravě selhaly.“¹⁴⁸

Starší předpisy¹⁴⁹ ukládaly podnikům povinnost pečovat o své pracovníky, zejména se starat o dodržování a upevňování pracovní kázně a vytváře-

¹⁴³ Návrh zásad na úpravu trestního zákona a trestního řádu zaslaný ÚPV ministerstvem spravedlnosti pro účely připomínek dne 5. ledna 1961, fond ÚPV, inv. č. 15.71.5.

¹⁴⁴ Vlček, M.: *Příživnictví v československém trestním právu*, Praha: Academia, 1985, s. 20.

¹⁴⁵ Strolený, s. 35.

¹⁴⁶ *Komunistické právo v Československu*, s. 570.

¹⁴⁷ Směrnice pléna Nejvyššího soudu k výkladu ustanovení § 203.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Zákon č. 70/1958 Sb., o úkolech podniků a národních výborů na úseku péče o pracovní síly

ní podmínek pro stálost pracovních poměrů, například zlepšováním bytových podmínek, zvyšováním kulturní péče nebo zdokonalováním sociálních zařízení sloužících pracovníkům. Pomáhat jim v tom měly národní výbory a společenské organizace. Zvláště se mělo dbát na případy zameškávání pracovních směn. Takové případy měly být náležitě projednávány s cílem výchovného působení na pracovníka.¹⁵⁰ Podle důvodové zprávy k novele trestního zákona se „tato opatření plně osvědčila tam, kde jde o méně závažné porušení socialistické zákonnosti, jehož se se dopustí pracující zpravidla poprvé.“¹⁵¹ Pokud takový postup nepostačoval a pracovníkovy absence se opakovaly (byl zde znak „soustavnosti“), mohl být dotyčný pracovník stíhán za provinění proti pracovní kázni před místním lidovým soudem nebo národním výborem.

Jak dále uvádí důvodová zpráva, popsany postup nebyl dostatečně efektivní, pokud se jednalo o tzv. „notorické absentéry“. Novela tak umožnila postih podle trestního zákona – do § 203 odst. 1 bylo doplněno následující ustanovení: „Kdo pokračuje v soustavném vynechávání pracovních směn bez závažného důvodu nebo v předstírání pracovní neschopnosti, ač byl již pro takový čin postižen místním lidovým soudem nebo národním výborem, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením.“ Na rozdíl od původní úpravy tak podle nového znění bylo možné za příživnictví trestat i osoby, které byly v řádném pracovním poměru.

Znak soustavnosti byl naplněn nejen tehdy, když byl vynechán větší počet pracovních směn za sebou, ale i v případě vynechávání pracovních směn v opakovaných kratších úsecích, například na počátku nebo na konci týdne.¹⁵² Dále se přihlíželo k objektivním a subjektivním důvodům absence, na základě kterých se posuzovalo, zda se jedná či nejedná o absenci „bez závažného důvodu“. Kromě nemoci pracovníka nebo jeho rodinného příslušníka se za závažný důvod absence považovaly i „hrubé nedostatky v zajištění bezpečnosti nebo hygieny práce, které vedou až k ohrožení života nebo zdraví pracovníka“.¹⁵³ Pokračování v soustavném vynechávání směn se mohlo odehrávat i na více různých pracovištích (šlo o to, aby jednání pachatele svědčilo

---

¹⁵⁰ Směrnice pléna Nejvyššího soudu k výkladu ustanovení § 203

¹⁵¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 53/1963 Sb., kterým se mění § 203 trestního zákona č. 140/1961 Sb.

¹⁵² Směrnice pléna Nejvyššího soudu k výkladu ustanovení § 203, fond ÚPV (ÚPV-B, sp. zn. 169)

¹⁵³ Tamtéž.

o nezměněném příživnickém způsobu života).¹⁵⁴ O pokračování však nešlo, pokud byl mezi směnami delší časový úsek. U předstírání pracovní neschopnosti se soustavnost nevyžadovala, muselo nicméně trvat delší dobu, jinak nebylo možné pachatele podle ustanovení trestního zákona o příživnictví postihnout.¹⁵⁵ Podmínka předchozího postihu ze strany místního lidového soudu nebo národního výboru měla zajistit, že než se přistoupí k postihu podle trestního práva, budou vyčerpány mírnější prostředky.¹⁵⁶

Novela měla údajně cílit na pracovníky, kteří opakovaně zameškávali směny¹⁵⁷ ale spíše byla reakcí na změny v národním hospodářství a uvolnění podmínek na pracovním trhu. To mělo za následek fluktuaci zaměstnanců motivovaných lepšími podmínkami na jiném pracovním místě nebo v jiné profesi.¹⁵⁸ Pokud se zaměstnanci nepodařilo dosáhnout ukončení pracovního poměru dohodou, mohl odejít až po skončení dlouhé výpovědní doby – pokud například nebyl ochoten snášet nevyhovující podmínky v dosavadním zaměstnání nebo měl z jiných důvodů zájem na co nejrychlejší změně pracovního místa, hrozilo, že do dosavadního zaměstnání přestane docházet. Novela se snažila zasahovat do přemísťování pracovní síly za použití trestněprávní represe¹⁵⁹; tím došlo k odchylce od původní myšlenky trestného činu příživnictví, kterou bylo postihování osob vyhýbajících se práci.

Postih podle § 203 odst. 1 se nicméně v některých regionech téměř neuplatnil. Například v roce 1964 bylo na základě tohoto ustanovení odsouzeno celkem 935 osob, z toho 613 (65,5 %) v Severomoravském kraji. V Severočeském kraji, který zaznamenal druhý nejvyšší počet odsouzených, to bylo jen 65 osob, v Praze-městě 56 osob a Západoslovenském kraji pouhé 3 osoby.¹⁶⁰ Ze strany generální prokuratury bylo s poukazem na tato čísla konstatováno, že „vyhledávací orgány VB nevěnují absentérům žádnou pozornost a otázky absence zřejmě zůstávají i mimo pozornost všeobecného dozoru prokuratury“.¹⁶¹

¹⁵⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 53/1963 Sb., kterým se mění § 203 trestního zákona č. 140/1961 Sb.

¹⁵⁵ Směrnice pléna Nejvyššího soudu k výkladu ustanovení § 203.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Strolený, s. 29.

¹⁵⁸ Vlček, s. 43.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Vyhnák, M.: K postihu absence a příživnického způsobu života podle zákona č. 58/1965 Sb. před soudem, in: *Věstník generálního prokurátora*, 8/1966, s. 254–257.

¹⁶¹ Tamtéž.

Původní ustanovení § 203 bylo přesunuto do § 203 odst. 2, přičemž i zde se úprava novelou zpřísnila: horní hranice trestu odnětí svobody byla zvýšena na tři roky. Zajímavé je, že ke zvýšení horní hranice trestní sazby se důvodová zpráva nijak nevyjadřuje. Nově byla z demonstrativního výčtu nekalých způsobů obživy vynechána prostituce a hazardní hra, výslovně se uvádělo pouze vydržování. Jak se však v jednom ze svých rozhodnutí vyjádřil okresní soud v Jihlavě, „znaky trestného činu příživnictví jak podle § 203 trestního zákona ve znění před novelou, tak podle § 203 odst. 2 trestního zákona ve znění novely jsou v podstatě stejné“.¹⁶²

Životnost takto rozšířené skutkové podstaty trestného činu příživnictví byla pouhé dva roky. Již v roce 1965 bylo ustanovení odst. 1 o postihu absentérů z § 203 vypuštěno. Souviselo to s přijetím jiného předpisu, a sice zákona č. 58/1965 Sb., kterým se upravuje postih provinění a přestupků osob opětovně se dopouštějících výtržnictví, násilností a příživnictví. Zákon nabyl účinnosti 1. srpna 1965 a týkal se osob, které se opakovaně dopouštěly v zákoně uvedených provinění a přestupků (mezi něž patřilo i „živení se způsobem, který je v hrubém rozporu s občanskými povinnostmi“ a „soustavné vynechávání pracovních směn bez vážného důvodu nebo předstírání pracovní neschopnosti“). Na rozdíl od přestupků a provinění, které projednávaly především národní výbory a místní lidové soudy, měl o činech podle tohoto zákona na návrh prokurátora rozhodovat okresní soud. Ten mohl uložit trest odnětí svobody až na jeden rok. Tento zákon byl zrušen o čtyři roky později zákonem o přečinech, který obsahoval i skutkovou podstatu přečinu příživnictví.

Znění druhého odstavce § 203 se nezměnilo, přestože v průběhu vzniku novely padl ze strany Ústředního výboru Československé mládeže návrh, aby byl v § 203 trestního zákona explicitně upraven i postih prostituce žen.¹⁶³ Vzhledem k tomu, že znění § 203 umožňovalo postihovat prostituci osob, které se soustavně vyhýbaly práci (prostituce se považovala za nekalý způsob obživy), byl návrhem patrně sledován postih osob, které provozovaly prostituci, ale z důvodu absence soustavného vyhýbání se práci nebo obstarávání si prostředků k obživě nekalým způsobem pouze zčásti je neby-

---

¹⁶² Rozsudek OS v Jihlavě ze dne 11. října 1963 sp. zn. 2 T 191/63.

¹⁶³ Zpráva k předkládaným osnovám novel trestního zákona a trestního řádu a zákona, kterým se upravuje postih provinění a přestupků osob náchylných k výtržnictví, násilnostem a příživnickému způsobu života, zaslaná Úřadu předsednictva vlády dne 16. dubna 1965, fond ÚPV-B, sp. zn. 366/7/2.

lo možné podle § 203 postihnout (například ženy, které provozovaly příležitostnost prostituci a současně docházely do běžného zaměstnání). Podle ministerstva spravedlnosti takového doplnění nebylo třeba, protože prostituci bylo v takových případech možné postihovat podle zákona o postihu osob náchylných k výtržnostem, násilnostem a příživnickému způsobu života, poté, co se dopustily recidivy přestupku podle § 19 zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku.¹⁶⁴

Znění § 203 trestního se od roku 1965 nezměnilo; než však byl trestný čin příživnictví z trestního zákona odstraněn, byla jeho skutková podstata – novelizována ještě jednou, a to s účinností od 1. února 1990. Znění účinné od února do června roku 1990 bylo následující: „Kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a prostředky k obživě si opatřuje nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.“ Změna tedy spočívala ve vypuštění „dává se někým vydržovat“. Z výkladu ustanovení níže uvidíme, že tato změna by neměla na aplikaci zákona vliv ani tehdy, byl-li by někdo v roce 1990 podle tohoto ustanovení postihován, neboť zůstala podmínka nekalého způsobu při opatřování si prostředků k obživě, a nechávání se vydržovat se řadilo pod takové nekalé způsoby. S konečnou platností byl trestný čin příživnictví zrušen k 1. červenci 1990 velkou novelou trestního zákona č. 175/1990 Sb. Touto novelou byly kromě příživnictví zrušeny některé další trestné činy (například rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví) nebo trest smrti.

Vývoj postihu příživnictví byl tedy poměrně dynamický – po tvrdých postizích nepracujících umožněných předpisy přijatými po únoru 1948 následovalo období postihů mírnějších, administrativních, což souviselo s vírou v nové společenské a ekonomické uspořádání, ve kterém všichni měli k práci přistupovat zodpovědně a dobrovolně pracovat pro blaho společnosti. Když se toto očekávání nenaplnilo, přistoupilo se k trestněprávní represi. Snaha vyřešit související problémy rozšířením skutkové podstaty trestného činu příživnictví tak, aby sloužila i k vynucení dodržování pracovní kázně a omezovala pohyb pracovní síly, se nesetkala s úspěchem. Teprve po přijetí zákona o přechínech došlo ke zpřehlednění předpisů a stabilizaci postihu.

---

¹⁶⁴ „Přestupku proti socialistickému soužití se dopustí, kdo drobným výtržnictvím, rušením nočního klidu, překročením uzavírací hodiny nebo drobným poškozováním majetku v socialistickém nebo osobním vlastnictví anebo jiným nepřístojným jednáním narušuje v menším rozsahu socialistické soužití.“

4.3 VYHÝBÁNÍ SE PRÁCI A NEKALÝ ZPŮSOB OBŽIVY JAKO ZÁKLADNÍ ZNAKY PŘÍŽIVNICTVÍ

Aby byla naplněna skutková podstata trestného činu příživnictví podle § 188a trestního zákona č. 86/1950 Sb., § 203 nebo, v letech 1963 – 1965, § 203 odst. 1 trestního zákona č. 140/1961, musely být splněny dvě podmínky: pachatel se soustavně vyhýbal poctivé práci a zároveň se dával někým vydržovat nebo se živil jiným nekalým způsobem. Tyto dvě podmínky se v letech 1957 – 1990 v zásadě neměnily, pouze se mírně pozměňovala jejich formulace v textu ustanovení, jak je vidět z přehledu úpravy výše.

Obě podmínky musely být splněny současně. Pokud se dotyčný vyhýbal práci, ale nenechával se vydržovat, ani prostředky k obživě si neobstarával jiným nekalým způsobem (například je získal z dědictví), nebylo ho možné za příživnictví postihnout, podobně jako nebylo možné postihnout toho, kdo se živil nekalým způsobem, ale zároveň pracoval, nebo pracovat z různých důvodů (starobní důchod, péče o dítě) nemusel. Krajský soud v Brně se například zabýval případem muže, který se dopouštěl krádeží (což se považovalo za nekalý způsob obživy), zameškával směny a svévolně opouštěl pracoviště, a po odchodu ze zaměstnání se živil příležitostnou prací, například vykládkou vagónů. Podle soudu nebylo možné dovodit, že se dotyčný „soustavně vyhýbá práci“, a tudíž dotyčný nemohla být postihován pro trestný čin příživnictví.¹⁶⁵ V jiném případě měl naopak soud podle názoru Nejvyššího soudu uvážit, zda si osoba, stíhaná pro přestupek proti ochraně práva na práci z důvodu vyhýbání se práci, neopatřuje prostředky k obživě nekalým způsobem (jednalo se o bývalého živnostníka – malíře pokojů, který nebyl v řádném pracovním poměru a živil se příležitostnou prací). Pokud by se takový nekalý způsob prokázal, byl by pachatel stíhán pro trestný čin příživnictví.¹⁶⁶

Původní § 188a starého trestního zákona nestanovil u vyhýbání se práci soustavnost jako obligatorní znak a bylo tak možné, aby pro příživnictví byla stíhána i osoba, která je částečně v pracovní poměru,¹⁶⁷ a například i osoby, které nepodávaly pracovní výkony v souladu se svými schopnostmi, měly špatnou pracovní morálku, zameškávaly směny, předstíraly pracovní neschopnost a podobně, a dále osoby, které se dostatečně nevěnovaly své

---

¹⁶⁵ Rozhodnutí krajského soudu v Brně ze dne 10. ledna 1962, sp. zn. 3 To 47/62.

¹⁶⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. července 1958, sp. zn. 1 Tz 152/58.

¹⁶⁷ Strolený, s. 27.

práci a přilepšovaly si „melouchařením“, nebo ty, které se vyhýbaly poctivé práci tak, že se nechaly zaměstnat na krátkou dobu a tím maskovaly svůj nekalý způsob obživy.¹⁶⁸

Nový trestní zákon č. 140/1961 Sb. již vyžadoval, aby vyhýbání se práci bylo „soustavné“. Ze znění zákona nebylo jasné, co se konkrétně se soustavností rozumí. Podle rozhodnutí okresního soudu v Jihlavě bylo soustavným se vyhýbáním práci vyhýbání se práci po dobu delší než tři měsíce.¹⁶⁹ Při posuzování soustavnosti ve vyhýbání se práci však bylo třeba posuzovat dosavadní život pachatele. Pokud se jednalo o recidivistu, postačovala pro vyslovení závěru o soustavnosti kratší doba. Toto stanovisko zaujal i krajský soud v Brně, když ve svém rozhodnutí uvedl, že „i doba 4 týdnů v souvislosti s předchozím odsouzením odůvodňuje závěr, že obžalovaný vede soustavně parazitní způsob života“.¹⁷⁰ Stejně tak se mohla doba zkrátit tehdy, pokud to odůvodňovala větší intenzita a nebezpečnost trestné činnosti. Tak tomu bylo například u pachatele, který nastoupil do zaměstnání, přijal náborový příspěvek, po několika měsících zaměstnání změnil a pak přestal pracovat zcela. Peníze získal od manželky odcizením a od různých lidí vylákal několika katisícové částky pod příslibem opravy střechy, aniž by měl v úmyslu svému slibu dostát. Ačkoli v době zahájení trestního stíhání nepracoval pouze něco přes dva měsíce, měl být stíhán pro trestný čin příživnictví.¹⁷¹ Případy, kdy se u pachatele střídala období zaměstnanosti s obdobími „parazitování“ (byla tedy porušována „soustavnost“, nejednalo se o trestný čin, nýbrž o přečin).¹⁷²

Soustavné se vyhýbání práci mohlo mít více podob. V odborné literatuře byly různé způsoby soustavného vyhýbání se práci kategorizovány například takto:¹⁷³

ÚPLNÁ ABSENCE JAKÉHOKOLI PRACOVNÍHO POMĚRU. Takové osoby nebyly v žádném pracovním poměru a práci si nehledaly – a pokud si ji hledaly, tak bez skutečného zájmu, jako například tento muž, který byl pro příživnictví již několikrát trestán: „Po příchodu z výkonu trestu mu pracovník odboru

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 27 a násl.

¹⁶⁹ Rozsudek okresního soudu v Jihlavě ze dne 11. října 1963, sp. zn. 2 T 191/63.

¹⁷⁰ Strolený, s. 40.

¹⁷¹ Weininger, J.: K problematice příživnictví v ČSSR, in: *Kriminalistický sborník 9/1970*, s. 529.

¹⁷² Strolený, s. 41.

¹⁷³ Strolený, s. 41 a násl., Weininger, s. 529 a násl., nebo Vlček, s. 48.

pracovních sil ONV Plzeň-jih nabídl několik zaměstnání v okolí jeho bydliště. Obviněný však i přes nabízené pracovní příležitosti, které odpovídaly jeho odborné kvalifikaci (řidič traktoru) neuzavřel pracovní poměr a žil nadále parazitním způsobem života.¹⁷⁴

UZAVÍRÁNÍ KRÁTKODOBÝCH PRACOVNÍCH POMĚRŮ POSTAVENÉ NAROVĚŇ ŘÁDNÉHO PRACOVNÍHO POMĚRU. Patřily sem například osoby příležitostně vyhledávající sezónní práce v zemědělství, vykládky vagónů a podobně. Práci tito lidé vyhledávali tehdy, když jim došly peníze (střídala se období práce a nečinnosti). Ačkoli se jednalo o práce prospěšné, bylo takové chování v rozporu se zájmem státu na efektivním využití pracovní síly, a rovněž nebylo žádoucí, že dotyční práci často mění. Krátkodobé pracovní poměry navíc neměly sloužit jako „zástěrka pro příživnický způsob života“,¹⁷⁵ kdy by se pachatel příležitostně věnoval práci, aby se vyhnul postihu pro příživnictví.

ÚMYSLNÉ NEPLNĚNÍ PRACOVNÍCH POVINNOSTÍ V UZAVŘENÉM PRACOVNÍM POMĚRU. V tomto případě pachatel uzavřel pracovní poměr, ale neměl zájem vykonávat ho řádně. To se projevovalo například četnými absencemi a jejich úmyslným prodlužováním. Patřily sem i časté změny zaměstnání. U tohoto typu pachatelů se mělo za to, že již při uzavírání pracovního poměru předpokládají, že nebudou plnit povinnosti z něj vyplývající a že ho uzavírají především kvůli potvrzení o zaměstnání v občanském průkazu. Takovým případem byl muž, který prostředky k obživě získával tím, že se nechal hospitalizovat – po uzavření pracovního poměru předstíral zánět slepého střeva, kvůli čemuž strávil několik dní v nemocnici. Tento postup několikrát opakoval v různých nemocnicích. Kromě příživnictví tak byl stíhán i pro pletichy proti sociálnímu zabezpečení a nemocenskému pojištění.¹⁷⁶

ABSENCE PRACOVNÍHO POMĚRU ZA OBČASNÉHO VÝKONU PRÁCE. Jednalo se o případy, kdy dotyčný nepracoval v řádném pracovním poměru, a to ani krátkodobě, ale občas si přivydělával neformální „výpomocí“, například někomu posekal trávu, obstaral nákup, složil uhlí a podobně. Přestože byla taková výpomoc z hlediska zájmů společnosti užitečná, socialistická společnost neměla „zájem na tom, aby práceschopní občané se nezapojili do společenské činnosti, stáli mimo toto společenské úsilí a vykonávali pouze práce příležitostné pro zakrytí parazitního způsobu jejich života“.¹⁷⁷ Napří-

---

¹⁷⁴ Strolený, s. 42.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 43.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 44.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 45.

klad muž, který vykonával pouze pomocné práce (zednické, skládání uhlí, řezání dříví a podobně), i když se měl starat o dvě nezletilé děti, byl odsouzen za příživnictví a neplnění povinné výživy a potrestán nepodmíněným trestem odnětí svobody na 10 měsíců.¹⁷⁸ Podle Nejvyššího soudu měl být za příživnictví stíhán ten, který si prostředky k obživě obstarával prací sice společensky užitečnou, nicméně „takovým nekontrolovatelným způsobem, který by mu umožnil trvale nebo po delší dobu se vyhnout začlenění do žádáního pracovního poměru nebo práci uznávané společností za poctivou“.¹⁷⁹ Citované rozhodnutí rovněž naznačuje další ze smyslů regulace příživnictví, a sice získání přehledu a kontroly nad pracovní silou. Pokud navíc práce schopný pachatel nikde trvale nebydlel, „přespával v přírodě“ a po delší dobu si prostředky k obživě obstarával popsanou příležitostnou výpomocí, a tím se sám vyřadil z „normálně žijících občanů“, považovala se navíc taková výpomoc za nekalý způsob obživy.¹⁸⁰ Do této skupiny soustavného vyhýbání se práci patřila i praxe, kdy pachatel vykonával práci na nepřiměřeně vysokou odměnu (a využíval tak například nedostupnosti některé služby), takže mu stačilo pracovat méně, než kdyby byl v běžném pracovním poměru.

UZAVÍRÁNÍ PRACOVNÍHO POMĚRU ZA ÚČELEM DOSAŽENÍ HMOTNÝCH A PENĚŽNÍCH VÝHOD. V takových případech byl motivací k nástupu do zaměstnání například náborový příspěvek nebo jiná výhoda. Strategie pachatele pak byla podobná jako u výše uvedeného uzavírání pracovního poměru „na oko“ – snažil se práci vyhnout například předstíráním nemoci. Takového jednání se často dopouštěli pachatelé, kteří si uvědomovali nutnost zaměstnání a snažili se vyhnout postihu: „pachatelé tím, že předstírají řádné zapojení do pracovního procesu, sledují cíl, získat do občanského průkazu potvrzení o pracovním poměru pro případnou kontrolu orgány VB“.¹⁸¹

NEADEKVÁTNÍ VÝKON ČINNOSTI, KTERÁ Z POHLEDU ZÁKONA NAHRAZUJE ŘÁDNÝ PRACOVNÍ POMĚR. Na některé občany se pracovní povinnost nevztahovala; jednalo se typicky o ty, kteří se věnovali činnosti, na jejímž výkonu měl stát zájem, nebo která byla společensky uznávaná jako „poctivá práce“. Patřili sem například studenti, ženy v domácnosti, osoby pečující o dítě nebo jinou závislou osobu a podobně. Pokud však tyto osoby neplnily povinnos-

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 46.

¹⁷⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 6. května 1958, 1 Tz 80/58.

¹⁸⁰ NS (3 Tz 4/72)

¹⁸¹ Strolený, s.,47.

ti vyplývající z jejich postavení řádně (například místo řádného studia nebo péče o dítě provozovaly prostituci), mohlo to být posouzeno jako vyhýbání se práci.¹⁸²

Nekalý způsob obživy spočíval v tom, že si pachatel na úkor ostatních členů společnosti soustavně obstarával prostředky k životu způsobem, který společnosti nic nepřinášel (na rozdíl od „poctivé práce“) a který byl „v rozporu se zásadami socialistické morálky“.¹⁸³ Některé práce považují za nekalý způsob „každý, který překračuje meze dovoleného obstarávání si příjmů“.¹⁸⁴ Znění ustanovení se snažilo explicitně postihnout některé nekalé způsoby obživy, jako prostituci, hazardní hry a především vydržování (z dikce zákona „dává se někým vydržovat nebo si prostředky k obživě opatřuje jiným nekalým způsobem“ se dá soudit, že i vydržování bylo považováno nekalý způsob obživy); ustanovení však cílilo i na jiné nekalé způsoby obživy, za předpokladu, že tyto dosahovaly intenzity minimálně způsobů výslovně uvedených.¹⁸⁵

Osoba, která se dávala jinou vydržovat, přijímala od této jiné osoby naturální nebo peněžité prostředky. Muselo k tomu docházet po určitou dobu (tedy nikoli jednorázově) a vyžadovala se určitá intenzita. Na druhou stranu se nemuselo jednat o vydržování osobou jedinou, mohlo jít o více osob (například o kombinaci rodičů, partnerů a přátel). Nebezpečnost spočívala jednak ve snižování životní úrovně vyživující osoby, jednak v bezpracnosti zisku a umožňování uspokojení životních potřeb bez řádné práce. Bylo nerozhodné, zda jsou vydržovanému prostředky poskytovány dobrovolně nebo z donucení, případně z důvodu citové závislosti.¹⁸⁶ Typické případy vydržování vypadaly takto:

NECHÁ SE ŽIVIT MANŽELKOU NEBO DRUŽKOU (případně manželem nebo druhem, nicméně pachatelé příživnictví byli významně častěji muži, proto se v literatuře¹⁸⁷ pravděpodobně uvádí manželka nebo družka) a tento způsob svědčí o jeho parazitismu.¹⁸⁸ Takovým případem byl muž, který nepraco-

---

¹⁸² Tamtéž, s. 48

¹⁸³ Nezkusil, J.: *Trestní právo hmotné, zvláštní část*, Praha: Orbis, 1984, s. 180.

¹⁸⁴ Vybíral, B., Dolenský, A.: *Stručný rozbor zákona č. 63/1956 Sb.*, Praha: SPN, 1957, s. 40.

¹⁸⁵ *Československé trestní právo, svazek II, zvláštní část*, Praha: Orbis, 1984, s. 168.

¹⁸⁶ Strolený, s. 55.

¹⁸⁷ Weininger, s. 531.

¹⁸⁸ Rozhodnutí obvodního soudu pro Prahu 3 z 27. listopadu 1963, sp. zn. 1 T 57/63.

val a nechával se živit manželkou na mateřské dovolené,¹⁸⁹ nebo muž, který se neucházel o žádné zaměstnání a nechával se živit manželkou – invalidní důchodkyní. Tato manželka byla z existenčních důvodů nucena nastoupit do zaměstnání jako uklízečka a živit manžela i sebe ze svého invalidního důchodu a výplaty.¹⁹⁰ Jiný muž, otec šesti dětí, měl manželku, která byla zaměstnaná v JZD. Muž se často oddával pití alkoholu, v zaměstnání měl absence, po ukončení pracovního poměru další práci nehledal a nechával se živit manželkou. Na výživu dětí ničím nepřispíval. Manželka sama nezvládala zaměstnání, péči o domácnost, manžela a děti, což mělo za následek návrh umístění dětí do ústavní výchovy.¹⁹¹ Pokud by však taková situace byla krátkodobá, o vydržování ve smyslu § 203 by se nejednalo. Stejně tak nebyly postihovány případy žen/mužů v domácnosti (možnost muže pečovat o domácnost zmiňuje i dobová odborná literatura),¹⁹² ale pouze tehdy, když dotyčná nebo dotyčný o domácnost skutečně pečovali: „U ženy, která nepracuje a je v domácnosti, je nutné zjišťovat rozsah domácích prací a v této souvislosti i to, zda není tento její vztah pouze zástěrkou k zakrytí příživnického způsobu života. Například časté střídání partnerů budí pochybnosti.“¹⁹³

NECHÁ SE ŽIVIT RODIČI. To byl častý případ mladých příživníků, jak je patrné i z rozhodovací praxe soudů. Například krajský soud v Ostravě uznal vinným z trestného činu příživnictví a odnětím svobody potrestal pachatele, který, byť byl zaměstnán, nepracoval a nechal se živit rodiči, před kterými předstíral, že do práce dochází. Když se rodiče dozvěděli o skutečném stavu věci a odmítli ho dále živit, začal jim odcizovat jídlo.¹⁹⁴ Kromě toho, že se jednalo o opatřování prostředků k obživě nekalým způsobem, a dotyčný tak za předpokladu splnění dalších podmínek mohl být stíhán za příživnictví, mohli se trestné činnosti v některých případech dopouštět i rodiče, a to trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže podle § 217 trestního zákona, pokud byl příživník nezletilý.¹⁹⁵ Vydržovat se rodiči však někdy ne-

¹⁸⁹ Strolený, s. 57.

¹⁹⁰ Rozhodnutí obvodního soudu pro Prahu 3 z 27. listopadu 1963, sp. zn. 1 T 57/63.

¹⁹¹ Weininger, s. 525.

¹⁹² Tamtéž, s. 531.

¹⁹³ Strolený, s. 58.

¹⁹⁴ Rozhodnutí krajského soudu v Ostravě z 10. ledna 1963, sp. zn. 3 To 9/63.

¹⁹⁵ Tohoto trestného činu se dopustila osoba, který vydala, byť i z nedbalosti, osobu mladší než osmnáct let nebezpečí zpustnutí tím, že a) jí umožnila vést zahálčivý nebo nemravný

chávali i starší lidé, například dospělý syn, který se od rodičů – důchodců nechával živit, bral od nich peníze, v domácnosti nevykonával žádné práce, ani při nich nepomáhal.¹⁹⁶

NECHÁ SE ŽIVIT DALŠÍMI OSOBAMI: příbuznými, známými, kamarády i náhodnými známými, například těmi, u nichž vykonává příležitostné práce. Patřilo sem i vydržování osobou provozující prostituci, za předpokladu, že se nejednalo o trestný čin kuplířství. Soudy se zabývaly například případem pachatele, který „byl zcela bez prostředků, a právě proto, že se mu nedostávalo peněz, odprodal oděvní svršky, takže mu zůstalo pouze šatstvo, které měl momentálně na sobě. Avšak ani tento výtěžek prodeje mu k živobytí nestačil, a proto byl odkázán na to, co mu jeho známí kamarádi poskytnou, ať již šlo o jídlo, alkoholické nápoje anebo poplatky jako vstupenky do kina a různých podniků.“¹⁹⁷ Dotyčnému pachateli byl uložen trest odnětí svobody na 5 měsíců nepodmíněně. Dalším případem byl muž, který byl propuštěn již z učňovského poměru. Po základní vojenské službě krátkou dobu pracoval na dole (a přijal začleňovací příspěvek), často zameškovával směny a nakonec zaměstnání opustil. Poté se živil příležitostně jako výčepník, za což dostával peníze a jídlo. Drobné příspěvky na cigarety a jídlo dostával také od sestry a později od bratra, jídlo mu poskytovala i matka. Místo nástupu do zaměstnání odjel na „trep“, kde se nechal živit kamarády, stejně tak i po návratu. Byl mu uložen trest 9 měsíců odnětí svobody nepodmíněně.¹⁹⁸ Jiný „žalovaný [...] bez pracovního poměru [...] žil z toho, co dostal od příbuzných, známých a posléze ze zálohově vyplaceného porodného pro manželku.“¹⁹⁹ Příkladem vydržování náhodnými známými pak byla žena, která nepracovala a navazovala náhodné známosti s muži, od kterých si nechala platit noclehy a jídlo.²⁰⁰

Z praxe bylo možné identifikovat několik dalších nekalých způsobů obživy explicitně neuvedených v zákoně, kterým se osoby postihované za příživnictví věnovaly nejčastěji. Tyto způsoby jsou popsány níže, jejich rozdělení

život; b) ji k takovému životu sváděla. Za tento čin mohl být uložen trest odnětí svobody až dva roky.

¹⁹⁶ Strolený, s. 58 a násl.

¹⁹⁷ Rozhodnutí krajského soudu v Ostravě z 7. ledna 1963, sp. zn. 4 To 624/62.

¹⁹⁸ Rozhodnutí okresního soudu Praha-západ ze dne 27. září 1963, sp. zn. 2 T 159/63.

¹⁹⁹ Prchlíková, L.: *Příživnictví*, diplomová práce, Praha: PF UK, 1973, s. 20.

²⁰⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 14. dubna 1972, sp. z. Ntfd 29/72.

je opět převzato z dobové odborné literatury²⁰¹. Nekalý způsob obživy tedy často spočíval v:

PÁCHÁNÍ TRESTNÝCH ČINŮ, PŘEČINŮ A PŘESTUPKŮ. Takový nekalý způsob obživy byl obvyklý. U příživníků byla častá majetková kriminalita, zejména krádeže, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, podvody, zpronevěra. Dále se jednalo o spekulace, nedovolené podnikání, uvádí se také opuštění republiky²⁰² – jednalo se o případy, kdy si dotyčný opatřoval prostředky tím, že za odměnu převáděl jiné přes hranice Československa. Někteří příživníci se dopouštěli trestného činu ohrožování mravnosti, když se například živili prodejem pornografických materiálů.²⁰³

Pokud nekalý způsob obživy spočíval v páchání trestného činu (a pachatel se zároveň soustavně vyhýbal práci), jednalo se o takzvaný souběh trestného činu příživnictví a trestného činu jiného. V případě souběhu více trestných činů pak soud ukládal trest, který byl zpravidla přísnější, než pokud by se pachatel dopustil trestného činu jediného. Objevovaly se názory, zda se má takováto trestná činnost (například krádeže) považovat za nekalý způsob obživy, když ji lze postihnout i jinak, a většinou je postih tvrdší než za příživnictví.²⁰⁴ Tyto názory se však neprosadily, protože skutečnost, že byl někdo například pachatelem krádeže, neznamenal, že by nemohl být zároveň příživníkem.

Pro příživnictví byl tak stíhán například muž, který „v době, po kterou nepracoval, odcizil [...] elektrickou vrtačku v ceně 900 Kčs, kterou prodal svému známému za 200 Kčs a dále vylákal podvodným způsobem od sedmi občanů peněžní půjčky v celkové hodnotě 750 Kč. Obviněný [...] byl již dříve 7x soudně trestán převážně pro trestný čin příživnictví a majetkové delikty.“²⁰⁵ Z příkladu je vidět i další typický rys osob trestaných za příživnictví, a sice recidiva, o níž bude ještě pojednáno.

Jiný pachatel byl stíhán „pro přestupky proti ochraně výroby [...] a proti ochraně oběhu zboží ve styku s cizinou [...] proto, že pašoval na území republiky z Polska různé zboží, které prodával dalším osobám a [...] nebyl v pracovním poměru a živil se neoprávněně fotografováním“.²⁰⁶ Další „zne-

---

²⁰¹ Např. Strolený, s. 62 a násl., nebo Vlček.

²⁰² Strolený, s. 95.

²⁰³ Richterová, J.: *Příživnictví*, diplomová práce, Praha: PF UK, 1973, s., 17.

²⁰⁴ Strolený, s. 63.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 64.

²⁰⁶ Rolenc, s. 132.

užil toho, že jeho manželka měla maloobchod s papírem, k pokoutnímu skupování a hromadění velkého množství papíru, zpracovával ho pomocí řady domácích dělnic a poté jeho dalším zcizováním získával velmi značné neoprávněné zisky. [...] byl správně uznám vinným trestným činem spekulace [...] v souběhu s trestným činem příživnictví podle § 188a tr. zák.”²⁰⁷

PŮJČOVÁNÍ DROBNÝCH BEZ VRACENÍ, ŽEBROTA A PODOBNÝ ZPŮSOB. Tohoto jednání se dopouštěly nesolventní osoby, které si půjčovaly peníze bez úmyslu je vrátit a tím jim rostly dluhy. Také sem patřili lidé, kteří obcházeli restaurační a podobná zařízení, kde dojídali a dopíjeli zbytky. Podle dobových názorů se jednalo o „nejvíce deklasované živly“²⁰⁸ Jeden takový pachatel „nikde nepracoval a prostředky k obživě si opatřoval sběrem potravinových odpadků na skládce [...], sběrem prázdných zálohovaných lahví, které odevzdával, půjčováním si drobných peněžních částek, skládáním uhlí a řezáním dříví pro jednotlivé občany. V několika případech bylo prokázáno, že v jedné restauraci IV. cenové skupiny dojedl zbylé jídlo po návštěvníkovi restaurace.“²⁰⁹

PROVOZOVÁNÍ PROSTITUCE. Byla tím míněna jak prostituce ženská, tak prostituce mužská. Osoba provozující prostituci byla trestně odpovědná za příživnictví tehdy, když se zároveň soustavně vyhýbala práci a nevěnovala se prostituci pouze příležitostně – nebylo tedy možné postihovat ty, kteří prostituci provozovali „nad rámec“ řádné práce. Protože i takový způsob prostituce představoval problém, z důvodů morálních, zdravotních a dalších, byla zavedena skutková podstata přečinu umožňující postihovat i takovou příležitostnou prostituci. Nebyly však ojedinělé názory, že prostituce by měla být samostatnou skutkovou podstatou trestného činu, protože trestněprávní represí bylo možné osoby provozující prostituci postihovat pouze tehdy, když byly zároveň příživníky.²¹⁰ O prostituci a osobách ji provozujících bude jako o jedné z typických skupin příživníků podrobněji pojednáno v další kapitole.

SKRYTÉ PŘÍŽIVNICTVÍ. „Skrytí příživníci“ si prostředky k obživě opatřovali činnostmi, pro kterou neměli patřičné povolení. Pokud se však jednalo o činnost prospěšnou, o nekalý způsob se nejednalo, přestože dotyčný mohl být potrestán za nedovolené podnikání. To se týkalo například muže, který „ni-

---

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ Strolený, s. 65.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 66.

²¹⁰ Tamtéž, s. 131.

kde nepracoval a až do svého zadržení [...] se živil z příjmů, které dostával za pronajímání hospodářských budov pro účely garážování osobních vozů a pozemků pro stavbu garáží [...] V době zadržení měl na svém pozemku 30 zagarážovaných osobních automobilů a rovněž 30 smluv s majiteli těchto vozidel. Pro prováděnou činnost samozřejmě neměl povolení a za uvedenou dobu získal nejméně 30 000 Kčs, které mu sloužily na úhradu životních potřeb.²¹¹

Problematická byla činnost, ze které měl pachatel nepřiměřené zisky. Byl to například případ poskytování nedostatkových služeb. Za příživnictví tak byl potrestán muž, který byl lékařem uznán práce neschopným pro katar průdušek, během pracovní neschopnosti však denně navštěvoval hostince a sháněl obchodní příležitosti – autem své manželky provozoval soukromou taxislužbu. Pobyt v zakouřených prostorách a noční řízení jeho pracovní neschopnost prodloužily o devět měsíců. Od svých zákazníků si nechával platit večeři a benzín. Soud v tomto jednání spatřoval vyhýbání se poctivé práci a nekalý způsob života, protože se vyhýbal vyléčení a tím i nástupu do práce a místo toho provozoval autodopravu osob bez oprávnění za přemrštěné ceny.²¹²

Nekalou činností mohly být i brigády, neboť socialistické plánování národního hospodářství a kontrola státu nad odměňováním pracujících neumožňovalo, aby lidé podle svého uvážení opouštěli zaměstnání a volili možnost práce pouze příležitostně, „kdy se jim chce a kde se jim chce“. Brigády rovněž mohly podle některých názorů vést k tomu, že pracovník bude ve svém hlavním zaměstnání pracovat špatně, a nebylo by tak správné, aby si za takových okolností přilepšoval brigádou.²¹³

PROVOZOVÁNÍ HAZARDNÍCH HER, S VÝJIMKOU STÁTEM POVOLENÝCH HER A SÁZEK. Tento nekalý způsob byl často kombinován s jinými nekalými způsoby obživy, například vydržováním: Pachatel „nikde nepracoval a prostředky k obživě si opatřoval z větší části hraním karet a z části tím, že neplatil v šesti případech v restauracích útratu za zkonsumované jídlo a pití a tím, že se nechával vyživovat od snoubenky a jejích rodičů.“²¹⁴

Podle Nejvyššího soudu bylo pro posouzení, zda se pachatel živil nekalým způsobem, důležité, aby takový způsob byl v rozporu se zásadami

---

²¹¹ Strolený, s. 70 a násl.

²¹² Rozsudek lidového soudu v Opavě z 9. října 1958, sp. zn. T 278/58.

²¹³ Strolený, s. 71.

²¹⁴ Tamtéž, s. 73.

socialistické morálky a právními předpisy. Opatřování si prostředků k obživě nekalým způsobem muselo být vyšší intenzity, aby bylo možné konstatovat, že se je zde nebezpečí pro společnost.²¹⁵ Navzdory těmto relativně přísně nastaveným pravidlům bylo vymezení „opatřování si prostředků k obživě nekalým způsobem“ nejednoznačné a široké, což mělo nepochybně vliv na právní jistotu občanů. Jediným zaručeně legálním způsobem obživy, u kterého si práceschopný člověk mohl být jist, že nevyvolá negativní zájem orgánů státní moci nebo dokonce trestní stíhání, byl řádný pracovní poměr, doložený zaměstnavatelem v občanském průkazu pracovníka.

4.4 NĚKTERÉ KRIMINOLOGICKÉ ASPEKTY PŘÍŽIVNICTVÍ

Podle textů snažících se vysvětlit význam trestného činu příživnictví byli příživníci lidé, kteří se snažili „i přes [...] sociální výhody socialistického státu a přes jeho péči o převýchovu člověka [...] bezpracně uspokojovat své potřeby na úkor ostatních členů společnosti“, a působili tak společnosti „politické, hospodářské a morální škody.“²¹⁶ K poznání, jací lidé byli stíhání a trestaní, slouží řada dobových studií a statistik. Podle odborné literatury hrála u příživníků více než jinde roli osoba pachatele, jeho vlastnosti a jeho životní profil. Ty bylo nutné vždy individuálně zkoumat, aby mohl být učiněn závěr o charakteru trestné činnosti.²¹⁷

Příživníci byli ve velké míře recidivisté, tedy lidé, kteří se v minulosti již dopustili některého trestného činu – podíl recidivistů mezi pachateli trestného činu příživnictví dosahoval až 75 %, ²¹⁸ a například v roce 1963 bylo 66 % osob souzených pro příživnictví recidivistů.²¹⁹ Podíl recidivistů souzených pro příživnictví tak byl po zanedbání povinné výživy druhý nejvyšší.²²⁰

Pohnutkou jednání příživníků byl podle názorů v dobové zpravidla odpor k práci, výjimečně „nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení“.²²¹ Někteří se chtěli věnovat činnostem, které pro ně byly za-

---

²¹⁵ Rozhodnutí NS 22/1962.

²¹⁶ Strolený, s. 111.

²¹⁷ Richterová, s. 9.

²¹⁸ Nezkusil, J. a kol.: *Československá kriminologie (aktuální problémy)*, Praha: Orbis, 1971, s. 45.

²¹⁹ Buchta, J.: Několiko slov o příživnictví, in: *Socialistické soudnictvo*, 2/1965, s. 46-48.

²²⁰ Vlček, s. 22.

²²¹ Strolený, s. 71.

jímavější jak náplní, tak výdělkem (prostitutky, veksláci). Někteří lidé ne navázali pracovní poměr z toho důvodu, že nechtěli vykonávat zaměstnání, které jim bylo umožněno vykonávat (například umělci, kteří nebyli členy příslušného svazu a mohli vykonávat pouze nekvalifikované a špatně placené práce). Jako další příčiny se uváděly špatné pracovní podmínky nebo nezáživná či netvůrčí práce, kterou člověk dělá pouze kvůli obživě.²²²

Příživnictví bylo daleko častější u mužů než u žen (pouze u příživnictví spojeného s prostitucí měly ženy početní převahu) – například v letech 1970 – 1980 bylo mezi pachateli příživnictví 31,2 % žen (na Slovensku dokonce pouze 22 %), nicméně právě u žen bylo v tomto období druhým nejčastějším trestným činem, kterého se dopustilo 10,5 % všech trestně stíhaných žen. U mužů byl trestný čin příživnictví v tomtéž období až na místě osmém, s podílem 4,9 % mezi všemi stíhanými.²²³ Obecně příživnictví sice nepatřilo mezi nejfrekventovanější trestné činy, ale významně ovlivňovalo zdroje, zázemí a celkový životní styl pachatelů a představovalo tak „živnou půdu pro vznik trestné činnosti“.²²⁴

Pokud jde o absolutní počty osob stíhaných a/nebo odsouzených pro trestný čin příživnictví, poslouží pro představu následující tabulka (čísla v prvním sloupci jsou roky, ve druhém počty odsouzených, popř. stíhaných osob)²²⁵:

---

²²² Barešová, s. 21.

²²³ Vlček, s. 22.

²²⁴ Tamtéž, s. 20.

²²⁵ Statistika z let 1957–1961 podle Karabec, Z.: Struktura kriminality v ČSSR, in: *Československá kriminalistika 3/1973*, s. 176; 1962–1969 podle diplomové práce Barešová, K.: *Příživnictví*, Praha: PF UK, 1972; statistika z let 1970–1980 podle Vlček, s. 25.

rok	počet osob	poznámka	rok	počet osob	poznámka
1957	2529	stíhané osoby	1969	4233	stíhané osoby
1958	–	není k dispozici	1970	3129	
1959	2254	stíhané osoby	1971	4437	
1960	2464	stíhané osoby	1972	5476	
1961	2989	stíhané osoby	1973	6097	
1962	2490		1974	5833	
1963	2939		1975	6327	
1964	4571		1976	6293	
1965	5173		1977	5410	
1966	3533		1978	5275	
1967	2906		1979	5335	
1968	1630		1980	5599	

Z tabulky, přestože je složená z různých statistických přehledů a někde jsou místo odsouzených do celkového počtu zahrnuté i osoby stíhané (které nemusely být odsouzené), jsou patrné některé trendy související s vývojem úpravy. Nárůst odsouzených osob v letech 1963 – 1965 souvisí s rozšířením skutkové podstaty příživnictví (a následný pokles se zrušením rozšiřujícího ustanovení). Nízký počet odsouzených v roce 1968 je pravděpodobně důsledkem „liberalizace“, která pak byla ve vztahu k údajné benevolenci vůči příživnickému chování kritizována. V sedmdesátých letech počet odsouzených vzrostl, což bylo vysvětlováno „důslednějším postupem“.²²⁶ Od doby, kdy se úprava příživnictví stabilizovala a nabyl účinnosti zákon o přečinech, se počty odsouzených v jednotlivých letech liší jen mírně.

Za velký problém příživnictví se považoval vysoký podíl mladistvých mezi pachateli tohoto trestného činu. Ačkoli literatura vysvětlovala příživnický způsob života jako jev „zákonitě cizí socialistické společnosti, odporující jejím ideovým, morálním a právním zásadám, který přežívá a pokračuje v socialistické společnosti jen vzhledem k zatímní nevyzrállosti nových společenských hodnot a vztahů, vzhledem k jejich nedostatečnému zakotvení v myslích a činech lidí“,²²⁷ statistiky mluvily jinak. Například v roce 1969 bylo z celkového počtu 3220 osob stíhaných pro trestný čin příživnictví 329 do osmnácti let, 618 do dvaceti let, 720 do čtyřiaadvaceti let a 557 do třice-

²²⁶ Vítěk, S.: *Příživnictví*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1973, s. 8.

²²⁷ Vlček, s. 17.

ti let. Autor textu citujícího uvedené statistiky konstatuje, že „téměř 70 % všech pachatelů trestného činu příživnictví v roce 1969 vyrostlo již v naší socialistické společnosti“.²²⁸

Vzhledem k potřebě výchovně působit na mladé lidi a odrazovat je od trestné činnosti vznikaly studie zkoumající příčiny příživnictví. Za nejvýznamnější aspekt se považovalo sociální a výchovné prostředí, tedy rodinné poměry. Příživníci často pocházeli z rodin, které byly dysfunkční, selhávala jejich výchovná funkce, často se objevoval alkoholismus, méně pak psychiatrické diagnózy, pokusy o sebevraždu, kriminální minulost rodičů.²²⁹ U mladých příživníků zpravidla byly zjištěny „vážné nedostatky v rodinné výchově anebo vůbec neexistence takové výchovy“.²³⁰ Ohrožené byly „děti narozené mimo manželství, vychovávané z cizích lidí nebo v domovech mládeže, sirotci, polosirotci, děti z rozvedených nebo rozvrácených manželství apod.“²³¹ Velmi často se jednalo o rodiny „s výrazně nízkou kulturní úrovní“,²³² tzv. „lumpenproletariát, deklasované živly“.²³³ Takoví příživníci pak toužili po majetku, luxusních a nedostatkových věcech, po pohodlném životě bez práce, po vyšším postavení, než kterého by mohli dosáhnout „standardní cestou“ – toto bylo zdůrazňováno zejména u prostituce.

Na téma rodinného prostředí příživníků byl na počátku šedesátých let proveden výzkum v okrese Kolín. Výsledky výzkumu²³⁴ jsou patrné z následující tabulky.

---

²²⁸ Weininger, s. 520.

²²⁹ Vlček, s. 32 a násl.

²³⁰ Buchta, s. 47.

²³¹ Tamtéž.

²³² Vlček, s. 33.

²³³ Strolený, s. 11.

²³⁴ *Věstník generálního prokurátora 6/64* Placr, J.: Příživnictví z hlediska některých faktorů, které měly vliv na jednání pachatele, s. 125–134

	četnost	relativně
Uspořádané rodinné prostředí	15	21,4 %
Neuspořádané rodinné prostředí	1	1,4 %
Rozvrácená rodina (jeden rodič rodinu opustil)	6	8,6 %
Pouze jeden rodič	13	18,6 %
Výchova osobou odlišnou od rodiče	2	2,9 %
Výchova střídavě v různém prostředí, různými osobami	1	1,4 %
Nezjištěno	32	45,7 %

Ze zjištěných případů vyrůstalo 15 (39,5 %) pachatelů v normálním rodinném prostředí a 23 (60,5 %) pachatelů v nenormálním, byly tak tedy víceméně potvrzeny hypotézy o vlivu rodinného prostředí na příživnický život. Jeden z pachatelů příživnictví, muž, například pocházel z rozvrácené rodiny – otec zanechal manželku a sedm dětí bez prostředků. Dotyčný měl špatnou pracovní morálku již na učilišti, učební poměr mu nebyl zrušen pouze s ohledem na jeho matku. Střídal zaměstnání, z posledního byl propuštěn pro soustavné opilství. Nakonec nastoupil na roční brigádu na dole v ostravsko-karvinském revíru a přijal začleňovací příspěvek ve výši 500 Kč. Během dvou měsíců měl zameškáno již 24 směn a zaměstnání opustil. Pak se nechal živit matkou. Údajně měl navíc hrát karty o peníze.²³⁵ Patologické výchovné prostředí mohlo být i v běžně fungujících rodinách: v jedné z takových rodin rodiče stále omlouvali poklesky mladistvého a dotyčný tak nebyl připravený na samostatný život. Začal zameškávat směny, často měnil práci, v zaměstnání se opíjel, dělal dluhy a narušoval pracovní morálku dalších zaměstnanců. Nakonec přestal chodit do práce, práci nehledal a „povaľoval se doma více než 5 měsíců“.²³⁶

Kromě rodiny měly vliv i další osoby; mladiství příživníci se například často pohybovali „v partách“, ve kterých také páchali jinou trestnou činností.²³⁷ „Typičtí příživníci jsou také často v úzkém spojení s ostatními kriminálními živly, poskytují jim pomoc, úkryt, přechovávají kradené věci a pod.“²³⁸ Byl zaznamenán případ dvou bratrů, kteří měli pouze otce. Když byl otec totálně nasazen, byli umístěni v dětském domově. Jeden z bratrů

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž, s. 127.

²³⁷ Weininger, s. 522.

²³⁸ Prchliková, s. 20.

požíval alkoholické nápoje a vyhledával společnost jiných alkoholiků, učil se zedníkem, ale vzdělání nedokončil. Dopouštěl se různých trestných činů, zejména krádeží, nechal se vydržovat prostitutkami, s jednou z nich se oženil. Byl členem „chuligánské party“. Jeho bratr byl rovněž trestán.²³⁹

Trestného činu příživnictví se, jak vyplývá ze statistik,²⁴⁰ zpravidla nedopouštěly osoby s vyšším než základním vzděláním, často ani základní vzdělání nedokončily. Pachatelé byli bez odborné kvalifikace, velmi zřídka středoškoláci a zcela výjimečně vysokoškoláci. 90 % příživníků mělo pocházet z rodin manuálních pracovníků.²⁴¹ Co se týče poměru ke společnosti, většinou se jednalo o osoby málo angažované, stranou veškerého veřejného a politického života. Na pracovišti byli rezistentní veškerým snahám o disciplinaci.²⁴² Z regionů se příživnictví nejvíce vyskytovalo v Praze, k čemuž pravděpodobně přispívala prostituce, a dále v Severomoravském kraji.²⁴³

4.5 PŘEČIN PŘÍŽIVNICTVÍ

Zákon o přečinech byl přijat dne 18. prosince 1869 pod č. 150/1969 Sb. a nabyl účinnosti 1. ledna 1970. Rušil již zmíněné předpisy, které rovněž upravovaly postih příživnického života – zákon o místních lidových soudech, některá ustanovení zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku a zákon, kterým se upravuje postih provinění a přešupků osob opětovně se dopouštějících výtržnictví, násilností a příživnictví. O povaze přečinů bylo pojednáno v předchozí kapitole – jednalo se o činy nedosahující stupně společenské nebezpečnosti trestného činu, uvedené v zákoně o přečinech. Zároveň platilo, že nepatrný stupeň nebezpečnosti u přečinu je níže než nepatrný stupeň nebezpečnosti u trestného činu.²⁴⁴ Mohlo tak docházet k případům, kdy bylo stíhání pro trestný čin zastaveno z důvodu nepatrné společenské nebezpečnosti jednání, postihnout tentýž skutek pro přečin však bylo možné. Tento zákon byl v zásadě katalogem skutkových podstat přečinů. Přečiny projednávaly soudy a platila pro ně

---

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Strolený, s. 19

²⁴¹ Vitek, s. 8.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Barešová, s. 21.

²⁴⁴ Strolený, s. 82.

ustanovení trestního zákona (vyloučena byla trestnost přípravy přečinu a promlčecí doba byla vždy jeden rok).

Přečin příživnictví byl upraven v § 10 zákona o přečinech. Dopustil se ho ten, kdo si opatroval, byť částečně, prostředky k životu nekalým způsobem. Potrestán mohl být odnětím svobody až na jeden rok, peněžitým trestem do výše 5 000 Kčs nebo propadnutím věci. Rozdíl oproti trestnému činu příživnictví spočíval jednak v intenzitě jednání (aby se jednalo o přečin, nesmělo dosahovat stupně nebezpečnosti trestného činu), jednak zde chyběla podmínka vyhýbání se práci se znakem soustavnosti. Spojení „být částečně“ znamenalo, že se mohlo jednat o činnost, která pachateli nepokryvala náklady na obživu, stačilo, když to byla činnost nekalá. Díky rozdílně formulovaným skutkovým podstatám trestného činu a přečinu příživnictví bylo možné určit, které jednání dosahuje stupně nebezpečnosti trestného činu a které takového stupně nebezpečnosti nedosahuje – pro společnost nebezpečné bylo až takové jednání, které spočívalo v soustavném vyhýbání se práci za současného obstarávání si obživy nekalým způsobem. Přečin příživnictví byl zaveden patrně proto, aby bylo možné postihovat i ty „příživníky“, na které se ustanovení § 203 trestního zákoníku nevztahovalo zejména z toho důvodu, že se soustavně nevyhýbali práci. Zejména pak cílil na postihování prostituce „kterou provozují zpravidla ženy při dodržování pracovní povinnosti a práva na práci“.²⁴⁵

Komentář k § 10 zákona o přečinech²⁴⁶ popisuje několik jednání, ve kterých lze spatřovat naplnění skutkové podstaty přečinu příživnictví: 1) pachatel se nevyhýbá poctivé práci, ale prostředky k obživě si opatřuje nekalým způsobem, byť částečně; například ve svém osobním volnu vykonává práce, na kterých stát nemá zájem. Jednalo by se například o přeplacené práce (pachatel využívá nedostatků v dostupnosti služeb), prostituci nebo hazardní hry.²⁴⁷ Takové jednání mělo být v rozporu se zásadami socialistické morálky a navíc údajně negativně ovlivňovalo pracovní výkony pachatele v řádném zaměstnání. 2) Pachatel si opatřuje prostředky k obživě nekalým způsobem a vyhýbá se práci, nikoli však soustavně; například bezdůvodně vynechává směny nebo se krátkodobě zdržuje práce.²⁴⁸ 3) Pachatel se soustavně vyhýbá poctivé práci a nekalým způsobem si opatřuje prostředky k obživě, ale

---

²⁴⁵ Strolený, s. 91.

²⁴⁶ Horák, M., Rolenc, O.: *Žákon o přečinech: komentář*. Praha: Orbis, 1975.

²⁴⁷ Strolený, s. 86.

²⁴⁸ Tamtéž.

jen zčásti; mohlo se jednat o situace, kdy část prostředků k obživě pocházela například z dědictví nebo byla nabyta jiným způsobem, který stát nepovažoval za nekalý. 4) Pachatel si částečně opatřuje prostředky k obživě nekalým způsobem a zároveň nepracuje, ale nejedná se o vyhýbání se poctivé práci, například v případě žen v domácnosti, starobních důchodců, plně invalidních důchodců, osob připravujících se na budoucí povolání; jeho jednání je v rozporu „se socialistickou etikou“.²⁴⁹

Nekalými způsoby získávání obživy byly, obdobně jako u trestného činu příživnictví, zejména vydržování, prostituce (u mužů i u žen), žebrota, sběr a dojíždání zbytků potravin, hazardní hry, půjčky s úmyslem nevrátit půjčené sázky nebo práce (bez ohledu na to, zda byly dovolené nebo nedovolené), ze kterých měl pachatel neúměrné zisky.²⁵⁰ Nekalým způsobem obživy naopak nebyly například odměny za řádnou práci, přiměřené odměny za sezónní, nárazové a příležitostné práce, půjčky od státních institucí a soukromých osob, sběr lesních plodů a podobně.²⁵¹ Přečin příživnictví rovněž nebylo možné spáchat jediným jednáním (například jednorázová prostituce), k činnosti muselo docházet opakovaně.

4.6 POSTIH PŘÍŽIVNICTVÍ V NĚKTERÝCH DALŠÍCH SOCIALISTICKÝCH STÁTECH

Postih příživnictví na trestněprávní úrovni nebyl specialitou Československa – skutkové podstaty alespoň rámcově odpovídající trestnému činu příživnictví podle československého trestního zákona se vyskytovaly i v trestních předpisech jiných socialistických států. Podobně jako v Československu, i v těchto dalších státech bylo cílem úpravy potlačování nežádoucích společenských jevů, jako je prostituce, hazard, žebrota, s tím spojená prevence další kriminální činnosti, a také využití dostupné pracovní síly pro účely národního hospodářství. Srovnání jednotlivých úprav je problematické, protože, jak bude patrné z následujících odstavců, příživnictví mělo různé podoby a lišila se i oblast zájmů, kterou měly příslušné normy trestního práva chránit – zatímco u nás byla u trestného činu objektem příživnictví „ta část vztahů mezi občany, která spočívá na dodržování principů socialistické mo-

---

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Vlček, s. 53.

²⁵¹ Strolený, s. 89.

rálky, zejména pokud jde o poměr k práci jako zdroji poctivé obživy“,²⁵² v Sovětském svazu byl objektem „veřejný pořádek“, podobně jako v Maďarsku nebo Německé demokratické republice. Lze však najít i společné rysy úprav. Typická byla možnost postihovat příživnictví podle správního i trestního práva i vývoj názorů na to, kdy má být činnost reprezentující příživnictví správním deliktem a kdy trestným činem, a reflexe těchto názorů v právních úpravách. Obvykle zákon umožňoval trestat příživnictví odnětím svobody, přičemž horní hranice trestu odnětí svobody byla spíše nižší (do tří let).

V Polsku byl v říjnu 1982 (pravděpodobně v reakci na události počátku osmdesátých let) přijat zákon o řízení vůči osobám vyhýbajícím se práci. Na základě toho zákona vznikla evidence všech polských státních příslušníků mužského pohlaví ve věku 18–45, kteří byli minimálně po dobu tří měsíců bez pracovního poměru. Do evidence nebyli, kromě osob v pracovním poměru nebo nezaměstnaných po dobu kratší tří měsíců, zařazováni například duchovní. Osobám v evidenci měly úřady pomáhat najít zaměstnání, případně studium. Těm lidem, kteří se práci vyhýbali soustavně, pak mohla být práce v délce až 60 dní za rok přikázána pod hrozbou trestu odnětí svobody.²⁵³

V Sovětském svazu sloužila k postihu nepracujících nejprve mírnější správní opatření. Když se taková úprava údajně ukázala jako málo účinná, byly v roce 1961 přijaty výnosy nejvyšších sovětů všech svazových republik se stejným jménem: „O zesílení boje s osobami vyhýbajícími se společensky užitečné práci a vedoucími protispolečenský příživnický způsob života“, které však opět umožňovaly pouze administrativní způsoby represe.

Až v roce 1970 byla ustanovení o postihu příživnictví doplněna do trestních předpisů. Osoby, které vedly „parazitní způsob života“ nebo z takového života byly pouze podezřelé (sic!) úřady nejprve varovaly a poskytly jim lhůtu k „k nastoupení společensky prospěšné práce“. Pokud uloženou povinnost ve stanovené lhůtě nesplnily, práce jim byla přikázána. Svévolné opuštění takto přikázaného místa pak bylo trestným činem.²⁵⁴

Další činností, kterou se Sovětský svaz snažil potírat, bylo tuláctví. K řešení situace „nepracujících a potulujících se nemocných a tělesně zchátra-

---

²⁵² Vlček, s. 59.

²⁵³ Tamtéž, s. 60.

²⁵⁴ Tamtéž.

lých osob“ se zakládaly ústavy, kam byly tyto osoby umístovány.²⁵⁵ Od roku 1975 se „tuláctví, žebrota a jiné formy parazitického způsobu života“ stíhalo a pachatelům hrozil trest odnětí svobody nebo nápravných prací ve výši do jednoho roku. Pro posouzení, zda osoba vede „parazitický život“, bylo klíčové, zda prostředky k obživě získávala bezpracně. Za bezpracné prostředky k obživě se považoval například prodej na černém trhu, prostituce, hazard, věštění, nedovolené provozování taxislužby a podobně.²⁵⁶ Toto pojetí se tak v zásadě blížilo „nekalému způsobu obživy“ podle československé úpravy.

V Bulharsku odpovídalo příživnictví několik skutkových podstat, zařazených mezi trestné činy proti pořádku a veřejnému klidu. Za příživníka se považovala dospělá a práceschopná osoba, která se delší dobu nezabývá společensky užitečnou prací a žije z bezpracných příjmů. Takové bylo možné uložit trest odnětí svobody až na dva roky, nápravné práce nebo jí přikázat pobyt.²⁵⁷ Postihovalo se hraní hazardních her, potulný život ve skupině, život z bezpracných příjmů, nebo soustavně provozované žebrota.²⁵⁸

Trestní zákoník Německé demokratické republiky obsahoval trestný čin ohrožení veřejného pořádku asociálním chováním.²⁵⁹ Ten spočíval v ohrožení společenského soužití občanů nebo veřejného pořádku vyhýbáním se práci ze zahálčivosti, provozováním prostituce nebo získáváním prostředků k obživě nekalým způsobem. Trestem mohlo být podmíněné odsouzení, trestní vazba, pracovní výchova nebo odnětí svobody až na dvě léta, v některých případech recidivy činila horní hranice pracovní výchovy nebo trestu odnětí svobody pět let.

Maďarsko postihovalo příživnictví v několika skutkových podstatách – trestala se prostituce, vydržování osobou vykonávající prostituci, příživnictví a organizování hazardních her. Trestněprávní postih příživnictví se uplatnil tehdy, pokud se jednalo o recidivistu, který v uplynulých dvou letech dokončil výkon trestu za přečin nebo přestupek příživnictví, a tento se stále vyhýbal práci. Mohl mu být uložen trest odnětí svobody až na jeden rok, nápravně výchovné práce nebo peněžitý trest.

Podle rumunského trestního zákona měla být podle několika ustanovení v části jiné trestné činy narušující občanské soužití stíhána každá práce

---

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Víték, s. 15.

²⁵⁹ § 249 trestního zákoníku Německé demokratické republiky.

schopná osoba, která se opětovně obrací na veřejnost „o slitování, žádajíc materiální pomoc“. Takové osobě hrozil trest odnětí svobody až na tři roky. Dále se stíhala potulka, které se dopouštěly osoby nemající stále bydliště ani prostředky k obživě, prostituce a hazardní hry.²⁶⁰

Z uvedeného je patrné, že příživnictví a související jednání bylo stíháno nejen v Československu. Podle názoru odborné literatury byl „postih parazitních jevů v socialistickém trestním právu [...] vázán na sociálně ekonomické zákonitosti a podmínky socialistické společenské formace – postih parazitismu za podmínek odmítnutí „svobody“ vykořisťování člověka člověkem a soukromého vlastnictví výrobních prostředků předcházející zřízení (a samozřejmě ani jejich trestní zákonodárství) neznala a nezná je ani soudobý kapitalismus“.²⁶¹ Autor textu dodává, že základním fenoménem příživnictvím v socialistickém pojetí je „bezpracné kořistění z práce jiných“ a že správní a trestní represe je nezbytným doplňkem tam, kde se ekonomická regulace jeví jako nedostatečná.²⁶²

Deklarované důvody pro boj s příživnictvím byly v zásadě dva: Zaprvé snaha o naplnění představ o socialistickém Československu jako státu lidí, kteří pracují podle svých schopností a přispívají tak k blahobytu celku. Z druhé bylo známo, že příživnictví je často spojeno s dalšími kriminálními i morálně vadnými jevy, proto byl jeho postih ospravedlnitelný z hlediska jejich prevence.

Pokud jde o přinucení lidí ke smysluplné a pro celek užitečné činnosti, bylo skutečně nutné přistupovat k trestněprávní represí? Pro většinu obyvatel Československa bylo vzhledem k dosavadnímu vývoji organizace pracovní síly „normální“ pracovat (a nepracujícím už před zavedením trestného činu příživnictví hrozily správní sankce). Je otázka, zda osoby, které pracovat nechtěly a neodradil je ani správní postih, zvláště když i ten byl spojen s možností uložit trest odnětí svobody až na dobu jednoho roku, bylo možné k práci přinutit postihem podle trestního práva. Pachatelé trestného činu příživnictví byli zpravidla bez odborné kvalifikace a leckdy bez jakéhokoli vzdělání, navíc řada z nich byla pravděpodobně obtížně zaměstnatelná vzhledem k jejich přístupu k práci, takže lze mít určité pochybnosti o tom, že by zapojení těchto lidí do práce bylo pro společnost zásadním způsobem přínosné.

---

²⁶⁰ Vitek, s. 17.

²⁶¹ Vlček, s. 62.

²⁶² Tamtéž, s. 63.

Argument prevence kriminality byl jistě pro většinovou společnost přijatelný, je ovšem diskutabilní, do jaké míry byl právě postih příživnictví prostředky trestního práva z hlediska prevence kriminality efektivní. Ačkoli je pravda, a kazuistiky v této práci to potvrzují, že osoby odmítající práci se často dopouštěly kriminálního nebo nemorálního jednání, například krádeží, podvodů nebo parazitování na svých blízkých, existovaly i před rokem 1989 legální možnosti postihování takového jednání – v případě kriminálních činů se mohl uplatnit postih podle příslušných ustanovení trestního zákona, lidé poškozovaní nemorálním jednáním se mohli bránit přinejmenším občanskoprávní cestou. Vysoká míra recidivy u příživnictví také vzbuzuje pochybnosti o účinnosti trestněprávní represe.

Pokud by tedy hlavním smyslem zavedení trestného činu příživnictví byl boj s lidmi, kteří nepracují a v důsledku toho naopak poškozují ostatní, pak by bylo možné vzhledem k výše uvedenému polemizovat o tom, že se takový smysl podařilo naplnit. K „oficiálním“ důvodům trestněprávního postihu příživnictví však přistupovaly důvody, nebo spíše důsledky, skryté. Je podstatné, že příživnictví ve smyslu trestního zákona se nevztahovalo pouze na „deklasované živly“, lidi záměrně se vyhýbající jakékoli práci a „parazitující“ na jiných, kteří jsou oběťmi životního stylu takových „parazitů“. Vzhledem k ne zcela jasnému vymezení soustavného vyhýbání se práci a živení se nekvalifikovaným způsobem bylo těžké odhadnout, jaké chování bude považováno za příživnictví a jaké bude z pohledu práva v pořádku, a prakticky jakékoli vybočení ze „standardu“ mohlo představovat problém. Příživnictvím mohla být umělecká činnost provozovaná mimo rámec příslušného uměleckého svazu. Za příživnictví bylo možné považovat aktivitu člověka, který se rozhodne půl roku nepracovat, byť by tím nikoho nepoškozoval. Za příživníka by mohl být označován člověk, který si hledá práci – pokud by orgány činné v trestním řízení měly za to, že jeho zájem o práci není opravdový. Postihování příživnictví, administrativní a tím spíše trestněprávní, tak v konečném důsledku znamenalo podstatné omezení svobody. V literatuře se lze dočíst, že „ústavní povinnost pracovat nelze zaměňovat s pracovní povinností, tedy s prací, kterou by přidělil občanovi některý státní orgán. Občanovi zůstává svobodná volnost a volba povolání.“²⁶³ Vzhledem ke skutečnosti, že mnozí lidé nemohli z různých důvodů získat jinou než nekvalifikovanou (a špatně

---

²⁶³ Strolený, s. 37.

ohodnocenou) práci a neměli možnost se věnovat tomu, čemu chtěli a co uměli, jen stěží lze citovanému výroku přisvědčit.

Postihováním příživnictví stát získal kontrolu nejen nad pracovní silou, ale nad svými občany jako takovými. Bylo prakticky nemožné žít „mimo systém“, protože, ať byl dotyčný v jakémkoli postavení, zpravidla stál někdo nad tím – nad lidmi v pracovním poměru organizace zaměstnavatele, nad lidmi pobírajícími starobní nebo invalidní důchod příslušný úřad, nad umělci jejich svaz a tak dále. Nadřízený subjekt získával o dotyčném velké množství informací, se kterými mohl nakládat. Náročná byla i změna pracovního místa. Pokud se zaměstnanec nedokázal se zaměstnavatelem dohodnout na ukončení pracovního poměru, musel dát výpověď a počkat na uplynutí výpovědní lhůty. Pokud nějakou dobu po skončení pracovního poměru hledal pracovní místo, opět se vystavoval riziku obvinění z příživnictví. Časté změny pracovního místa byly navíc považovány za nežádoucí, aniž by bylo jakkoli specifikováno, co se takovými častými změnami rozumí. Pokud byl člověk bez práce, byť k tomu měl dobré a třeba i státem akceptované důvody, musel se smířit se skutečností, že tato skutečnost bude z jeho občanského průkazu na první pohled zjištělná a může být automaticky zařazen mezi podezřelé osoby.

Trestněprávní postih příživnictví tak měl faktický dopad na široké vrstvy obyvatelstva, zdaleka ne jen na „deklasované živly“, jak by se mohlo zdát z dobových odborných textů k tématu. Představoval jeden z nástrojů formování životního stylu obyvatel Československa podle preferencí státu.

5 OSOBY VYLOUČENÉ Z POSTIHU ZA PŘÍŽIVNICTVÍ

Některým lidem byla přiznaná možnost nepracovat, aniž by jim za to hrozil jakýkoli postih. Jednalo se zejména o osoby, které se zabývaly činností svou užitečností srovnatelnou s prací (například péčí o dítě) nebo o osoby, kterým společnost z nějakého důvodu přiznávala právo takovou užitečnou činnost ani práci nevykonávat (například starobní důchodci).

Osoby, které byly starobními důchodci ve smyslu zákona o sociálním pojištění, byly od pracovní povinnosti osvobozené. Mělo se za to, že svůj závazek pracovat již ve vztahu k celku splnili. Pobírání starobního důchodu se za nekalý způsob obživy samozřejmě nepovažovalo. Starobní důchodce nemohl být stíhaný za trestný čin příživnictví ani když i v důchodu pracoval a zameškával směny v takovém rozsahu, že by se to za normální okolnosti považovalo za vyhýbání se práci.²⁶⁴ Nebylo ovšem vyloučené, že si starobní důchodce bude obstarávat část prostředků k obživě nekalým způsobem. Pak by mohl být odpovědný za přečin. V podobném postavení byli i důchodci invalidní, u kterých se předpokládalo, že se do svého postavení dostali bez vlastního úmyslného přičinění. Zcela osvobození od práce však byli pouze tehdy, byl-li jim přiznán plný invalidní důchod. Pokud měli invalidní důchod jen částečný, nezbavovalo je to povinnosti pracovat podle jejich možností a schopností. Od práce byly dále dočasně osvobozeny osoby v pracovní neschopnosti. Jak už bylo naznačeno v předchozí kapitole a jak bude ještě zmíněno v kapitole následující, někteří si pracovní neschopnost přivodili sami ve snaze vyhnout se práci. Za to jim jednak hrozilo stíhání za trestný čin pletichy proti sociálnímu zabezpečení a nemocenskému pojištění,²⁶⁵ jednak

---

²⁶⁴ Strolený, s. 51.

²⁶⁵ Ustanovení § 138 trestního zákona č. 140/1961 Sb. znělo: Kdo se v úmyslu získat neoprávněné dávky nebo jiné výhody plynoucí ze sociálního zabezpečení (pojištění, zaopatření) nebo z nemocenského pojištění (péče) dopustí se pletich tím, že se poškodí na zdraví, padělá listinu, uvede nepravdivé okolnosti nebo použije jiného úskoku, bude potrestán, nejde-li o čin přesněji trestný, odnětím svobody až na tři léta nebo nápravným opatřením nebo peněžitým trestem.

se to považovalo za vyhýbání se práci, takže mohli být stíháni i za trestný čin příživnictví.

Osoby pečující o dítě nebo o jinou osobu vyžadující péči rovněž neměly povinnost pracovat ve standardním pracovním poměru, protože se taková činnost považovala za pro společnost prospěšnou a srovnatelnou s prací. Přestože se to v naprosté většině případů týkalo žen, mohli být na místě pečovateli i muži. Problematická byla situace, kdy se žena pečující o dítě zároveň živila prostitucí. Pak záleželo na tom, jakého byl tento „přivýdělek“ rozsahu, jednalo se nicméně o hraniční případy a nebylo zcela jasné, kdy je žena ještě především osobou pečující o dítě a kdy prostitutkou. Podle některých názorů²⁶⁶ se provozování prostituce neslučovalo s posláním matky ve společnosti a ovlivňovalo harmonii rodinného prostředí a výchovu dětí, prostitutka tak byla vždy příživnicí, bez ohledu na to, jak péči o dítě zvládala.

Obecně se mělo za to, že péče v rodinném prostředí je pro dítě vhodná a může mít přednost před kolektivní péčí, což znamenalo, že nezaměstnaný rodič pečující o dítě nesplňoval znak vyhýbání se práci. V tomto duchu se Nejvyšší soud zastal matky malých dětí, která odmítla dát mladší dítě do jeslí a následně do mateřské školy. Protože zůstávala s dítětem a nechodila do práce, byla uznána vinnou trestným činem příživnictví (a kvůli jinému skutku též trestným činem rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví), přičemž jí byl uložen trest odnětí svobody na osmnáct měsíců a na základě odvolání prokurátora pak zpřísněn na tři roky. Je s podivem, že takový rozsudek byl vydán okresním soudem a ve výroku o vině potvrzen krajským soudem, a ženě pomohl až Nejvyšší soud na základě stížnosti pro porušení zákona.²⁶⁷

Z práce byly dále uvolněny osoby připravující se na budoucí povolání na středních a vysokých školách, nebo na odborných učilištích. Jejich povinností bylo do školy řádně docházet, účastnit se teoretické i praktické části výuky a řádně prospívat. Pokud tyto povinnosti neplnily, hledělo se na ně, jako by se vyhýbaly práci.

Dále nemuseli být v pracovním poměru ti, kteří soukromě hospodařili a plnili povinnosti z toho vyplývající na základě zvláštních předpisů nebo vykonávali jinou společensky prospěšnou práci.²⁶⁸ Příkladem v této kategorii

---

²⁶⁶ Strolený, s. 54.

²⁶⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR z 14. 9. 1972, sp. zn. 4 Tz 42/72.

²⁶⁸ Vlček, s. 49.

byl muž, který se nechával vydržovat rodiči a přivydělával si sběrem lesních plodů nebo jinými příležitostnými pracemi. Odmítl vstoupit do JZD a snažil se najít jiné zaměstnání, nedostal však k práci mimo JZD souhlas od příslušného MNV. Dálkově si doplňoval vzdělání na zemědělské technické škole. Doma rodičům pomáhal například při ošetřování vepřů. Nejednalo se tedy o parazitní způsob života, a muž tak nemohl být odsouzen pro trestný čin příživnictví.²⁶⁹

Další skupinou byli lidé vykonávající uměleckou činnost v rámci příslušných předpisů. V literatuře se objevují názory, že podmínkou takové činnosti bylo členství v příslušném svazu,²⁷⁰ což je sice spíše zkratkou, ale lze konstatovat, že možnosti žít se uměním mimo rámec příslušné organizace byly značně omezené. Například výtvarné umělce sdružoval Svaz československých výtvarných umělců (který se několikrát transformoval a přejmenoval). Umělci, kteří se stali členy Svazu, se mohli žít výhradně uměním, Svaz vystupoval fakticky jako jejich zaměstnavatel. Schválení členství však v žádném případě nebylo automatické, umělec musel předložit své práce a čekat, zda budou vyhodnoceny jako vhodné z pohledu Svazu, jehož úkolem bylo „ideové vedení a organizace výtvarných umělců na podkladě socialistického realismu“.²⁷¹ Za umělce (nejen výtvarné) se nepovažovali ti, kteří uměleckou činnost předstírali, nebo ti, kteří produkovali „umělecky bezcenný brak“.²⁷² Osoby, které nepracovaly a za účelem získání obživy prodávaly „obrazy, sochařské výrobky a jiné rádoby umělecké předměty bez umělecké hodnoty“ se tímto jednáním vyhýbaly práci.²⁷³ Kritéria toho, co je umělecky bezcenný brak nebo předmět umělecké hodnoty, pochopitelně nebyla nijak objektivně určena.

Práci se dále nevyhýbali lidé, kteří si aktivně hledali pracovní místo. Podmínkou bylo, aby místo bylo hledáno usilovně, s vážným úmyslem a aby hledané zaměstnání odpovídalo „kvalifikaci a stupni dovednosti a zručnosti“ uchazeče.²⁷⁴ To nebyl případ muže z následujícího příkladu: „Ve své praxi jsem se setkal s pachatelem, který jako vyučený dělník po určitou dobu ne-

---

²⁶⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu z 29. 5. 1969, sp. zn. 7 Tz 20/69.

²⁷⁰ Vieska, J.: O příživnictví v pojetí § 203 trestního zákona, in: *Socialistická zákonost č. 1/1963*, s. 38–45.

²⁷¹ Mikeš, J.: *Svaz českých výtvarných umělců v době normalizace*, diplomová práce, Brno: FF MU, 2013, s. 3 (popis situace v padesátých letech).

²⁷² Strolený, s. 53.

²⁷³ Tamtéž, s. 54.

²⁷⁴ Tamtéž.

pracoval, živil se nekalým způsobem a hledal v této době zaměstnání úředníka. Jeho jednání bylo správně kvalifikováno jako trestný čin podle § 203 a byl také za ně odsouzen.²⁷⁵ Trestní stíhání bylo naopak zastaveno v případě ženy, která byla obviněna z příživnictví, protože neoficiálně pracovala – vypomáhala svému známému recepčnímu jako šatnářka a prodávala cigarety, čímž si vydělala asi 200 Kčs týdně. Jednalo se o dočasnou práci vykonávanou se souhlasem vedoucího pracoviště, během níž žena čekala, až bude moci nastoupit do řádného zaměstnání jako obsluha na čerpací stanici.²⁷⁶

Zákaz vyhýbat se práci neznamenal, že uchazeč o zaměstnání nesmí odmítnout nabízené místo. Rozhodl tak v již citovaném rozsudku Nejvyšší soud, když konstatoval, že „okolnost, že obviněný odmítl nastoupit do práce na konkrétním pracovišti proto, že vážně usiloval o zaměstnání u jiného podniku, nelze považovat za vyhýbání se poctivé práci ve smyslu znaku trestného činu příživnictví“.²⁷⁷

Hledání práce se dotýkalo absolventů škol. Do nepříjemné situace se mohli dostat mladiství, kteří ukončili základní školu a v dalším studiu nepokračovali, což je vidět na následujícím případě: Dívka ukončila základní školu, jít na střední školu ani do učení neplánovala. V létě pracovala jako brigádnice, poté si hledala zaměstnání v různých podnicích, ale nikde ji nechtěli přijmout, údajně kvůli tomu, že nebyla plnoletá. Při hledání práce se obrátila na sociální kurátorku, ale práci stejně nenašla. V době své nezaměstnanosti žila s rodiči, pomáhala s péčí o domácnost a s výchovou svých šesti mladších sourozenců. Nejvyšší soud uvedl, že pokud není prokázáno, že mladistvá navzdory podmínkám vytvořeným rodiči, popř. jinými institucemi, bezdůvodně odmítá přijmout zaměstnání a nechává se vydržovat rodiči nebo se živí jiným nepoctivým způsobem, nelze vyslovit závěr o tom, že se mladistvá dopouští příživnictví, ať už přečinu nebo trestného činu. Život s rodiči nebylo podle Nejvyššího soudu možné považovat za nekalý způsob obživy za předpokladu, že jim pomáhala s péčí o domácnost.²⁷⁸ Na uvedeném případě je pozoruhodné, že mladistvá pro svůj čin byla pravomocně odsouzená okresním soudem v Popradu, a to za přečin příživnictví, přičemž jí byl uložen podmíněný trest odnětí svobody. Nejvyšší soud SSR

---

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Richterová, DP, s. 21.

²⁷⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu z 29. 5. 1969, sp. zn. 7 Tz 20/69.

²⁷⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 1. března 1977, sp. zn. 5 Tz 19/77.

se případem zabýval až na základě stížnosti pro porušení zákona podané ministrem spravedlnosti SSR.

Lze tedy soudit, že období bez zaměstnání, ať už po dokončení školního vzdělávání nebo například po ukončení nevyhovujícího pracovního poměru, mohlo být pro člověka záležitostí značně stresující. Pokud se mu nedařilo najít zaměstnání dostatečně rychle (mladistvá z uvedeného případu ukončila brigádu v srpnu roku 1975 a rozsudek nad ní byl vynesena v únoru roku 1976), vystavoval se riziku, že bude stíhán, a, jak je vidět z příkladu, následně i odsouzen.

Pro příživnictví neměly být podle některých názorů²⁷⁹ postihovány osoby, které se „špatně přizpůsobují společenské a pracovní kázi“, zpravidla z důvodu sníženého intelektu nebo vlivem duševní nemoci. Takové osoby se nemají převychovávat trestněprávní represí, nýbrž se na ně má působit adekvátními výchovnými prostředky. U nepříčetných (v době spáchání trestného činu) byla trestní odpovědnost pochopitelně vyloučena. Trestněprávní postih příživnictví se neměl dále vztahovat na ty, kteří nepracovali, ale prostředky k obživě si dokázali zabezpečit legálně. Obžaloby z trestného činu příživnictví tak byl nakonec zproštěn muž, který nemohl najít žádné vhodné zaměstnání kvůli tomu, že trpěl tuberkulózou. Žil z peněz, které získal prodejem svého osobního automobilu.²⁸⁰

Úprava trestného činu příživnictví tedy nebyla tak přímočará, aby bylo možné bez dalšího konstatovat, že ten, kdo nepracuje na základě standardního pracovního poměru, je příživníkem a hrozí mu vězení. Jak je vidět z příkladů v této kapitole, pracovní poměr měl alternativy. Jejich vymezení však nebylo jednoznačné a i z rozhodovací praxe soudů je patrné, že vhodně vypadající alternativa pracovního poměru nemusela být zárukou toho, že dotyčný nebude z příživnictví alespoň obviněn.

---

²⁷⁹ Strolený, s. 49 a násl.

²⁸⁰ Sábliková, V.: *Příživnictví*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1978, s. 25.

6 POTENCIÁLNÍ PACHATELÉ TRESTNÉHO ČINU PŘÍŽIVNICTVÍ

V předchozích kapitolách byla podrobně za použití příkladů z praxe vysvětlena podstata a smysl trestného činu příživnictví. Existovaly skupiny obyvatelstva, které se vystavovaly vyššímu nebezpečí stíhání na základě skutkové podstaty příživnictví než běžná populace. Tyto skupiny představovaly z pohledu režimu společenský i politický problém a zavedení trestného činu příživnictví bylo důležitým nástrojem při potlačování jejich projevů a disciplinaci. Na rozdíl například od lidí, u kterých příživnictví doplňovalo jejich kriminální dráhu, byli lidé ze skupin, kterým se tato kapitola věnuje, do zavedení trestného činu příživnictví trestním právem prakticky nepostižitelní. Patřily sem osoby provozující prostituci, Romové a světští, alkoholici a jiní toxikomané a lidé z disentu a undergroundu.

OSOBY PROVOZUJÍCÍ PROSTITUCI

Prostituce byla v Československu až do roku 1922 upravena zákony přijatými ještě v období Rakouska-Uherska. Smyslem úpravy byla regulace poskytování sexuálních služeb. V roce 1922 byl přijat zákon, který prostituci podstatně omezoval, převážně z důvodu ochrany zdraví. Opatření se zaměřovala zejména na řešení negativních jevů spojených s prostitucí, spíše než by řešila její příčiny.²⁸¹ Po druhé světové válce se prostituce jednoznačně považovala za negativní jev a prosazoval se represivní přístup. Funkci zpočátku plnil dekret o všeobecné pracovní povinnosti, od roku 1950 se prostituce postihovala na základě trestního zákona správního. Teprve novela trestního zákona z roku 1956 umožnila postih na trestněprávní úrovni podle § 188a o příživnictví. Jak už však bylo řečeno, skutková podstata trestného činu příživnictví byla naplněna pouze za předpokladu, že se dotýčná nebo dotyčný

---

²⁸¹ Vlček, M.: K problematice postihu prostituce v československém trestním zákoně, in: *Právník 1975*, s. 923–929.

zároveň vyhýbali poctivé práci, takže ne vždy bylo možné odsoudit osoby provozující prostituci podle ustanovení trestního zákona o příživnictví.

Prostituce byla podle pojetí socialistické společnosti „neslučitelná s humanistickými zásadami, které nepřipouštějí ponižování člověka člověkem“.²⁸² Od padesátých let byly vedeny diskuse o tom, zda by prostituce neměla být upravena jako samostatný trestný čin.²⁸³ Je zajímavé, že ačkoli prostituce nebyla v Československu vzácným jevem a navzdory různým opatřením (osvěta, výchovné působení, povinná vyšetření na venerologických odděleních i postih přečinu a trestného činu příživnictví) se ji nedařilo odstranit, novela trestního zákona umožňující prostituci snáze postihovat nebyla ani navržena.

Třebaže prostituce nebyla veřejně příliš diskutovaným tématem a například v období před rokem 1989 nebyla publikována žádná monografie zabývající se prostitucí, byla na toto téma publikována řada článků v odborných časopisech (Kriminalistický sborník, Československá psychiatrie, Věstník generálního prokurátora a další).

Prostituci se většinou věnovaly osoby, které profilem odpovídaly příživníkům – s nižším vzděláním nebo bez vzdělání, z rozvrácených rodin, jejich rodiče byli často „deklasované živly“, se zkušeností (vlastní či zprostředkovanou) s alkoholem a podobně. V některých případech byla prostituce „dědičnou záležitostí“ – matky, samy bývalé nebo aktivní prostitutky, vedly k témuž způsobu obživy své dcery. Takový byl případ dívky, která začala již v patnácti letech provozovat prostituci po vzoru své matky.²⁸⁴ Podle dobových názorů²⁸⁵ souvisel nárůst prostituce s rozvojem moderní společnosti. Vysoká mobilita obyvatelstva zapříčinila, že muži byli často odloučeni od svých manželek a někteří se odmítali smířit s abstinencí. Ačkoli v této kapitole bude řeč většinou o prostitutkách, protože prostituci provozovaly zpravidla ženy, trestný čin příživnictví mohl prostitučním chováním spáchat i muž. Téma homosexuální prostituce u mužů bylo v československém odborném tisku rovněž diskutováno.²⁸⁶

---

²⁸² Svoboda, Z.: Od prostituce k vydírání, in: *Kriminalistický sborník 12/1985*, s. 733–734.

²⁸³ Koutská B., *Boj s příživnictvím ve formě prostituce*, Praha: PF UK, 1984, s. 20 a násl.

²⁸⁴ Opravil, M.: Prostituce – její některé příčiny a projevy v současné době, in: *Kriminalistický sborník 7/1963*, s. 402–412.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Nedoma, K.: Homosexuální prostituce u mladistvých, in: *Československá psychiatrie 5/1962*, s. 312–314.

Velká část prostitutek byly mladé dívky (a je možné, že právě mladé prostitutky měly významný podíl na celkově vysokém počtu mladých příživníků). Například v okrese Sokolov, jak se uvádí v jednom z článků, tvořily více než polovinu osob stíhaných v souvislosti s prostitucí dívky ve věku 15 – 18 let.²⁸⁷ Například studentka druhého ročníku učebního oboru prodavačka, z rozvrácené rodiny a s otcem alkoholikem, se přestala věnovat studiu a místo toho navštěvovala kavárny a restaurace. Domů se vracela pozdě v noci a o učení neměla zájem. Nejprve měla ve škole absence ojedinele, jejich četnost se však zvyšovala. Začala utíkat z domova a kradla svým rodičům peníze. Školu nedokončila, do zaměstnání nedocházela, a bylo u ní podezření na nekalý způsob obživy. Po zadržení byla kvůli obavě z toho, že by se mohla skrývat, vzata do vazby. Ukázalo se, že v době svých útěků z domova bydlela u mužů, kterým poskytovala pohlavní styk za úplatu 50 – 100 Kčs za pohlavní styk. Jako motivaci udala touhu po nezávislosti a dobrodružství.²⁸⁸

Mladé prostitutky patřily do nejnižší sorty prostitutek a rovněž jejich klienti byli z nejnižších sociálních vrstev. Klienty si tyto prostitutky zpravidla nevybíraly. Seznamovaly se s nimi v parcích, na ulicích nebo v restauracích 4. cenových skupin, k samotnému poskytování služeb docházelo rovněž na veřejnosti. Za výnos z prostituce si mladé prostitutky opatřovaly nejčastěji jídlo, pití a cigarety.²⁸⁹ Kromě toho, že tyto prostitutky mohly být stíhány za příživnictví (a jinou trestnou činnost, který u nich byla také častá), jejich klienti se dopouštěli trestného činu podle § 217 písm. b) – ohrožování výchovy mládeže, který spočíval ve svádění osoby mladší osmnácti let k zahálčivému nebo nemravnému životu.

Problémem prostituce bylo také to, že byla často spojena s jinou kriminální činností. Typické byly majetkové delikty, kdy prostitutky například okrádaly své klienty, ale i delikty závažnější. Takový byl i případ dosud netrestané průvodčí ČSD, která se seznámila s o 38 let starším mužem – číšníkem a udržovala s ním pohlavní styk. Kromě toho měla styk i s dalšími muži, za který přijímala odměnu buď ve formě pohoštění, nebo úplatu až 800 Kč. Když svému klientovi – číšníkovi odcizila číšnickou tašku, ve které měl obnos 300 Kčs, reagoval na to zadržením jejích osobních věcí, které byl ochoten vrátit poté, kdy mu dotyčná nahradí škodu způsobenou krádeží a zaplatí za jídlo. Průvodčí mu za jeho nepřítomnosti vnikla do bytu,

---

²⁸⁷ Svoboda, s. 165.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž.

vykradla ho, a při odchodu pustila plyn, jehož výbuch měl muže po příchodu domů usmrtit a zahladit stopy po vykradení bytu. K výbuchu však došlo ještě před návratem muže domů. Žena byla uznána vinnou z pokusu vraždy a dále z trestných činů obecného ohrožení, krádeže a příživnictví a odsouzena k trestu odnětí svobody v délce 11 let.²⁹⁰

Jindy prostitutky spolupracovaly s jinými kriminálníky a vystupovaly v roli jejich pomocnic, volavek nebo tipařek: Muž na služební cestě pobýval v hotelu, večer si šel sednout do hotelového baru. Číšník ho seznámil s ženou, která v baru seděla u stolu. Muž, již v podnapilém stavu, s ní šel do jejího bytu, kde spolu měli pohlavní styk. Pak se muž vrátil do hotelu a druhý den odjel domů. Přibližně za měsíc mu do zaměstnání přišel dopis s fotografií, kde byl zachycen s dotyčnou ženou v milostném obětí. Byl vyzván k zaslání 3 000 Kčs na přiloženou adresu s tím, že pokud částku do dvou týdnů nezašle, bude fotografie odeslána manželce a jeho nadřízenému. Muž částku odeslal, ale za pět měsíců ho vyděrač kontaktoval znovu se stejnými požadavky. Muž věc ohlásil policii. Při vyšetřování se zjistilo, že dotyčná žena – servírka v hotelu – spolupracovala s číšníkem. Ten jí zprostředkoval kontakty na muže, které vodila k sobě domů, kde pomocí samospouště vždy pořídila snímek sebe a muže v milostné poloze. Tipy na klienty dával recepční hotelu, který také obstarával jejich adresy domů a do zaměstnání. Servírka za své služby dostávala 1 000 Kčs, recepční 500 Kčs. Touto činností skupina od 21 mužů získala celkem 63 000 Kčs.²⁹¹

S prostitucí byl dále typicky spojen jiný trestný čin, a sice kuplířství. V některých případech byla prostituce organizovaná, prostitutky měly své „pasáky“, kteří jim vybírali klienty nebo zprostředkovali seznámení. Někdy se jednalo o situace, kdy prostitutka odevzdávala veškeré výtěžky kuplíři a ten jí za to poskytoval byt a stravu: Sedmnáctiletá dívka se seznámila se ženou, která byla v minulosti odsouzena pro příživnictví, krádeže a další trestné činy. Žena ji u sebe nechala přespávat. Dívka byla mladá a přitažlivá, žena ji ukázala místa, kde se scházejí zájemci o pohlavní styk, vysvětlila, jak s nimi navázat známost. Pak „na ukázkou“ oslovila muže, odvedla si ho do bytu a po jeho odchodu dívce ukázala peníze. Dívka tento způsob obživy přijala a za čtyři měsíce si takto vydělala 4 000 Kčs, které své bytné odevzdala za byt a stravu. Ta stejný postup brzy opakovala s jinou mladou ženou.²⁹² Podobný

---

²⁹⁰ Králíček, S.: Kam až může vést prostituce, in: *Kriminalistický sborník 11/74*, s. 690–693.

²⁹¹ Svoboda, Z.: Od prostituce k vydírání, in: *Kriminalistický sborník 12/1985*, s. 733–734.

²⁹² Zich, V.: Žižkovská kuplířka, in: *Kriminalistický sborník 12/1984*, s. 744–746.

byl případ, kdy dívku k prostituci vedl její partner: Po ukončení základní školy dotyčná (z rozvrácené rodiny) nastoupila na SOU elektrotechnické, ve druhém ročníku přestala do učení docházet. Místo toho chodila s kamarády po restauracích nižších cenových skupin a útratu si nechala platit staršími muži. V 18 letech odešla z domova. Seznámila se s mužem (z rodiny „cikánsko-světské“, rodiče byli trestáni), u kterého bydlela a který ji zlákal k prostituci, přičemž jí příležitostně tipoval klienty. Za období od června do září 1984 dívka prostitucí vydělala 13 000 Kčs. Za příživnictví jí byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody na jeden rok, jejímu partnerovi pak za kuplířství rovněž nepodmíněný trest odnětí svobody na dva roky.²⁹³

K příživnictví a kuplířství docházelo i v rámci rodiny: Matka svou dceru bez důvodu vzala ze sklářského učiliště. Dcera nenastoupila nikam do zaměstnání, živila se prostitucí a bydlela u matky. Pokud si muže přivedla do bytu, matka jim prohledávala oblečení a kradla peníze. Dceři byl nakonec uložen nepodmíněný trest odnětí svobody za příživnictví, její matce za kuplířství a ohrožování mravní výchovy mládeže.²⁹⁴

Dalším problémem prostituce, a také důvodem, proč bylo voláno po jejím přísnějším potlačování, bylo šíření pohlavně přenosných nemocí. Na prvním místě ve výskytu takových nemocí byla Praha. V letech 1961–1970 na specializovaném pracovišti v Praze hospitalizováno 6 722 prostitutek z důvodu vyšetření na pohlavní nemoci. Běžně se vyskytující nemocí byla kapavka – v roce 1970 byla diagnostikována 52 % prostitutek a čtvrtina infikovaných mužů v Praze se nakazila právě od prostitutky.²⁹⁵ Odborníci z řad lékařů – venerologů statistikou výskytu pohlavně přenosných nemocí obhájovali potřebu povinných venerologických prohlídek prostitutek.²⁹⁶

V Praze bylo zároveň nejvíce prostitutek, jejich míra zde byla významně vyšší než celorepublikový průměr²⁹⁷ – v letech 1965 až 1969 připadalo na jeden městský obvod v průměru 131 prostitutek, nejvíce jich bylo na Praze

---

²⁹³ Jungr., M.: Mladá příživnice, in: *Kriminalistický sborník 12/1987*, s. 737–739.

²⁹⁴ Krumlovský, Z.: Trestné činy ohrozenia mravnej výchovy mládeže, in: *Kriminalistický sborník 10/1971*, s. 614–614.

²⁹⁵ Kvičera, J.: Pohlavní nemoci u prostitutek v Praze, in: *Kriminalistický sborník 7/1971*, s. 430.

²⁹⁶ Kvičera, J.: Problémy boje proti pohlavním nemocem, in: *Kriminalistický sborník 280–258*.

²⁹⁷ Kudlík, A.: K problematice kriminality ve velkoměstském prostředí – v hlavním městě Praze, in: *Socialistická zákonnost 7/1978*, s. 414–430.

3 a 10 a nejčastěji byly zadrženy na Praze 1 nebo 2 (51 %).²⁹⁸ Na menších městech nebo na vesnicích se prostituce vyskytovala minimálně. Z pražských prostitutek v šedesátých letech nepracovalo v průměru osmdesát procent (takže je bylo možné stíhat za příživnictví), přičemž vyhýbání se práci mělo vzestupnou tendenci – v roce 1961 nepracovalo 70 % prostitutek, v roce 1970 už to bylo 93 %.²⁹⁹

Jak již bylo řečeno, prostitutky mívaly často špatné rodinné zázemí. Existovaly však i prostitutky ze „spořádaných rodin“. Často patřily do nejvyšší sorty prostitutek, zákazníky si vybíraly (často pomocí zprostředkovatelů, například hotelových recepčních), často volily cizince – proto se jim také říkalo „dolarky“ nebo „tuzexky“.³⁰⁰ Tyto ženy zpravidla vykonávaly ještě další oficiální zaměstnání, proto se nedaly pro příživnictví tak snadno postihnout (mohly být ale stíhány pro přečin, pokud si prostitutci opatřovaly prostředky pravidelně). Do této sorty prostitutek patřily i ty kolem mezinárodní silniční trasy E15 a na hraničním přechodu na Klínovci. Místo volily kvůli vysoké koncentraci turistů a řidičů kamionů TIR. Prostituce zde byla vysoce organizovaná, kromě prostitutek zde působili kuplíři, kteří sledovali pohyb potenciálních klientů a po domluvě je rozváželi do bytů nebo prostitutky vozili do kamionů.³⁰¹ Další podobný případ byly prostitutky v Bratislavě, které navazovaly krátkodobé známosti s turisty, přičemž jako prostředníka využívaly průvodce.³⁰²

Další variantou, kdy se prostituci začala věnovat žena z bezproblémového výchovného prostředí, bylo navázání kontaktu se špatnou společností: Studentka střední školy se stýkala s partou „pobudů, absentérů a osob vyhýbajících se práci“. Byla donucena provozovat prostituci a získávat tak pro partu peníze. Pocházela ze spořádané rodiny, než se začala stýkat s partou, byla vzornou žákyní.³⁰³

Spíše kuriozitou je pak případ pětadvacetileté vyučené prodavačky, která byla zadržena na nádraží v Kolíně, kde poskytovala mužům pohlavní styk za úplatu 10 až 20 Kčs. Vyšlo najevo, že se jedná o ženu, která byla hospitalizo-

---

²⁹⁸ Kvičera, J.: Pohlavní nemoci u prostitutek v Praze, s. 430.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Vitek, s. 52 a násl.

³⁰¹ Vybulka, M.: *Trestný čin příživnictví podle § 203 trestního zákona*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1980, s. 28.

³⁰² Buchta, J.: Některá slova o příživnictví, in: *Socialistické soudnictvo*, 2/1965, s. 46-48.

³⁰³ Rýpar, J.: Význam preventivní práce v boji s trestnou činností mládeže, in: *Kriminalistický sborník* 4/1960, s. 145–149.

vaná na psychiatrii kvůli projevům schizofrenie. Po propuštění se odstěhovala od svého muže, ale měla za to, že muž ji tajně navštěvuje v noci, ostříhal jí vlasy a aplikoval injekce. V té době pracovala jako uklízečka v hotelu, ale aby se vymanila z manželova vlivu, utekla z doma i ze zaměstnání a prostředky k obživě si opatřovala jako prostitutka. Ačkoli za normálních okolností by svým jednáním naplnila skutkovou podstatu trestného činu příživnictví, v tomto případě ze ně nebyla z důvodu nepřičetnosti trestně odpovědná.³⁰⁴

Ačkoli bylo často zdůrazňováno, že na rozdíl od prostitute v období kapitalismu a v kapitalistických zemích nejsou v socialistickém Československu důvody k prostituci existenční, řada prostitutek uváděla jako důvod svého počínání nedostatek prostředků. Například žena, která vyrostla v ústavě (rodiče nikdy nepoznala), začala pracovat jako jeřábnice za 1 200 Kč měsíčně. V důsledku reorganizace byla propuštěna a musela přijmout místo přadleny, kde vydělávala pouze 700 Kčs. Tento plat jí nestačil, takže se spojila se známými z ústavů a začala se věnovat prostituci.³⁰⁵ Dalším případem byla žena, která se starala o dvě nezletilé děti (tudíž se nevyhýbala práci), v průměru jednou týdně navštěvovala noční podniky a seznamovala se tam s muži, se kterými měla pohlavní styk za úplatu. Hájila se tím, že jí manžel nedával dost peněz, takže si potřebovala přivydělat. Byla uznána vinnou trestným činem příživnictví.³⁰⁶

Nízké výdělky ze „standardní práce“ uváděly jako motivaci prostitutky často. Bylo konstatováno,³⁰⁷ že se jedná o případy, kdy „nároky děvčete neodpovídají jeho výdělkovým možnostem“. Podle průzkumů mnoho prostitutek nemělo zájem vstupovat do manželství a zakládat rodinu (v případě těhotenství pak volily interrupci). Měly zájem získat potvrzení o zaměstnání do občanského průkazu, ale jinak jim údajně vyhovovalo, že nejsou vázány rodinou nebo prací. Na základě těchto šetření byl učiněn závěr, že prostitutkám jejich situace v zásadě vyhovuje, jsou „na velmi nízké ideologické úrovni“, navíc přesvědčeny o neomezených možnostech v západních státech (a mají zájem o západní zboží). Výdělky z prostituce převyšovaly zisky, které by měly v případě poctivé práce. Proto měla být převýchova velmi

³⁰⁴ Stuchlík, S., Nosek, J.: Prostituce a schizofrenie, in: *Kriminalistický sborník 9/1958*, s. 190–192.

³⁰⁵ Opravil, M.: Prostituce – její některé příčiny a projevy v současné době, in: *Kriminalistický sborník 7/1963*, s. 402–412.

³⁰⁶ Sáblíková, s. 45.

³⁰⁷ Opravil, M.: Prostituce – její některé příčiny a projevy v současné době, in: *Kriminalistický sborník 7/1963*, s. 408.

náročná.³⁰⁸ Je pravděpodobně zbytečné dodávat, že prostituci se v Československu rozhodně vymýtiti nepodařilo.

ROMOVÉ A DALŠÍ KOČUJÍCÍ OSOBY

Romové, zejména ti kočovní, byli kvůli svému způsobu života orgánům státní moci trnem v oku už v období první republiky. Kočování bylo problematické kvůli značně ztížené možnosti kontroly, dále se spojovalo s kriminalitou. V roce 1927 byl schválen zákon o potulných cikánech, který se vztahoval na „cikány z místa na místo se toulající a jiné tuláky práce se štítící“.³⁰⁹ Zákon nařizoval evidenci takových osob a stanovil povinnost každé takové osoby starší čtrnácti let mít jako zvláštní průkaz totožnosti tzv. cikánskou legitimaci. Tento zákon byl zrušen trestním zákonem správním v roce 1950.

Kočovní (a polokočovní) způsob života však v souladu s požadavky socialistické společnosti nebyl. V dobových publikacích se objevovaly názory, že se jedná o osoby nepracující, děti jsou v zahálce podporovány rodiči, rodiče bývají špatnými vzory, často se jedná o lidi mnohokrát trestané. Velmi častá je majetková kriminalita, která není nahodilá, nýbrž je součástí životního stylu.³¹⁰ Objevuje se mezi nimi alkoholismus, zejména osoby blízké věku mladistvých se nechávají vydržovat. Když se živí jinak než kriminálním způsobem života, zpravidla se i tak jedná o nekalý způsob obživy, spočívající například ve věštění, léčení zařikáváním a podobně.³¹¹ Některé kočující osoby, často tzv. světští, se živí tzv. „flekováním“, tzn. přeprořádáním látek s vysokou marží, které „flekař“ dosáhne zpravidla tím, že levně pořízenou látku podvodně vydává za látku vyšší kvality.

Například jistá světská osoba, bez povolání a pracovního poměru, přejížděla z místa na místo a prodávala „fleky“. Několikrát byla pro tuto činnost zadržena a opět propuštěna, což bylo později vyhodnoceno jako nesprávné. Flekařka obcházela byty, vydávala se za artistku a předstírala, že se jedná

---

³⁰⁸ Opravil, M.: Prostituce – její některé příčiny a projevy v současné době, in: *Kriminalistický sborník 7/1963*, s. 411.

³⁰⁹ § 1 zákona č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech.

³¹⁰ Mach, A.: Krádeže prováděné světskými a cikánskými osobami, in: *Kriminalistický sborník 1/1972*, s. 43–46.

³¹¹ Šturma, J.: Problematika příživnictví ve vztahu k zákonu č. 74/58 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, in: *Kriminalistický sborník 10 a 11/1962*, s. 471–480, 521–528.

o látky, které přivezla z ciziny. Její jednání bylo vyhodnoceno jako podvod a zároveň jako příživnictví podle § 188a trestního zákona.³¹²

Postoje k Romům a osobám s podobným způsobem života vyjadřované v odborné literatuře byly mírněny konstatováním, že takový způsob života je důsledkem mnoha let vyčleňování z většinové společnosti: „Pronásledování a utlačování cikánů po celá staletí zanechalo na jejich charakteru, v jejich psychice zvláštní rysy, které se projevují u některých cikánů ještě v současné době a mají úzkou souvislost s páchanou trestnou činností.“³¹³ Zároveň se mělo za to, že usedlí Romové již splynuli s většinovým obyvatelstvem a mívají trvalé zaměstnání.³¹⁴

V zájmu státu bylo získat přehled o počtu a pohybu Romů (a dalších podobných skupin, mezi které patřil zejména osoby světské). Problémem kočovných a polokočovných Romů byla obtížnost s jejich ztotožňováním, a kvůli jejich neustálému přemísťování z místa na místo bylo ztížené vyšetřování případných deliktů: „Častá změna bydliště zajišťuje poměrně značnou anonymitu cikánských osob a uvedená skutečnost je i jednou z podmínek umožňujících těmto osobám páchat trestnou činnost.“³¹⁵ Objevovaly se případy, kdy kočující Romové měli více dokladů a trestnou činnost tak mohli páchat pod různými identitami.³¹⁶ Pohyb osob vylučoval stálé zaměstnání, kočující osoba tak byla podezřelou z příživnictví prakticky vždy: „Vyhýbají se také pracovní povinnosti a pokud je pro ně nalezeno vhodné zaměstnání, odpovídající jejich schopnostem, po krátké době je bez jakéhokoliv oznámení opouštějí, po případě zaměstnání vůbec nenastupují a odjíždějí ve svých vozech na jiná místa.“³¹⁷

Situaci měl řešit zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Úkolem tohoto stručného předpisu, čítajícího pouhých 5 paragrafů, bylo „řešení specifické formy příživnictví, která se projevovala v souvislosti s po-

---

³¹² Smrčka, J.: Vyšetřování podvodů páchaných „flekaři“, in: *Kriminalistický sborník 9/1958*, s. 423–424.

³¹³ Šturma, J., Sedláček, J.: Problematika trestné činnosti cikánských osob, in: *Kriminalistický sborník 2/1959*, s. 49–65.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Grebeníček, J.: Problematika trestní činnosti cikánského obyvatelstva, *Kriminalistický sborník 5/1978*, s. 557–563.

³¹⁶ Šturma, J., Sedláček, J.: Problematika trestné činnosti cikánských osob, in: *Kriminalistický sborník 2/1959*, s. 49–65.

³¹⁷ Tamtéž.

tulováním z místa na místo“.³¹⁸ Zákon stanovil národním výborům povinnost poskytovat osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc při přecházení ke způsobu života usedlému, zejména jim měl pomáhat najít vhodné zaměstnání a ubytování a vychovávat je k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.³¹⁹ Za kočovný způsob života se považovalo toulání se z místa na místo a vyhýbání se poctivé práci nebo živení se nekalým způsobem. Kdo při takovém způsobu života setrval, ačkoli mu národní výbor poskytl předepsanou pomoc, měl být potrestán pro trestný čin k trestu odnětí svobody na šest měsíců a tři roky.³²⁰ Zákon nikde nezmiňoval etnický původ kočujících osob; jednak by to nebylo v souladu s rovností všech občanů, který deklarovala Ústava 9. května, jednak bylo žádoucí donutit k usazení veškeré kočující osoby. To, že kočovný způsob života vedou především Romové, se však předpokládalo.³²¹

Ve srovnání s trestným činem příživnictví podle § 188a trestního zákona byl trestný čin podle § 3 zákona o usazení kočujících osob z hlediska hodnocení naplnění skutkové podstaty pro pachatele přísnější. Jednak zde byla vyšší dolní i horní hranice trestu odnětí svobody, jednak nebylo nutné současné splnění podmínek „vyhýbání se poctivé práci“ a „živení se nekalým způsobem“, protože pro kočovný způsob života stačilo, aby byla splněna jen jedna z těchto podmínek.

Ustanovení § 3 uvedeného zákona umožňující potrestat osoby „toulající se z místa na místo“ bylo k ustanovení trestního zákona v poměru speciality, tzn. pokud pachatel naplnil skutkovou podstatu podle § 3 zákona o trvalém usídlení kočujících osob, ustanovení trestního zákona se nepoužilo.³²² Soudy však ne vždy rozhodovaly v souladu s tímto výkladem. Například jednání obžalované, které byla dána možnost trvalého bydlení, ale ona bydliště opustila, toulala se, vyhýbala se poctivé práci a živila se prostitucí, soud nesprávně podřadil jednak pod § 3 zákona o trvalém usídlení kočujících osob, jednak pod § 188a trestního zákona.³²³ Chybně bylo vykládáno také naplnění znaku „toulání se z místa na místo“. Muselo se jednat o činnost trvalou,

---

³¹⁸ Šturma, J.: Problematika příživnictví ve vztahu k zákonu č. 74/58 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, in: *Kriminalistický sborník 10 a 11/1962*, s. 471–480, 521–528.

³¹⁹ § 1 zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob.

³²⁰ § 2 a § 3 zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob.

³²¹ Richterová, s. 43.

³²² Šturma, J.: Problematika příživnictví ve vztahu k zákonu č. 74/58 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, in: *Kriminalistický sborník 10 a 11/1962*, s. 471–480, 521–528.

³²³ Tamtéž.

dlouhodobě opakovanou. Pachatel romského původu, který opustil místo svého trvalého pobytu a zdržoval se u své matky, která ho živila, byl například uznán vinným z trestného činu podle § 3 zákona o usazení kočujících osob. Znak toulání se z místa na místo však splněn nebyl, tudíž pachatel tento trestný čin spáchat nemohl, dopustit se mohl maximálně trestného činu příživnictví podle § 188a trestního zákona.³²⁴

Správně (z hlediska platné právní úpravy podle § 3 zákona o trvalém usídlení kočujících osob) byl například lidovým soudem potrestán pachatel romského původu, setrval v kočovném způsobu života a živil se léčením spočívajícím v zařikávání nebo vkládání „zázračných“ předmětů pod polštář.³²⁵

V říjnu roku 1959 vydala vláda usnesení, kterým se upravovala péče o dovršení převýchovy osob propuštěných z výkonu trestu.³²⁶ Cílem usnesení bylo omezení „příchodu protispolečenských živlů do center výstavby socialistického hospodářství“.³²⁷ Tyto „protispolečenské živly“, čímž byli míněni i Romové, jejichž způsob života neodpovídá požadavkům socialistické společnosti, neměli být po propuštění z výkonu trestu usídlováni v místech, kde je vysoká hustota obyvatelstva. V těchto místech se totiž takové „živly“ soustřeďovaly, byly zde velké možnosti fluktuace a mnoho svodů k zahálčivému a kriminálnímu způsobu života. Regulace byla založená na předpokladu, že způsobem převýchovy těchto osob je zamezení jejich koncentraci.³²⁸

Přes výše uvedená opatření a apel na úřady, aby na osoby z této skupiny obyvatel výchovně působily, zůstával podíl příživníků mezi Romy nadále vysoký – například v roce 1976 bylo 13,4 % pachatelů trestného činu příživnictví Romů.³²⁹

---

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Šturma, J.: Problematika příživnictví ve vztahu k zákonu č. 74/58 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, in: *Kriminalistický sborník 10 a 11/1962*, s. 471–480, 521–528.

³²⁶ Usnesení vlády č. 864 ze dne 14. 10. 1959, kterým je upravena péče o dovršení převýchovy osob propuštěných z výkonu trestu

³²⁷ Šturma, J.: Problematika příživnictví ve vztahu k zákonu č. 74/58 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, in: *Kriminalistický sborník 10 a 11/1962*, s. 471–480, 521–528.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Grebeníček, J.: Problematika trestní činnosti cikánského obyvatelstva, *Kriminalistický sborník 5/1978*, s. 557–563.

ALKHOLICI A NEALKHOLOVÍ TOXIKOMANÉ

K zavedení trestného činu příživnictví došlo během období, kdy se v přístupu k alkoholismu prosadila medikalizace, představující posun od vnímání alkoholu jako morálního a sociálního problému k jeho vnímání jako problému zdravotního.³³⁰ Alkoholismus byl tématem periodik určených odborné zdravotnické veřejnosti,³³¹ rovněž v časopisech zaměřených na trestněprávní tematiku byli autory článků o alkoholismu často lékaři. Toxikomanie ve smyslu závislosti na návykových látkách odlišných od alkoholu se v Československu týkala především zneužívání léčiv ze skupiny psychostimulancií, zejména Fenmetrazinu a Dexfenmetrazinu, a po zpřísnění jejich předepisování lékaři získaly na popularitě léky ze skupiny antiastmatik, obsahující efedrin (nejznámější z této skupiny byl Yastyl). Zneužívány byly i jiné léky, například léky proti bolesti nebo proti úzkosti. V sedmdesátých letech se v Československu rozšířilo čichání těkavých látek (toluenu, benzínu a podobně).³³²

Samotný alkoholismus ani jiné toxikomanie trestním právem postižitelné nebyly, ale existovaly skutkové podstaty trestných činů, které se zneužíváním alkoholu a jiných návykových látek souvisely, například nedovolená výroba a držení omamných prostředků a jedů podle § 187 trestního zákona 140/1961 Sb. Vzhledem ke skutečnosti, že alkoholici a nealkoholoví toxikomané měli často problém s dodržováním pracovní kázně a leckdy jim nezbývalo, než prostředky pro uspokojování své závislosti získat způsobem, který byl považován za nekalý, vystavovali se rovněž riziku postihu pro trestný čin příživnictví.

Podle zprávy lékařů z psychiatrické léčebny v Opavě bylo z 84 mužů, kteří zde byli v posledních pěti letech (zpráva byla publikována v roce 1975) znalecky vyšetřováni a kteří byli stíháni pro trestný čin příživnictví, více než polovina (přesněji 52 %) alkoholiků. Stejně jako jiní příživníci pocházeli i tito většinou z rozvrácených rodin, zažívali konfliktní vztahy. Většina z nich měla nízké vzdělání, nedokončenou základní školu nebo nedokončený učební poměr, případně školu zvláštní. Příživnictví se dopouštěli typicky

---

³³⁰ Trousil, P.: *Alkoholismus v Československu. Ke společenskému myšlení o alkoholismu*, bakalářská práce, Praha: FF UK, 2009.

³³¹ Od poloviny 60. let dokonce v Československu vycházel *Protialkoholický obzor*, periodikum specializované na otázky související se závislostí na alkoholu.

³³² Kolář, J.: *Toxikomané v socialistickém Československu 1960 – 1990*, diplomová práce, Praha: FF UK, 2010, s. 12 a násl.

v souběhu s jinými trestnými činy, častá byla majetková kriminalita – ta byla pro 2/3 vyšetřovaných zdrojem obživy. Dalším obvyklým nekalým způsobem obživy bylo nechávání se vydržovat ženami (1/4 vyšetřovaných), často s prvky prostitučního chování heterosexuálního typu.³³³ V jednom případě bylo konstatováno příležitostné homosexuální prostituční chování u dvacetiletého svobodného alkoholika, heterosexuálně zaměřeného, který přespával u padesátiletého homosexuála a stával se objektem homosexuálních aktivit za pohoštění.³³⁴ Pouze třetina vyšetřovaných byla v minulosti léčena pro závislost na alkoholu, a to většinou na nátlak okolí, tedy nikoli z vlastního rozhodnutí. Jako motivaci pro příživnictví pak vyšetřovaní udávali problémy v rodině, ve vztahu nebo v zaměstnání, nemožnost najít zaměstnání, subjektivní zdravotní potíže, na posledním místě pak „nepotřebuje nebo nechce pracovat“, „ženy ho užíví“.³³⁵

Prostituční vztahy alkoholiků byly popisovány takto: Alkoholik nachází útočiště u osamělé ženy, ta ho k sobě nastěhuje, poskytuje mu ubytování, stravu, platí mu útratu v hostincích a vyplácí kapesné ve výši od 20 do 50 Kčs denně, kupuje mu kuřivo, půjčuje peníze apod. Dotyčný pak například pomáhá při údržbě domku, při vaření a žije s partnerkou sexuálně.³³⁶ Jiní alkoholici – příživníci se stýkají s více ženami, nechávají se živit, jako protislužbu poskytují sex, slibují partnerství nebo manželství. Typickými partnerkami jsou ženy ovdovělé, osamělé, spíše starší, méně často mladší.³³⁷ Z některých kazuistik se jeví, že alkoholikům – příživníkům jejich situace vyhovovala a jejich okolí (rodina, přátelé) jim nedokázalo odmítnout pomoc. Tak tomu pravděpodobně bylo v případě muže, chronického alkoholika, nevyučeného, který se nechával vydržovat matkou a exmanželkou. Navštěvoval restaurace, kde se opíjel a nechal za sebe platit kamarády, doma spal nebo četl cestopisy.³³⁸

U narkomanů byla častým způsobem obživy majetková kriminalita, například krádeže věcí a jejich následný prodej. Narkomané se často pohybovali v partách a trestnou činnost páchali společně. V literatuře je popsán

³³³ Topiař, A., Uhlíř, F., Rampáček, J.: Sociálně psychiatrická profil alkoholiků – příživníků, in: *Protialkoholický obzor* 6/1975, s. 173.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ Topiař, A.: Prostituční chování u alkoholiků, in: *Kriminalistický sborník* 3/1975, s. 184.

³³⁸ Vybulka, s. 30.

případ party z počátku osmdesátých let, jejíž členové (mezi nimiž byli i mladiství) zneužívali různé léky. Neměli zájem o práci a snažili se jí vyhýbat buď tím, že si úmyslně způsobovali úraz za účelem uznání pracovní neschopnosti, nebo bezdůvodnými absencemi. Prostředky k obživě si opatřovali krádežemi věcí, které pak prodávali. Následně byli odsouzeni za krádež, pletichy proti sociálnímu zabezpečení a nemocenskému pojištění a příživnictví.

Zajímavostí je případ muže, který se snažil vyhnout práci tím, že toxikomanii předstíral. Opakovaně se nechával hospitalizovat pro údajnou nemoc spočívající v podkožních zánětech. Při jedné z hospitalizací byly zjištěny vpichy na noze pacienta, a při prohlídce osobních věcí u něj byly nalezeny jehly, injekční stříkačka a ampulky s benzínem ze zapalovače. Muž se přiznal, že si vpichuje pod kůži benzín, aby následně dostal Dolsin (lék ze skupiny opioidů, určený k tlumení silné bolesti). Muž byl přemístěn na psychiatrické oddělení, vyšetřovatelé však měli pochybnosti o tom, že jedinou motivací jeho jednání je touha po droze. Na základě šetření se mimo jiné zjistilo, že dotyčný ve svých téměř 24 letech nebyl nikde zaměstnán ani rok v kuse, a byly stanoveny dvě verze: buď se jedná o narkomana, nebo o příživníka, který využívá diagnózy chybně určené na základě pacientem předstíraných obtíží. Muž při své obhajobě potvrzoval první verzi a bránil se tomu, že by záměrně zneužíval zdravotnické péče a pojistných dávek. Rovněž během pozorování na psychiatrické klinice dospěli lékaři k závěru, že se jedná o narkomana. Vyšetřovatelům se však zdálo podezřelé například to, že dotyčný neměl příliš znatelné abstinenci potíže a zdálo se, že je předstírá. Na základě dalších důkazů bylo nakonec uzavřeno, že není narkomanem a sebepoškozuje se nikoli s cílem získat přístup k Dolsinu, nýbrž ve snaze vyhnout se práci. Muž byl shledán vinným trestnými činy rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a příživnictví a byl mu uložen trest odnětí svobody na osm let.³³⁹

---

³³⁹ Kropáček, J., Bartoš, L.: Narkoman nebo příživník?, in: *Kriminalistický sborník 9/1965*, s. 129–138.

ODPŮRCI REŽIMU – PŘÍZNIVCI DISENTU A UNDERGROUNDU

Ačkoli většina osob z této skupiny neodpovídala profilu „typického příživníka“, jak postih pro příživnictví pro ně byl nepochybně hrozbou, jak vyplývá ze vzpomínek řady z nich. Vzhledem ke kritickým ohlasům a dehonestaci ve veřejném prostoru měla řada lidí z této skupiny důvod se domnívat, že je orgány veřejné moci vnímají jako nepohodlné.

Například o „závadové mládeži“ z řad „mániček“ Rudé právo v srpnu roku 1966 napsalo: „Jejich životní krédo lze asi vyjádřit slovy: Aby nás práce nestrhla, tak si u ní lehne!“³⁴⁰ O tom, že „máničky“ byly vnímány jako potenciální narušitelé občanského soužití, svědčí i zpráva StB, podle které pro ně byla typická „silná pracovní fluktuace, špatná pracovní morálka, odmítání zapojit se ve veřejném životě do společenských organizací“, dále pak trestná činnost, příživnictví, výtržnictví, přečiny proti pracovní kázi“.³⁴¹ Zpráva pražské veřejné bezpečnosti zase upozorňovala na to, že se v těchto „alternativních“ kruzích vyskytují dívky provozující prostituci,³⁴² informovalo se i o výskytu pohlavních chorob.³⁴³ Kampaň vedená proti „vlasatcům“ pak měla být zdůvodněna jejich „vlažným nebo zcela záporným vztahem k práci“.³⁴⁴ Je otázka, kolik z těchto vlasatců bylo nakonec za příživnictví souzeno a odsouzeno. Někteří z nich však byli kvůli dlouhým vlasům vyloučeni ze studia, a pokud si poté rychle nesehnali práci, postih za příživnictví jim nepochybně hrozil. Ze zprávy o zásahu proti vlasatcům v srpnu 1966 například vyplývá, že 13 lidí bylo předáno do nemocnice pro podezření z pohlavní nemoci, přičemž měli být následně vyšetřováni pro prostituci a příživnictví.³⁴⁵

O vztahu státní moci k neoficiálnímu proudu umělců vypovídají i některé zdokumentované případy prostitute: „Nedokončila zdravotnickou školu, poněvadž nesložila závěrečné zkoušky. Začala se stýkat se závadovými oso-

---

³⁴⁰ Kudrna, L.: *Reflexe undergroundu*, Praha: ÚSTR, 2016, s. 165.

³⁴¹ Tamtéž, s. 200 a násl.

³⁴² Pospíšil, P., Blažek, P.: *„Vraťte nám vlasy!“ První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*, Praha: Academia, 2010, s. 102.

³⁴³ Tamtéž, s. 104.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 125.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 156.

bami, vyhledávala převážně styky s různými pochybnými umělci, se kterými měla poměr jen proto, že ji nechali přespávat v ateliérech“.³⁴⁶

Riziku stíhání za příživnictví se lidé z této skupiny mohli reálně vystavovat z několika důvodů. Za prvé, pokud se jednalo o lidi s uměleckými ambicemi, naráželi často na problém, že tuto činnost nemohli vykonávat v souladu s předpisy. Ti si pak mohli buď sehnat fiktivní potvrzení o zaměstnání, nebo si našli zaměstnání, které se dalo s uměleckou činností skloubit. Lec kdy tak vykonávali podřadně placená zaměstnání „jako jsou topiči, noční hlídači, popeláři, pečovatelé o přestárlé, zaměstnanci geologického průzkumu, ochrany vod apod.“ za účelem získání potvrzení do OP a zapojení se do kulturního života.³⁴⁷

Druhá skupina byli ti, kteří z různých důvodů odmítali vykonávat zaměstnání, jež by jim bylo dovoleno vykonávat. Ti se pak snažili najít způsob, jak se učinit práce neschopnými, jako například Jáchym Topol: „Nechtělo se mi ztrácet čas budováním šťastných zítřků v práci, která postrádala jakýkoli smysl. Blázinec byl opět vhodným východiskem k získání invalidního důchodu na hlavu, což nebylo nic, za což bych se styděl. Naopak, v prostředí Klamovky, kde vznikala Revolver Revue, a jiných destinacích se jednalo o jasný signál toho, že jsem bezvadnej chlap, který se dokázal vrátit z blázince po třech měsících na uzavřeném oddělení, což bylo proti Minkovicím nebo Valdicím ozdravný pobyt.“³⁴⁸ Hospitalizace na psychiatrických odděleních byla v komunitě alternativních umělců a disidentů známým prostředkem, jak se ukrýt (i jak se vyhnout práci), a šířily se návody, jak působit přiměřeně nemocně.³⁴⁹ Svérázným způsobem maskování nezaměstnanosti bylo předstírání práce, jak to udělal Miroslav Skalický (odsouzený v procesu s Plastic People): „Pak jsme chvíli nikde nepracovali, takže mi policajti sebrali občanku a vyhrožovali rodičům. Abych měl pokoj, nenosil jsem džíny, ale montérky a přes rameno pracovní brašnu. [...] Šel jsem třeba do bufetu, z tašky mi koukal hasák a žádný policajt mě nezastavil. Znal jsme jednoho, co nosil čtyři měsíce po městě prkno, aby nemusel dělat.“³⁵⁰

---

³⁴⁶ Oprávil, M.: Prostituce – její některé příčiny a projevy v současné době, in: *Kriminalistický sborník 7/1963*, s. 402–412.

³⁴⁷ Kudrna, s. 221.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 207.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 182 a násl.

³⁵⁰ Denčevová, I., Stárek, F., Stehlík, M.: *Tváře undergroundu*, Praha: Radioservis, 2012, s. 84.

Dalším důvodem pro riziko postihu za příživnictví byla nemožnost najít práci, což se některých nepohodlných osob týkalo. Například Václav Havel psal v dopise Alfrédu Radokovi: „Už přes dva měsíce jsem zaměstnán jako pomocný dělník v pivovaru! Ani tam nebylo lehké se dostat, nicméně díky tu a tam se vyskytujícím odvážlivcům se to podařilo a dokonce po měsíčním váhání se s tím smířily i vyšší okresní orgány (čímž není ovšem řečeno, že si to kdykoli nemohou rozmyslet a pod jakoukoli záminkou mne odtamtud vyhodit).“³⁵¹ Další chartista Zdeněk Vokatý popisuje, jak mu ve snaze najít si práci bránila Státní bezpečnost: „Čtyři hodiny jsem bojoval na národním výboru v Ostravě, ať mě zaměstnají, když to všude píšou, měli tam cedule, kde všude berou pracovníky. Jenomže když mi někde čtvrt hodiny slibovali, že mě zaměstnají, objevil se tam za chvíli estébák a řekl jim, že mě zaměstnat nemůžou, že vykrádám sklepy.“³⁵² Stejnou praxi popisuje i Jiří Chmel, rovněž signatář Charty 77: „Já jsem přišel, že chci to místo [...], a oni mě tam nesměli přijmout. Těžko si to člověk uměl představit, hnusná kotelna na koks, žádný luxus, a ani tam jsem nesměl pracovat. [...] Probíhalo to pořád stejně. Někam člověk přišel a řekl, tohle chci dělat. Oni odpověděli: dobrý, tak přijďte zítra. Ale následující den ti sdělili buď, že už je to obsazený, nebo že to prostě nejde.“³⁵³

Ačkoli ze vzpomínek příslušníků disentu, undergroundu apod. vyplývá, že se postihu za příživnictví obávali, a vzhledem k okolnostem je to i pochopitelné, nestávalo se, že by za tento trestný čin byli, až na výjimky, skutečně stíháni; orgány státní moci si dokázaly najít jiné důvody pro trestní stíhání, které v některých případech vedlo k odsouzení k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Členové undergroundu tak byli typicky souzeni za trestný čin výtržnictví,³⁵⁴ ale i za nedovolenou výrobu a držení omamných prostředků³⁵⁵ Jednou ze zmíněných výjimek byl zpěvák Josef Nos, se kterým bylo kvůli příživnictví a dalším trestným činům vedeno řízení, nakonec však byl obžaloby zproštěn. Povinnost mít práci pod hrozbou trestněprávně

---

³⁵¹ Hron, J.: *Perzekuce Václava Havla. Dopisy a dokumenty z let 1968–1989*, Praha: Edice Knihovny Václava Havla, 2015, s. 49 a násl.

³⁵² Denčevová a kol., s. 73.

³⁵³ Tamtéž, s. 146.

³⁵⁴ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *„Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem*, Praha: ÚSTR, 2012, s. 79 a 114, nebo Denčevová a kol., s. 42.

³⁵⁵ Kudrna, s. 165.

ní sankce však nepochybně těm, kteří se nechtěli věnovat práci uznávané státem, komplikovala život a vystavovala je nejistotě.

Příživníci byli v odborné literatuře, jak bylo vidět zejména ve čtvrté kapitole, spojováni s řadou sociálně patologických jevů. Z uvedených kazuistik je patrné, že toto spojení nebylo pouze hypotetické, často plně reflektovalo realitu. Kazuistiky potvrzují také závěry o „typických pachatelích příživnictví“, uvedené ve čtvrté kapitole této práce. Právě skutečnost, že příživníci byli často lidé žijící na okraji společnosti, kteří svým jednáním leckdy škodili ostatním, státní moci usnadňovala ospravedlnění existence trestněprávního postihu. Nechuti většinové společnosti k „deklasovaným žvlům“ využil režim také v boji proti jinak nepohodlným osobám, jakými byli lidé z undergroundu a další ideoví odpůrci režimu. Objevovaly se pak snahy některých státních orgánů tyto osoby ztotožnit s „typickými příživníky“, například je prezentovat jako narkomany, opilce, prostitutky.

Smyslem postihu příživnictví však nebyl pouze boj se sociálně patologickými jevy a případné využití tohoto boje pro potlačování odpůrců režimu, ale rovněž kontrola nad lidmi.³⁵⁶ Úprava příživnictví byla dalším omezením možnosti nebýt součástí „systému“. Ačkoli se z této kapitoly může zdát, že pro příživnictví byli postihováni buď lidé nějakým způsobem „sociálně závadní“ nebo spíše výjimečně lidé, kteří si hlasitým odporem vůči režimu tento režim zneprátnili, někdy se trestní represe dotkla i těch, kteří žádným způsobem nevybočovali. Václav Havel v roce 1978 napsal krátké pojednání o trestném činu příživnictví.³⁵⁷ Uvádí v něm: „Mluvil jsem s lidmi, kteří sedí a čekají na soud jen proto, že neměli měsíc nebo tři týdny trvalý pracovní poměr.“ Nebo: „Většina příživníků jsou lidé, kteří prostě dali výpověď a než si stačili najít nové zaměstnání, je někde legitimovali, zjistili, že nemají v občanském průkazu razítko zaměstnavatele, a tak je obvinili z příživnictví a uvrhli do vězení.“³⁵⁸

Ačkoli vzhledem k tomu, co víme o struktuře pachatelů trestného činu příživnictví a o rozhodovací praxi soudů, můžeme konstatovat, že druhé citované tvrzení je přinejmenším nepřesné, nelze zpochybňovat, že docházelo k případům, kdy byl za příživnictví stíhán a odsouzen člověk, který příživní-

---

³⁵⁶ Názor, že smyslem trestněprávního postihu příživnictví byla „snaha kontrolovat lidi“, vyjadřuje Kalinová, *Konec nadějí*, s. 85.

³⁵⁷ Havel, V.: *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*, Praha: Rozmluvy, 1990, s. 163–169.

³⁵⁸ Obě citace Havel, s. 164.

kem ve smyslu trestního zákona nebyl. Je to patrné i z některých rozhodnutí vyšších soudů v předchozí kapitole. Ty se sice často stíhaných zastaly, to, že však vůbec daný případ posuzovaly, svědčilo zpravidla o tom, že některý z nižších soudů rozhodl v neprospěch obviněného. Ne každý odsouzený využil opravných prostředků, takže nelze vyloučit, že někteří lidé se do vězení dostali v důsledku justičního excesu. Nelze se pak divit, že se lidé možnosti postihu za příživnictví obávali, i když nebyli ani v jedné z „rizikových“ skupin podle této kapitoly.

ZÁVĚR

Trestný čin příživnictví byl do československého trestního řádu zaveden na konci roku 1956. Umožňoval trestat osoby, které se vyhýbaly práci a zároveň si opatřovaly prostředky k obživě nekalým způsobem, a to až dvěma nebo později třemi lety odnětí svobody.

Trestání osob, které nepracovaly, a tím i faktická pracovní povinnost, existovaly již v devatenáctém století, kdy bylo možné takové jednání sankcionovat uložením pobytu v donucovacích pracovnách. S drobnými úpravami tato praxe fungovala až do období protektorátu Čechy a Morava. Tehdy se možnost donucení k práci ještě zpřísnila, nevztahovala se zdaleka jen na osoby vyhýbající se práci a smyslem nebyla převýchova, nýbrž efektivní využití pracovní síly. Ani po roce 1945 nebyla pracovní povinnost zrušena – od roku 1945 tuto povinnost upravoval dekret o všeobecné pracovní povinnosti. V roce 1948 pak byly zřízeny tábory nucené práce, ve kterých mohly být umístěny osoby, které se vyhýbaly práci. V prvních letech po únorovém převratu byli českoslovenští občané přidělováni k práci v souladu s potřebami národního hospodářského plánu. Od roku 1950 pak byla možnost postihu vyhýbání se práci upravena trestním zákonem správním. Když byl tedy v roce 1956 (s účinností od 1. ledna 1957) zaveden trestný čin příživnictví, znamenalo to sice možnost osoby vyhýbající se práci (a živící se nekalým způsobem) postihovat přísněji než dosud, nezavádělo se však žádné nové pravidlo chování – pracovní povinnost práce schopných osob existovala již desítky let.

Důvodem zavedení trestného činu příživnictví byla údajně nedostatečná možnost postihu příživnického chování po zrušení zákona o táborech nucené práce a faktickém přesunu postihu příživnictví do trestního zákona správního. Zařazení příživnictví mezi trestné činy svědčilo o významu, který stát postihování příživníků přikládal. Ze skutečnosti, že příživnictví bylo do novely trestního zákona zařazeno prakticky „na poslední chvíli“ se dá nicméně soudit, že jeho zavedení nebylo prioritou. Přestože se jednalo o vynucování práce pod hrozbou sankce, bylo v souvislosti s tímto trestným činem zdůrazňováno, že je určen k ochraně občanského soužití a jeho smyslem není

nutit občany pracovat. O takovém tvrzení lze sice pochybovat, z pohledu praxe se to však nezdá být podstatné.

Pro trestný čin příživnictví mohli být stíháni ti, kteří se vyhýbali práci, to znamená, že nepracovali, i když pracovat mohli, a živili se nekalým způsobem. Za takový nekalý způsob obživy se považovala například trestná činnost, žebrota, prostituce nebo také nechávání se vydržovat jinou osobou. Typičtí příživníci pocházeli z neuspořádaného rodinného prostředí, měli zpravidla základní vzdělání nebo byli zcela bez vzdělání. Často se živili kriminálním způsobem, běžná byla majetková kriminalita. Příživnictví byl trestný čin s vysokou mírou recidivy, z čehož se dá soudit, že deklarovaná převýchovná funkce postihu selhávala. Příživníci pocházeli často z řad osob provozujících prostituci (žen i mužů), Romů a osob s kočovným způsobem života, častými pachateli byly osoby závislé na alkoholu, případně nealkoholových návykových látkách. Stávalo se, že jedna osoba patřila do více skupin (například na alkoholu závislá prostitutka). Zvláštní skupinou, která se obávala postihu za příživnictví, byli příslušníci disentu, undergroundu. Ti se často dostávali do situace, kdy nemohli sehnat práci (a ono pověstné razítko do občanského průkazu). Ačkoli se v praxi nestávalo, že by byl někdo z disentu odsouzen za trestný čin příživnictví, ne zcela jednoznačná úprava tohoto trestného činu nepochybně vyvolávala v lidech pocit nejistoty a absence razítka v občanském průkazu mohla vést k oprávněnému strachu z nepřijemností v případě kontroly průkazu příslušníkem policie.

Z pracovní povinnosti byly vyloučeny osoby, které objektivně pracovat nemohly, například starobní nebo invalidní důchodci, dále pak osoby v pracovní neschopnosti. Alternativu výkonu práce představovala příprava na budoucí povolání nebo péče o dítě, jinou osobu či o domácnost – ovšem za předpokladu, že tato činnost byla vykonávána řádně. Ve standardním pracovním poměru nemuseli být také umělci, ovšem za splnění přísných podmínek. Dále bylo možné pracovní poměr nahradit jinou společensky prospěšnou činností, vzhledem k nejasnému vymezení takové činnosti to však bylo poměrně riskantní.

Za příživnictví se běžně ukládal nepodmíněný trest odnětí svobody, což mohlo být způsobeno jednak recidivou, jednak častým souběhem s jinou trestnou činností. Pokud byl pachatel trestán pouze za příživnictví, dostával podle dostupných kazuistik nepodmíněný trest odnětí svobody do jednoho roku.

Kromě postihu podle trestního práva bylo příživnické chování v mírnější formě postihováno podle správního práva, od roku 1970 jako přečin. I za tuto mírnější formu v podobě přečinu však bylo možné uložit trest odnětí svobody, byť na kratší dobu než za trestný čin. Kromě toho se uplatňovala řada administrativních a pracovněprávních postihů vůči těm, kteří řádně neplnili své pracovní povinnosti.

Z okolností zavedení trestného činu příživnictví a z toho, co víme o jeho praktickém uplatnění, se lze domnívat, že většinová společnost ho nevnímala obzvláště negativně. Trestný čin byl prezentován jako nástroj k boji se sociálně patologickými jevy, jakými byla prostituce, majetková kriminalita, závislosti, žebrota a podobně. Složité výkladové konstrukce, které nebyly jednotné, jak je vidět z rozhodovací praxe soudů, však představovaly prvek nejistoty vnímaný zvláště těmi, kteří se chtěli věnovat jiné činnosti než práci v klasickém pracovním poměru.

Skutečnost, že trestněprávní postih příživnictví existoval dlouhých 33 let, tedy téměř celou dobu trvání socialistického panství, lze nepochybně považovat za úspěch vládnoucí garnitury. Tím spíše, že se za celou dobu své existence zůstala skutková podstata trestného činu příživnictví prakticky stejná, s výjimkou krátkého období, kdy byla ještě rozšířena. Příživnictví se do trestního zákona podařilo zavést v poměrně příhodné době. Novela trestního zákona, jejíž součástí byl i trestný čin příživnictví, měla obecně spíše liberalizační charakter. V tomto kontextu postih příživnictví nepůsobil nutně jako způsob útlaku občanů, tím spíše, že pouze umožňoval další postih jednání, které již delší dobu postižitelné bylo. Vládnoucí reprezentaci se navíc podařilo podstatu trestného činu občanům vhodně komunikovat – trestněprávní postih se měl v tomto případě zaměřit na „deklasované živly“ a lidi, kteří žili spořádaný život, měl před takovými živly chránit.

Struktura pachatelů příživnictví, kterou bylo možné identifikovat již po několika letech od zavedení trestného činu, svědčila o tom, že deklarovanému smyslu úpravy se v zásadě podařilo dostat. Typickými pachateli příživnictví byli lidé žijící na okraji společnosti – prostitutky, kriminální delikventi, žebráci, opilci. S postihem těchto osob asi většina lidí problém neměla.

Úspěch státní moci však netkví v tom, že se jí podařilo najít nástroj k postihu osob, které nežili v souladu se zásadami „socialistické morálky“. Zcela zásadní bylo, že striktním vyžadováním zapojení co největšího počtu lidí do pracovního procesu se jí podařilo získat ještě větší kontrolu nad jejich životy. Být v pracovním poměru znamenalo umožnit přístup k osobním údajům

velkému množství subjektů, orgánům zaměstnavatele, závodnímu lékaři, zaměstnancům, kteří měli na starosti zpracovávání informací o jiných zaměstnancích a dalším. Člověk v pracovním poměru tak byl téměř pod neustálou kontrolou – vědělo se, kdy je v zaměstnání, kdy má pauzu na oběd, kdy odchází domů, kdy je u lékaře, kdy čerpá dovolenou. Možnosti, jak se z takové kontroly vymanit, přitom byly značně omezené.

Trestný čin příživnictví se stal jedním ze symbolů období vlády socialistického panství. Snad proto, že byl záhy po změně poměrů zrušen, jeho existence tak byla zřetelně časově ohraničena a může být spojován výhradně se socialismem. Jednalo se o trestný čin poměrně frekventovaný a většina lidí měla povědomí alespoň o jeho podstatě – věděli, že musejí pracovat, jinak se vystavují riziku trestního stíhání. Zároveň si nepochybně mnohdy uvědomovali i nesvobodu, která byla důsledkem úpravy pracovní povinnosti. Tato nesvoboda se týkala možnosti měnit zaměstnání, věnovat se činností mimo pracovní poměr nebo pracovat na zkrácený úvazek. Delší hledání pracovního místa po výpovědi nebo po ukončení školy byla stresující nejen kvůli nezaměstnanosti jako takové, ale i kvůli obavám z trestněprávního postihu. Strach z nezaměstnanosti také omezoval možnost reagovat na nepříznivé podmínky na pracovišti výpovědí a někteří lidé tak byli nuceni takové podmínky snášet. Výše uvedená negativa spojená s úpravou trestného činu příživnictví pravděpodobně přispěla k tomu, že byl tento trestný čin zrušen hned v první velké polistopadové novele trestního zákona.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv Ministerstva zahraničních věcí
– fond MO – OMO
Národní archiv ČR
– fond Úřadu předsednictva vlády
– fond Ministerstva spravedlnosti

DOBOVÁ PERIODIKA

Československá kriminalistika – 1973
Československá psychiatrie 1962
Kriminalistický sborník 1957–1987
Právník – 1963, 1975
Protialkoholický obzor – 1975
Socialistická zákonnost – 1963, 1978, 1985
Socialistické soudnictvo – 1965
Soudce z lidu – 1958
Věstník generálního prokurátora – 1964, 1966

DOBOVÉ KNIŽNÍ PUBLIKACE

Alexandrov, N. G.: *Socialistická pracovní kázeň*, Praha: Práce, 1951.
Československé trestní právo, svazek I., obecná část, Praha: Orbis 1957.
Československé trestní právo, svazek II, zvláštní část, Praha: Orbis, 1984.
Čič, M. a kol.: *Trestní právo hmotné*, Praha: Panorama 1984.
Horák, M., Rolenc, O.: *Žákon o přečinech: komentář*. Praha: Orbis, 1975.

Chýský, Jiří: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*, Praha: ČSAV 1962.

Luhan, J., Kalenská, M.: *Pracovní kázeň*, Praha: Práce, 1966.

Navrátil, O., Pudík, V.: *Pracovní kázeň*, 1981.

Nezkusil, J. a kol.: *Československá kriminologie (aktuální problémy)*, Praha: Orbis, 1971.

Nezkusil, J.: *Trestní právo hmotné, zvláštní část*, Praha: Orbis, 1984.

Vlček, M.: *Příživnictví v československém trestním právu*, Praha: Academia, 1985.

Vybíral, B., Dolenský, A.: *Stručný rozbor zákona č. 63/1956 Sb.*, Praha: SPN, 1957.

DOBOVÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Barešová, K.: *Příživnictví*, Praha: PF UK, 1972.

Koutská B., *Boj s příživnictvím ve formě prostituce*, Praha: PF UK, 1984.

Prchlíková, L.: *Příživnictví*, diplomová práce, Praha: PF UK, 1973.

Richterová, J.: *Příživnictví*, diplomová práce, Praha: PF UK, 1973.

Sáblíková, V.: *Příživnictví*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1978.

Strolený, P.: *Příživnictví*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1977.

Vítek, S.: *Příživnictví*, rigorózní práce, Praha: PF UK, 1973.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Automatizovaný systém právních informací ASPI

www.beck-online.cz

LITERATURA

Benda, V.: *Paralelní polis*, 1978-79, dostupné z http://www.disent.usd.cas.cz/wp-content/uploads/09_Benda1-1.pdf.

Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno: Masarykova univerzita, 2009.

Bolton, J.: *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*, Praha: Academia, 2015.

- Brenner, Ch.: „Život na úkor společnosti“: „Příživnictví jako nástor disciplinace mládeže v socialistickém Československu v sedmdesátých a osmdesátých letech“, in: *Marginalia Historica*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2/2012.
- Bursík, T.: *Třestanecké pracovní tábory na Hornoslavkovsku*, dostupné z <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-162-166.pdf>.
- Carlton, R. K., *Forced Labour in the „People’s Democracies“*, New York: Free Europe Committee, 1955.
- Denčevová, I., Stárek, F., Stehlík, M.: *Tváře undergroundu*, Praha: Radioservis, 2012.
- Havel, V.: *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*, Praha: Rozmluvy, 1990.
- Hron, J.: *Perzekuce Václava Havla. Dopisy a dokumenty z let 1968–1989*, Praha: Edice Knihovny Václava Havla, 2015.
- Kabele, J.: *Ž kapitalismu do socialismu a zase zpět*, Praha: Karolinum, 2005.
- Kalábová, K., Kaláb, V.: *Historie zemské donucovací pracovní a věznice pro ženy v Pardubicích*, Praha: Vězeňská služba ČR, 2005.
- Kalinová, L.: *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*, Praha: Academia, 2012.
- Kolář, J.: *Toxikomané v socialistickém Československu 1960–1990*, diplomová práce, Praha: FF UK, 2010.
- Kolář, P., Pullmann, M.: *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha: NLN, 2016.
- Kudrna, L.: *Reflexe undergroundu*, Praha: ÚSTR, 2016.
- Kuklík, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945–1989*, Praha: Linde, 2008.
- Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *„Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem*, Praha: ÚSTR, 2012.
- Mainuš, F.: *Totálně nasazení (1939–1945)*, Praha: Mladá fronta 1974.
- Mayer, F.: *Češi a jejich komunismus*, Praha: Argo, 2009.
- Mikeš, J.: *Svaz českých výtvarných umělců v době normalizace*, diplomová práce, Brno: FF MU, 2013.
- Mojžíšová, V.: *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*, Ostrava: Key Publishing 2014.
- Možný, I.: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*, Praha: Slon, 2009.
- Nečasová, D.: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*, Brno: Host, 2018.

Pospíšil, P., Blažek, P.: „Vratte nám vlasy!“ *První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*, Praha: Academia, 2010.

Sivoš, J.: *Bez rozsudku! Pracovní tábory, sústredovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945–1953*, Bratislava: Ústav pamäti národa 2011.

Státník, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1994.

Tauchen, J.: *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*, Praha: Wolters Kluwer, 2016.

Tauchen, J.: *Pracovní právo v protektorátu Čechy a Morava – ještě soukromoprávní odvětví?*, dostupné z https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/10_Ovlivnovani_sfery/25_tauschen.pdf.

Trousil, P.: *Alkoholismus v Československu. Ke společenskému myšlení o alkoholismu*, bakalářská práce, Praha: FF UK, 2009.

Varinský, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941–1953*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004.

Vytištěno písmem Baskerville Original ze Střešovické písmolijny.

V Praze 2018